

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

О. В. Ребрій

ОСНОВИ ТЕОРІЇ РЕДАГУВАННЯ

Конспект лекцій

Харків – 2024

Рецензенти:

Людмила СЛАВОВА – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Юлія ЛАХМОТОВА – кандидат педагогічних наук, в.о. завідувача кафедри східних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Затверджено до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 7 від 16 квітня 2024 року)*

Ребрій О. В.

Р 31   Основи теорії редагування : конспект лекцій. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. – 104 с.

Курс лекцій «Основи теорії редагування» належить до вибіркових дисциплін здобувачів вищої освіти магістерського рівня факультету іноземних мов ХНУ імені В. Н. Каразіна. Курс складається з дев'яти тем, що охоплюють актуальну проблематику структури та методології теорії редагування, норм редагування автентичних та перекладених текстів, типів помилок, творчого удосконалення повідомлень, мовної інтерференції та трансференції, постредагування, локалізації та інтернаціоналізації перекладених повідомлень, наукового та літературного рецензування, періодизації редагування, історії редагування в Україні та світі тощо.

УДК 808.2(075.8)

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2024

© Ребрій О. В., 2024

© Дончик І. М., макет обкладинки, 2024

Навчальне видання

Ребрій Олександр Володимирович

ОСНОВИ ТЕОРІЇ РЕДАГУВАННЯ

Конспект лекцій

Коректор *О. В. Анцибора*

Комп'ютерне верстання *В. В. Савінкова*

Макет обкладинки *І. М. Дончик*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,18. Наклад 100 пр. Зам. № 52/24.

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна

ЗМІСТ

Вступ	4
ТЕМА 1 Радощі та прикрощі редагування художніх перекладів	5
ТЕМА 2 Структура та методологія теорії редагування	10
ТЕМА 3 Нормативний аспект редагування	20
ТЕМА 4 Нормативні аспекти редагування перекладів	28
ТЕМА 5 Одиниця перекладу. Мовна інтерференція як проблема редагування перекладів	37
ТЕМА 6 Особливості роботи редактора перекладів постредагування. Локалізація та інтернаціоналізація	47
ТЕМА 7 Особливості роботи редактора перекладів постредагування. Локалізація та інтернаціоналізація	58
ТЕМА 8 Періодизація розвитку редагування	63
ТЕМА 9 Історія і сучасний стан редагування в Україні	70
Список використаних джерел	84
Додатки	86

ВСТУП

Освітній компонент «Основи теорії редагування» належить до циклу вибіркових дисциплін, передбачених навчальним планом за освітньо-професійними програмами «Англійська мова та література і переклад та друга іноземна мова», «Німецька мова та література і переклад та англійська мова», «Французька мова та література і переклад та англійська мова», «Іспанська мова та література і переклад та англійська мова», «Китайська мова та література і переклад та англійська мова» для здобувачів другого – магістерського рівня на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

У конспекті лекцій викладено засади редагування оригінальних та перекладених текстів на основі комплексного підходу з урахуванням культурних, жанрово-стилістичних, граматичних, лексичних та прагматичних норм вихідної та цільової мов. Конспект лекцій охоплює низку важливих питань, таких як структура та методологія теорії редагування, норми редагування автентичних текстів, норми редагування перекладів, типи помилок, творче удосконалення повідомлень, мовна інтерференція як чинник редагування, постредагування, локалізація та інтернаціоналізація, періодизація редагування, історія редагування в Україні та світі тощо.

Конспект лекцій «Основи теорії редагування» є важливим джерелом інформації на шляху до формування теоретичної та практичної складових перекладацької компетентності на рівні магістра. Засвоєний здобувачами освіти матеріал дозволить їм розширити діапазон професійних прав і, таким чином, покращити свої позиції на внутрішньому та міжнародному ринках праці. В основі конспекту лекцій перебувають класичні та сучасні теоретичні та прикладні розробки провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців з проблем редагування, теорії перекладу, мовознавства та літературознавства.

Конспект лекцій складається з дев'яти тем, що охоплюють основні питання теорії редагування з урахуванням перекладацької специфіки. За необхідності, кожна із запропонованих тем може бути розкрита менш або більш детально, відповідно, кількість відведених на неї аудиторних годин може варіюватися від 2 до 4. Безумовною перевагою конспекту лекцій є його насиченість як теоретичними положеннями, так й ілюстративними прикладами до всіх важливих питань. Конспект лекцій розрахований на здобувачів освіти магістерського рівня за спеціальністю 035 – Філологія, а також аспірантів, молодих вчених, перекладачів, всіх, кого цікавлять питання та проблеми теорії та практики редагування.

ТЕМА 1

РАДОЩІ ТА ПРИКРОЩІ РЕДАГУВАННЯ ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДІВ

«Літературознавчий словник-довідник» визначає редагування як «вид фахової діяльності у пресі і книговидаванні, пов'язаної з підготовкою до випуску в світ творів друку та аудіовізуальної продукції; складову видавничого процесу, зміст якої полягає у творчій роботі редактора над рукописом твору з метою його поліпшення, підготовки для поліграфічного відтворення і випуску в світ». Втім це визначення не охоплює всіх функцій та завдань, які виконує редактор. Можна без перебільшення сказати, що редактор несе відповідальність за виконання цілого комплексу робіт – від організаційно-керівної до літературно-творчої. Фактично редактор керує випуском книги або періодичного видання, радіо- чи телепередачі або кінофільму.

Редакторська підготовка видання – складний та багатоетапний процес. У широкому сенсі редактор має знати запити та потреби читачів, вивчати ринок, визначати тематичний склад видань, вирішувати, що і коли варто перевидавати. Редактор розроблює концепцію та модель майбутнього видання, вирішує питання оформлення та ілюстрування творів, розроблює рекламну стратегію та контролює ситуацію з поширенням оприлюдненого видання. У вузькому сенсі обов'язком редактора є нормативне опрацювання представленого автором рукопису, і саме на виконанні цього завдання і буде переважно зосереджена наша увага. Причому в запропонованому курсі йтиметься як про редагування оригінальних, так і перекладених творів. Як ми зможемо впевнитися, між цими видами діяльності є як багато спільного, так і багато відмінного.

Безумовно, редагуванню підлягають будь-які тексти-повідомлення, розраховані на масову аудиторію, хоча найскладнішим об'єктом традиційно вважаються художні твори, унормування та оптимізація яких іноді викликають значний суспільний резонанс. Справа, очевидно, полягає в тому, що, як вказує Лариса Завгородня, «літературне редагування являє собою складний процес осягнення твору як цілого. А це передбачає і з'ясування творчої лабораторії автора, тобто того, що хотів донести до читача (слухача, глядача) у творі автор (задум), і аналіз фактів, і роботу над логікою викладу та композицією тексту, і прискіпливе вивірення мови авторського твору». Пояснюючи всю складність літературного редагування, Зиновій Партико вказує на те, що «правильне розуміння процесу редагування полягає в тому, що воно передбачає одночасну наявність у редагуванні елементів як творчості, так і ремесла».

Може здатися, що більшість завдань літературного редагування не поширюються на перекладені, тобто перестворені, а не створені, тексти, втім це не зовсім так, в чому можна пересвідчитися на деяких прикладах. Хоча в різні історичні періоди перекладачі та/або редактори художньої літератури могли дозволити собі «перелицювати» твір, додаючи або видаляючи з нього щось за власним смаком чи на потребу певних обставин (від французьких *Les belles infidèles* до імперського Барона Брамбеуса чи українського Пантелеймона Куліша та радянських ідеологів), сьогодні ця практика, здається, відійшла в минуле і вважається неприйнятною.

Я хотів би розпочати цей курс з обговорення двох цікавих випадків редагування перекладених романів – одного корейського, а другого французького – і подивитися, як рішення, прийняті редактором, вплинули на сприйняття цих творів читачем та їхню подальшу долю в цільовій літературі й культурі.

Перший роман «Вегетаріанка» належить корейській авторці Хан Канг і був написаний у 2007 році. Роман розповідає про жінку, яка почала з того, що відмовилася від споживання м'ясних продуктів, а закінчила тим, що уявила себе деревом. Втім ми не ставимо перед собою завдання вивчати сюжет роману (кожен може прочитати його самостійно), а поговоримо про історію його перекладу та редагування англійською мовою.

Тож «Вегетаріанку» було перекладено англійською (*The Vegetarian*) у 2016 році молодого перекладачкою на ім'я Дебора Сміт, яка не тільки не мала до цього досвіду художнього перекладу, а й взагалі (як стверджують деякі критики) не дуже майстерно володіла корейською мовою, про що свідчить доволі багато помилок, якими рясніє друготвір. Стверджують, що Сміт взагалі почала вивчати корейську лише за три роки до початку роботи над «Вегетаріанкою».

Професор Чарсі Юн, який викладає літературу і переклад в Сеульському університеті, порівняв оригінал з англійською версією і був шокований кількістю виявлених неточностей. Наприклад, Дебора Сміт плутала слова «рука» й «нога», неправильно розподіляла репліки між учасниками діалогу тощо. Однак головна проблема, на думку професора, полягає в тому, що перекладачка, за його словами, «поетизувала» роман, прикрасивши його стилістичними прийомами, відсутніми в оригіналі. У своєму інтерв'ю виданню *LA Times* Юн заявив: «Мені важко підібрати адекватну аналогію, але уявіть собі, що простий, сучасний стиль Реймонда Карвера¹ прикрашений вишуканою манерою Чарльза Діккенса».

З'ясувалося, що майже за 11 років, що минули з часу першої публікації, «Вегетаріанка» так і не набула якоїсь значної популярності на батьківщині авторки, в Південній Кореї. Книга, яка замислювалася як маніфест

---

¹ Реймонд Карвер – американський поет та новеліст, представник літературного мінімалізму.

протесту проти архаїчного конфуціанського суспільства, в якому жінки не сміють опиратися владі чоловіків, була сприйнята читачами як сюрреалістична темна казка про особисту психологічну драму.

Більш важливим для нас є те, що в оригіналі роман, у повній відповідності до корейської літературної традиції, був написаний доволі сухою лаконічною мовою, позбавленою всіх тих експресивних засобів, які так полюбляють читачі в інших країнах світу, зокрема англомовних. Сама Дебора Сміт вносить до суперечки про переклад ще більше розбіжностей. В одному з інтерв'ю вона розповідає, що майже кожне друге слово «Вегетаріанки» дивилася в словнику, і цей факт є дуже промовистим в питанні про її досвід у перекладацькому фаху. До того ж, Сміт вважає, що неважливо, наскільки гарно ти знаєш мову, з якої перекладаєш, головне досконало знати мову, на яку ти перекладаєш. В іншому інтерв'ю перекладачка підкреслює той факт, що Хан Канг сама добре знає англійську мову, читає переклад та обговорює його з нею. В будь-якому разі Дебора Сміт визнає, що переклад «Вегетаріанки» англійською мовою – це вже ІНША версія роману з тим самим сюжетом, але з іншими прийомами. Зокрема, вона пише: «Переклад з корейської на англійську передбачає перехід від мови, більш схильної до неоднозначності, повторів та простої прози, до мови, в якій цінується точність та ліричність». Цікавими є й спостереження перекладачки щодо існуючих підходів до перекладу: «Не беручи до уваги те, як варіюються норми перекладу в різних країнах та ситуаціях, і як цей факт може вплинути на формування індивідуальних перекладацьких підходів, важко дістатися сутності самих відмінностей замість того, аби просто на них вказувати».

Так чи інакше, але роман Хан Канг «Вегетаріанка» у перекладі Дебори Сміт не тільки завоював визнання читацької аудиторії, а й отримав схвалення літературної критики, виборовши престижну премію Міжнародного Букера (*Man Booker International Prize*) за 2017 рік. Очевидно, що й сама авторка підтримала перекладацький підхід Дебори Сміт, яка з того часу встигла перекласти ще дві книги корейської письменниці. Для нас ця історія є цікавою тому, що піднімає питання, до якої міри перекладач має право редагувати авторський оригінал, нехай і керуючись найщирішими й найдобрішими намірами.

Будемо вважати історію «Вегетаріанки» історією успіху і розглянемо ще один випадок, в якому все закінчилося не так позитивно. Йдеться про роман французького письменника американського походження Джонатана Літтела «Благоволительки» (*Les Bienveillantes*), який вийшов друком у 2006 році і став світовим бестселером, принісши авторові Гонкурівську премію і велику премію Французької академії. В романі йдеться про участь у Другій Світовій війні офіцера СС Максиміліана Ауге, який є безпосереднім

учасником масового знищення євреїв у таких українських містах, як Львів, Житомир, Київ та Харків.

Роман Літтела отримав неоднозначну оцінку в Україні, але його все ж таки надрукували у 2021 році у видавництві «Меморіал Голокосту Бабин Яр» у перекладі Леоніда Кононовича. Раніше, у 2020 році, львівське «Видавництво Старого Лева» анонсувало, що буде випускати роман Літтела, але з післямовою українського історика, в якій той має розтлумачити «контекст подій роману з української точки зору». Автор категорично відмовився від такої пропозиції, зауваживши, що «злочини проти людства усім світом сприймаються однаково».

Втім нашу увагу привертає російський переклад «Благоволительок», перший варіант якого з'явився у виданні *Ad Marginem* ще в 2011 році. Перекладачкою була Ірина Мельникова, а літературною редакторкою, яка і буде головною «героїнею» нашої історії, Марія Томашевська. Видавництво дуже пишалося отриманим результатом, наголошуючи на тому, що Мельникова «виконала титанічну роботу: в одиночку переклала весь цей важкий текст – 40 з гаком авторських аркушів, понад 1500000 знаків. Коли ми отримали від неї текст, це була перша редакція». Далі видавництво дійшло висновку про необхідність здійснення редагування, і з цією метою було запрошено двох редакторів – літературного та історичного: «Ми знайшли цих двох редакторів. Перший редактор, якого ми знайшли, мала багато десятиріч стажу роботи з різними мовами. Вона редагувала роман півтора роки. Коли ми отримали редактуру, відчуття від тексту було абсолютно неймовірним: він став значно пружнішим, стилістично виваженим». До речі, після виходу книги Томашевська дала інтерв'ю радіо «Свобода», в якому заявила: «Якби я була редакторкою не перекладу, а [авторського] тексту, я би сильно скоротила роман, адже в ньому величезна кількість повторів».

Стосовно другого – історичного – редактора, директор видавництва вважає, його запрошення було необхідним через велику кількість складного історичного матеріалу. У їхньому випадку це був найбільший в країні фахівець з історії СС.

А через п'ять років, у 2016, спалахнув скандал, коли Літтел раптом дізнався про значні купюри в російському перекладі, зроблені без його дозволу і навіть без його відома. Про це його поінформував латиський перекладач Денс Димінш, який вирішив ознайомитися з англійським, німецьким та російським перекладами, аби подивитися на ті рішення, до яких вдавалися інші перекладачі у найбільш складних та неоднозначних місцях роману. Після декількох місяців праці він написав листа Літтелу: «Джонатан, чи ти знаєш, скільки фрагментів у тебе пропало з російського перекладу?». Автор і гадки не мав, тому дуже засмутився і попросив надати йому подробиці. Димінш підготував детальний звіт, з якого стало зрозуміло,

що з тексту було вилучено цілі фрагменти. Літтел звернувся до голови видавництва Олександра Іванова, який спочатку взагалі відмовився визнавати наявність купюр і тільки отримавши детальну інформацію, зібрану Диміншем, був змушений визнати їхню наявність.

За словами Іванова, вилучення зробила не перекладачка, а літературна редакторка Томашевська, і, як ми вже писали, на його думку, її «втручання» тільки пішли книзі на користь. Звичайно, автор має з цього приводу іншу думку. Ось що він говорить в одному зі своїх інтерв'ю: «Наскільки мені відомо, загалом в книзі було вирізано біля 600 фрагментів різного обсягу. Якщо їх скласти, вийде близько 20 сторінок. Це – сексуальні сцени, навіть не секс як такий, а рефлексії [героя книги] на тему статі, які звучать доволі двозначно. Мені здається, саме двозначність збентежила [редакторку]». Далі Літтел робить цікаве припущення: «Вірогідно, пані Томашевська починала працювати у брежнєвські часи. Тоді, за Брежнєва, мабуть, було цілком нормальним скорочувати авторський текст просто тому, що в автора не було взагалі жодних прав. Але мені дивно, що в XXI сторіччі таке відоме видавництво, як *Ad Marginem*, фактично схвалює та захищає таку практику. Мене це сильно розчарувало. Гарна книга чи погана – це моя книга. У мене немає проблем із редактурою: коли я працював зі своїм редактором у Франції, мені пропонували зміни, купюри переробки, і це абсолютно нормально, це – спільний спосіб покращити книгу. Але я не можу собі уявити, що хтось у Галлімарі² за спиною автора вирішив скоротити книгу, не повідомляючи йому про це. Це не просто заборонено контрактом, тут є ще й етичний, моральний аспект».

Чим все закінчилося? Видавництво довгий час робило вигляд, що нічого страшного не відбулося, а навпаки, через їхню «допомогу» «Благоволительки» максимально наблизилися до «класичної» національної літератури, через що й стали національним бестселером. Але коли контракт з Літтелом закінчився і *Ad Marginem* захотіло укласти новий, їм довелося піти на поступки і повернути до другого видання все те, що було вилучено в першому.

Питання до лекції

1. В чому полягає завдання редактора в широкому та у вузькому сенсах?
2. В чому полягає особливість літературного редагування?
3. Чим є літературне редагування: творчістю чи ремеслом?
4. Наскільки актуальним є літературне редагування для перекладених творів?
5. Як ви ставитеся до літературного редагування твору перекладачем?
6. Як ви ставитеся до літературного редагування перекладеного твору зовнішнім редактором?
7. Чи відомі вам інші приклади подібного редакторського втручання в перекладені художні твори?

² Найбільше незалежне видавництво Франції, засноване в 1911 році Гастоном Галлімаром.

ТЕМА 2

СТРУКТУРА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ РЕДАГУВАННЯ

Едитологія – це прикладна суспільно-інформологічна наука, яка досліджує методологічні засади готування в ЗМІ повідомлень (видавничого процесу). В едитології слід виокремити такі складові, як теорія видавничої діяльності й теорія редагування.

Теорія редагування – це складова частина едитології, що досліджує методологічні засади безпосереднього готування повідомлень до публікування (редагування). Тобто це система знань про практику редагування – правила внесення змін безпосередньо в саме повідомлення.

Теорію редагування можна поділити на напрямки за різними параметрами. Найбільш відомими є «тематичний» та «сутнісний». Тематичний параметр враховує тип (жанрово-стилістичну, галузеву тощо приналежність) тексту і виокремлює загальну теорію редагування та теорію/теорії галузевого редагування. Якщо перша уміщує положення, релевантні для редагування будь-яких повідомлень, друга зосереджується на повідомленнях певного типу (жанрово-стилістичної, галузевої тощо приналежності). Одразу виникає питання про галузі редагування та кількість відповідних теорій. Наразі це питання вважається неостаточно вирішеним. Наприклад, згідно з однією точкою зору, повідомлення ділять на три типи:

- образні (художні) повідомлення, що використовують художні образи як основний спосіб опису й пізнання дійсності; до них відноситься художня література;

- понятійні (науково-технічні) повідомлення, що використовують поняття та їх лінгвістичні позначення – терміни як основний спосіб опису і пізнання дійсності; сюди відносимо технічну, ділову та наукову літературу;

- образно-понятійні (публіцистичні) повідомлення, що використовують одночасно і художні образи, і поняття (терміни) для опису та пізнання дійсності. Сюди фахівці відносять повідомлення для масової аудиторії, що їх публікують у газетах чи журналах, а також передають по радіо чи телебаченню.

Згідно з цим розподілом, можна виділити три галузі редагування: художніх, науково-технічних / офіційно-ділових та публіцистичних (медійних) текстів. Проте такий поділ є надто грубим і враховує далеко не всі особливості процесу редагування. Тому виділення галузей редагування роблять також на основі поділу літератури водночас за соціальним і функціональним призначенням та читацькою аудиторією. Згідно з цим поділом,

повідомлення можна класифікувати на такі види: (1) художні; (2) публіцистичні (друковані й радіотелевізійні); (3) офіційно-ділові; (4) наукові; (5) популярні; (6) інформаційні; (7) виробничі (технічні); (8) навчальні; (9) довідкові; (10) рекламні; (11) дитячі.

Кожен із цих видів повідомлень має свою чітко визначену тематичну та жанрову специфіку редагування. Тому, наприклад, редактор, який готує до публікування рекламні повідомлення, навряд чи зможе, не маючи спеціальних знань та досвіду, підготувати енциклопедичне видання. Так само редактор, який опрацьовує друковані інформаційні повідомлення, навряд чи готовий достатньо кваліфіковано відредагувати повідомлення для радіо чи телебачення.

Сутнісний параметр враховує характер дій редактора. Відповідно до нього виокремлюють два напрямки як самого редагування, так і його наукового опрацювання – нормативний і творчий.

Творче редагування – це навчальна дисципліна, яка досліджує творчі процеси оптимізації повідомлень під час їх готування до публікування. Творче редагування полягає у вдосконаленні повідомлення і спрямоване на те, щоби підвищити його економічну й соціальну ефективність. Творче редагування виходить за межі усунення відхилень від встановлених суспільством норм. Більшою мірою творче редагування пов'язано з літературним, хоча його об'єктом можуть виступати й тексти інших типів.

Нормативне редагування – вочевидь є приведенням повідомлення у відповідність до певних норм, які є численними і включають, зокрема, лінгвістичні, психологічні, композиційні, наукові, юридичні, політичні, поліграфічні тощо. За підрахунками, 80 % усіх виправлень, які здійснюють редактори, виконані на основі встановлених суспільством норм.

Коротко схарактеризуємо особливості галузевого редагування як наукової галузі. Тут зазвичай виокремлюють такі напрямки формування теоретичної думки:

Перший напрямок – це формування наукових понять про галузеве редагування під впливом заперечення всього того, що збуджувало зневагу до редагування, до редакторського втручання в текст. Наукова рефлексія як реакція на професійний нігілізм, тобто в центрі уваги науковців опинялися саме ті питання підготовки повідомлень до друку, які, на думку авторів (так само, як і перекладачів), цього зовсім не потребували.

Другий напрямок пов'язується з ототожненням науки про редагування з лінгвістикою. Цей підхід зводиться до мовної правки. Редагування фактично підмінюється розглядом граматичних та стилістичних огріхів, які трапляються у видавничій та газетній практиці. Знання норм мови – обов'язкове для редактора, без них неможливе кваліфіковане редагування. Проте, залишаючись на ґрунті лише однієї науки, важко чи взагалі неможливо

пояснити природу редакторського втручання в авторський виклад. В межах цього напрямку редагування фактично ототожнювалося з коректурою.

Третій напрямок виходить із закономірностей становлення тексту та вивчення його природи. Роботи цього напрямку мають комплексний підхід і поділяються на дві групи. До першої відносимо роботи редакторів-практиків, які узагальнюють свій великий практичний досвід і осмислюють природу редагування. До другої групи належать роботи дослідників, які намагаються осмислити редакторський досвід майстрів слова та вчених. В цілому всі автори цього (третього) напрямку намагаються дати відповідь на питання: чому редактор буває змушений втручатися у виклад тексту?

Для того, аби правильно визначити сутність галузевого редагування, треба, перш за все, усвідомити, що воно не є одноступеневим процесом і не є обов'язком лише однієї людини. Галузеве редагування – це система професійних дій, що виконуються багатьма фахівцями – починаючи від самого автора і закінчуючи коректором.

Галузі редагування треба відокремлювати від його аспектів. Під **аспектом** редагування зазвичай розуміється опрацювання повідомлення на основі якогось одного чи одночасно кількох видів норм. Кожен такий аспект, як правило, має окрему назву. До прикладу, в американській традиції виокремлюють такі аспекти редагування: смислове (перегляд тексту щодо ступеня організованості й послідовності), політичне (слідкування за дотриманням у повідомленні видавничої політики), профілактичне (виправлення грубих мовних та числових помилок до потрібного рівня якості), мовне (виправлення граматичних, пунктуаційних і синтаксичних помилок), об'єднувальне (зв'язування посилань у тексті з відповідними формулами, таблицями, примітками, додатками), форматувальне (встановлення підпорядкованості для рубрик, шрифтів, оформлення сторінок), стильове (встановлення підпорядкованості для символів, цитат, чисел), роз'яснювальне (встановлення інструкцій для конструктора й художника), координаційне (полягає в редакційній діяльності).

В європейській традиції найчастіше виділяють такі аспекти редагування: літературне (здійснюють одночасно на основі кількох видів норм: композиційних, інформаційних, лінгвістичних, психолінгвістичних та логічних); технічне (здійснюють на основі поліграфічних норм); ідеологічне (здійснюють на основі політичних норм); художнє (здійснюють на основі естетичних норм).

Крім цих суто видавничих аспектів, виділяють також наукове редагування, коли повідомлення контролюють на основі норм тієї науки, фактичний матеріал якої описують у повідомленні. Як правило, науковим редагуванням займаються фахівці в тій чи іншій галузі знань (науковці), а не професійні редактори. Процес виділення аспектів редагування не

скінчився до цього часу, а тому зроблений перелік аж ніяк не може претендувати на повноту та завершеність.

Етапи публікування повідомлень у ЗМІ

Публікуванням називають доведення повідомлень через канали передачі інформації до наперед не визначеної кількості рецепторів. Процес публікування починається з *авторського етапу*. На його початку людина (автор) генерує повідомлення – фіксовану кількість інформації, яку він призначає для передачі іншій людині чи групі людей. Автор вербалізує повідомлення, тобто перетворює його на ланцюжок мовних знаків. У такий спосіб у кінці авторського етапу з'являється авторський оригінал, який і потрапляє до видавництва (ЗМІ). На *редакційному* етапі авторський оригінал згідно з обраною множиною норм опрацьовує редактор. Відредагований авторський оригінал, що з'являється на виході редакторського етапу, називають видавничим оригіналом. Далі йдуть технічні етапи, пов'язані з друкуванням повідомлення.

Чому потрібен редакційний етап? Ми виділяємо три причини: (1) оптимізація видавничої діяльності, зокрема підвищення надійності забезпечення реципієнта достовірною інформацією сприяє конкурентоспроможності ЗМІ; (2) забезпечення зворотного зв'язку між автором та реципієнтом; (3) підвищення ефективності авторських повідомлень.

Зараз існують два принципово різні підходи до редакційного етапу. Перший полягає в тому, що його зводять лише до добору повідомлень. При другому підході послідовно здійснюють і добір, і редагування повідомлень. Перший підхід властивий переважно країнам заходу, другий підхід властивий країнам центральної та східної Європи, а також частково Азії, де є сильними традиції тоталітаризму.

В чому особливості редакційного етапу перекладених текстів? Їх декілька. По-перше, перекладач завжди має справу із вже надрукованим повідомленням. У деяких випадках повідомлення може існувати в декількох варіантах (виданнях), що іноді суттєво відрізняються один від одного. Тому на редакційному етапі варто, перш за все, з'ясувати, який саме варіант (видання) повідомлення використовувався перекладачем як оригінал. По-друге, на редакційному етапі перекладеного повідомлення не здійснюється його перевірка на вірність оригіналові, тобто редактор не порівнює переклад з оригіналом. Вважається, що видавництво, підписуючи контракт із перекладачем, тим самим визнає рівень його фахової компетентності. По-третє, дискусійним залишається питання щодо того, чи має редактор перекладеного тексту бути також фахівцем із мови, з якої було зроблено переклад. Аргументом на користь такого припущення вважається те, що такий фахівець потенційно може побачити помилки, зроблені перекладачем, навіть не порівнюючи цільовий текст із вихідним. Однак

така перевага видається сумнівною з огляду на те, що видавництво не ставить перед собою таке завдання. Одним із головних завдань редакційного етапу перекладеного повідомлення є виявлення та усунення можливих проявів інтерференції, не помічених перекладачем, тому відсутність володіння мовою оригіналу тут є скоріше перевагою, чим недоліком.

Об'єктом редагування виступає авторський оригінал. Також об'єктом редагування виступає видавничий оригінал. Об'єктом редагування може виступати переклад авторського оригіналу.

Предметом редагування є приведення об'єкта редагування у відповідність із вимогами певної нормативної бази та його оптимізація (покращення). В цьому сенсі редагування визначають як перевірку (аналіз, контроль) і виправлення повідомлень під час їх готування до публікування.

Аксіоми теорії редагування, які визначають його доцільність:

- автор і реципієнт можуть по-різному оцінювати новизну повідомлення;
- автор і реципієнт можуть по-різному генерувати і сприймати модальність повідомлення;
- автор і реципієнт генерують і сприймають повідомлення в різний час, у різних місцях та різних ситуаціях, а також можуть по-різному сприймати час, місце та ситуацію, описані у різний час, у різних місцях та різних ситуаціях, а також можуть по-різному сприймати час, місце та ситуацію, описані в повідомленні;
- автор і реципієнт можуть використовувати для передачі повідомлення різні мови (коди), в яких аналогічні знаки (слова) можуть позначати відмінні образи й мати відмінні значення;
- автор і реципієнт можуть мати різні тезауруси, використововані при породженні й сприйнятті повідомлення.

Методи редагування

Методом в теорії редагування називають послідовності процедур, які дають змогу відшукувати в окремих компонентах повідомлення відхилення від норм та виправляти їх. Редагування є складною багаторівневою діяльністю, яка спирається на здобутки різних галузей знання. Тому логічно припустити, що редагування застосовує методи цих галузей. Існують два підходи до класифікації цих методів. Відповідно до першого з них, методи поділяються на загальнонаукові та спеціальнонаукові (галузеві). Головними універсальними (загальнонауковими) методами редагування є аналіз і синтез.

Метод аналізу використовується для виявлення відхилень у повідомленні; як синонім вживається термін «контроль», «пошук відхилень (помилки)». Аналіз здійснюється шляхом порівняння елемента тексту з конкретними нормами нормативної бази.

Метод синтезу. Реалізується у вигляді виправлення (реконструкції) знайдених відхилень (помилки).

Наведемо приклади деяких інших поширених методів редагування.

Алгоритмічні методи. Полягають у використанні наперед заданих послідовностей процедур, тобто операцій чи команд (наприклад, послідовність застосування окремих методів контролю). Під час редагування застосовують цілу низку таких алгоритмів. Фактично всі комп'ютерні програми редагування побудовані на основі алгоритмів.

Методи соціологічних досліджень. Полягають у проведенні різноманітних опитувань. Використовуються, наприклад, для визначення ефективності редакційного етапу, в роботі з авторами тощо. Одним із них є метод експертних оцінок, який постійно використовують для виявлення відповідності елемента тексту зафіксованій нормі, при оцінці виконаного виправлення тощо.

Методи інформаційного пошуку. Полягають у пошуку інформації, потрібної редактору на різних етапах видавничого процесу для редагування повідомлень. Наприклад, пошук потрібних бібліографічних і фактографічних довідок.

Відповідно до другого підходу, кожен метод редагування визначається, виходячи з технологічних особливостей його застосування. Якщо перший підхід виокремлення методів редагування є більш затребуваним серед науковців, другий має особливе значення для редакторів. Оскільки редагування складається з двох повністю рівноправних процедур – аналізу (контролю) та синтезу (виправлення або реконструкції) авторського оригіналу. Стосовно цих процедур можна сказати, що контроль – це процедура пошуку, фіксації та локалізації помилок у повідомленні, а виправлення (реконструкція) – це процедури видалення у повідомленні помилок, виявлених у процесі контролю. Виходячи з цього, пропонується виокремлення методів контролю та методів виправлення (реконструкції).

Методи контролю можна розділити на параметричні, спискові, шаблонні, структурні, аналітичні, когнітивні, положеннєві, компаративні та спеціальні. Коротко розглянемо їхню специфіку.

Сутність **параметричного методу** полягає в тому, що компонент повідомлення порівнюють з відповідною нормою, сформованою в нормативній базі у вигляді параметра, і на підставі критерію відповідності вирішують, чи є в компоненті помилка, чи ні.

Сутність **спискового методу** полягає в тому, що компонент повідомлення шукають в одному зі списків. Якщо компонент повідомлення в списку є, то вважають, що помилка в компоненті відсутня; якщо ж такого компонента в списку нема, то вважають, що в ньому є помилка.

Сутність **шаблонного методу** полягає в тому, що на компонент повідомлення накладають шаблон, який є в нормативній базі, й на підставі прийнятого критерію відповідності виявляють, чи тотожний компонент повідомлення цьому шаблону, чи ні.

Сутність **структурного методу** полягає в тому, що структуру компонента повідомлення порівнюють із масивом структур, які є в нормативній базі, й на основі прийнятого критерію відповідності виявляють, чи тотожна ця структура якійсь структурі нормативної бази, чи ні. Вважають, що компонент повідомлення правильний, коли структура компонента тотожна котрійсь із структур нормативної бази.

Сутність **аналітичного методу** полягає в тому, що над математичними та логічними компонентами повідомлення (цифровими даними, поняттями, умовисновками, доведеннями) виконують обчислення (відповідно математичні або логічні) й порівнюють їх із даними, прямо чи опосередковано зафіксованими в цьому повідомленні або опублікованими в довідниках. Якщо результат аналітичного опрацювання компонентів повідомлення не тотожний цим даним, то в компонентах є помилка.

Сутність **когнітивного методу** полягає у здійсненні контролю значення компонентів повідомлення (слів, словосполучень, речень тощо). Опрацюванню цим методом підлягають усі без винятку компоненти повідомлення.

Сутність **положеннєвого методу** полягає в тому, що компоненти повідомлення контролюють на відповідність положенням, зафіксованим у нормативній базі, й на підставі прийнятого критерію відповідності встановлюють, чи відповідають ці компоненти якомусь положенню нормативної бази, чи ні. Вважають, що компонент повідомлення правильний, коли відповідає котромусь із положень нормативної бази.

Сутність **компаративного методу** полягає в тому, що з різних місць (точок) повідомлення вибирають ті компоненти, які описують один і той самий об'єкт чи в якомусь іншому плані є однотипними, а далі, порівнявши їх, з'ясовують, чи тотожні ці компоненти, чи ні. Вважають, що компоненти повідомлення правильні, коли вони є тотожними й несуперечливими.

Методи виправлення (реконструкції) включають: переставлення, видалення, заміну, вставлення (додавання) нових компонентів, скорочення, опрацювання, перероблення. Схарактеризуємо їх коротко.

Переставленням називають такий метод формалізованого виправлення, коли для усунення помилки компонент повідомлення переміщують в іншу позицію.

Видаленням називають такий метод формалізованого виправлення, при якому з повідомлення усувають компонент, що містить помилку.

Заміною називають такий метод формалізованого виправлення, коли в повідомленні на місце видаленого компонента, що містив помилку, вставляють інший, без помилки. Метод заміни використовують тоді, коли відхилення неможливо позбутися ні методом переставлення, ні методом видалення.

Вставленням називають такий метод формалізованого виправлення, коли для усунення з повідомлення помилки в позицію, де вона є, додають потрібний компонент.

Скороченням називають такий неформалізований (творчий) метод виправлення, коли методом видалення окремих компонентів з повідомлення скорочують його обсяг, іноді до наперед заданої величини. При цьому зовсім не обов'язково, щоби компоненти, які видаляють, містили помилки.

Опрацюванням називають такий неформалізований (творчий) метод виправлення помилок, коли в повідомленні роблять переставлення, видалення, заміни, вставлення та скорочення, причому загалом ступінь редагованості повідомлення не перевищує 25–30 %.

Переробленням називають такий неформалізований (творчий) метод виправлення помилок, який вимагає переставлення, видалення, заміни, вставлення та скорочення, причому в цілому ступінь редагованості повідомлення не перевищує 30–50 %.

Методики редагування. Для різних видів повідомлень часто розробляють детальні інструкції, в яких описують, як на практиці слід застосовувати методи контролю, виправлення, пошуку, експертних оцінок, моделювання тощо. Такі інструкції, адаптовані для конкретного виду літератури, називають методиками редагування.

Метою редагування є трансляція повідомлень для отримання заданого соціального ефекту. Ця трансляція полягає в тому, що редактор повинен повідомлення: перевести з внутрішньої мови автора на зовнішню мову реципієнта; проконтролювати на основі нормативної бази; прив'язати до конкретних умов акту передачі (часу, місця, обставин тощо).

Редактор повинен досягати вказаної мети шляхом виконання низки **завдань**:

- верифікація повідомлень. Встановити, в якому відношенні до дійсності перебуває інформація повідомлення. Проте редактор ніколи не може перевіряти абсолютно всі подані автором твердження, інакше, контролюючи їх, він сам стане автором повідомлення. Тому завдання редактора значно вужче – перевірити істинність найважливіших тверджень;
- адаптація повідомлень. Пристосувати мову та інформацію до мови й тезаурусу тієї групи реципієнтів, для якої вони призначені;
- локалізація повідомлень, тобто пристосування до місця;
- нормалізація повідомлень;

- інтерпретація повідомлень, тобто коментарі до потенційно незрозумілих рецептору або навмисних відхилень від норми;
- уніфікація або урізноманітнення (стандартизація) повідомлень;
- етизація та естетизація повідомлень.

Модель редагування передбачає наявність чотирьох складових: мови, нормативної бази, методів та правил редагування. Оскільки методи редагування ми вже обговорили, а норми тільки плануємо розглянути на одній із наступних лекцій, зосередимося на правилі.

Правила редагування, що входять до редакційної системи, мають таку форму:

***Якщо (норма N1 стосовно компонента повідомлення E не дотримана)
То
(виправ помилку методом / методами M1)
Інакше
(перейди до контролю наступного компонента методом L)***

Пояснення правила: Норма N передбачає, що [пояснення суті N]. Проте в цьому компоненті повідомлення E ця норма не дотримана, отже, у ньому є помилка. Тому такий елемент E слід виправити методом [методами] M.

Чи можна усунути з тексту абсолютно усі помилки? Це є неможливим ні практично (5 % спотворень в тексті не знаходять ніколи), ні теоретично (внаслідок внутрішніх суперечностей у нормативній базі). Існує положення про несуперечливість нормативної бази, тобто вона не повинна включати норми, що суперечать одна одній.

Основний парадокс теорії редагування полягає у принциповій неможливості отримати абсолютно безпомилковий текст і неможливості створити модель редагування, яка усувала б з тексту абсолютно усі помилки. Це означає, що в повідомленнях, опрацьованих на основі будь-якої системи редагування, завжди буде якась кількість помилок чи не виправлених ланцюжків знаків, правильність чи неправильність яких в рамках цієї нормативної бази довести неможливо. Існує декілька можливих пояснень цього парадоксу. Перше пояснення пов'язано з тим, що ми називаємо людським чинником. Жодна людина не може володіти всіма нормами, задіяними в процесі створення та редагування повідомлення. Отже, редактор може просто не розуміти, що перед ним є відхилення від певної норми і, таким чином, пропустити його. До того ж, не варто списувати з рахунку можливу втому, так звану «замилуваність» ока. Недарма за радянських часів існувало сім рівнів перевірки для найважливіших урядових документів, тобто їх вичитувало поспіль сім редакторів. Друге пояснення пов'язане з динамічним характером самої норми, яка змінюється в часі і просторі. Тобто якийсь факт або форма, наведені в повідомленні, можуть вважатися нормою на момент

підготовки повідомлення до друку і стати відхиленням на момент виходу видання або навпаки. Третє пояснення ґрунтується на формально-логічній основі. Його наводить у своєму підручнику Зиновій Партико:

«Припустімо, що на основі якоїсь моделі редагування S отримано відредаговане повідомлення, в якому нема помилок. Тепер розглянемо нормативну базу цієї системи. Вона складається, зокрема, із множини норм A ($A = \{a_1, a_2, a_3 \dots a_n\}$) – наприклад, словоформ орфографічного словника – і правил редагування C ($C = \{c_1, c_2, c_3 \dots c_m\}$). У множині C обов'язково є, наприклад, таке правило c_j , котре встановлює, що коли словоформа тексту зафіксована в словнику, то вона правильна, а коли ні – помилкова. Тоді, наприклад, у відредагованому на основі такої системи редагування повідомленні буде і слово 'клавiш', і слово 'клавiша', що небажано з точки зору його уніфікованості (уніфікованість тексту – також одна з вимог нормативної бази). Щоб усунути наявність паралельних форм, уведемо в базу ще одну норму a_{n+1} , яка встановлює, що в одному тексті слід використовувати тільки якийсь один варіант словоформи. Однак, якщо тепер на основі модифікованої редакційної системи S' опрацьовуватимуть підручник орфографії, де прикладами будуть одночасно ці дві словоформи, то одна з них до відповідного правила виявиться помилковою, хоча насправді це не так, оскільки обидві словоформи в цій ситуації є правильними. Тому, щоби знову отримати правильно відредагований текст, необхідно ввести нову норму a_{n+2} (встановимо, що норми a_{n+1} слід дотримуватися в усіх видах літератури, крім підручників орфографії та словників). У результаті отримаємо модель редагування S'' . Однак тоді відповідно до норми a_{n+2} така система виявить, що в цьому абзаці є помилки, хоча це невірно».

Будь-яке повідомлення можна передати безконечною кількістю способів. Проте кожне суспільство накладає на повідомлення певні конвенції, обмежуючи кількість таких варіантів. Ця мінімальна кількість є оптимальною. Такі оптимальні варіанти повідомлень вважають нормативними. Поняттю норми в редагуванні буде присвячено нашу наступну тему.

Питання до лекції:

1. Чим займається і з чого складається теорія редагування?
2. Схарактеризуйте підходи до класифікації галузевого редагування.
3. Поясніть, чим галузь редагування відрізняється від аспектів редагування. Які існують аспекти редагування?
4. Назвіть і коротко схарактеризуйте етапи публікування повідомлень у ЗМІ.
5. Сформулюйте головні аксіоми теорії редагування.
6. Опишіть методи й методики теорії редагування.
7. Сформулюйте об'єкт, предмет, мету та завдання теорії редагування.
8. Поясніть принцип дії моделі редагування.
9. В чому полягає основний парадокс теорії редагування?

ТЕМА 3

НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ РЕДАГУВАННЯ

Поняття норми відноситься до загальнонаукових, адже кожний аспект життєдіяльності людини та її наукової рефлексії супроводжується своїм набором норм. Очевидним є й те, що визначення норми буде варіюватися в різних галузях знання. У зв'язку з цим доцільно скористатися визначенням наукової норми американського соціолога Роберта Мертона: «Норми виражаються у формі приписів, заборон, переваг та дозволів. Вони набувають чинності як інституційні цінності. Вони є імперативами, що передаються напучуваннями та прикладами та посилюються можливими санкціями. Норми різною мірою встановлюються науковцями (які в цьому випадку грають роль агентів норми – *O.P.*)». З цього визначення ми, зокрема, можемо вивести структуру норми, до якої відносяться: агент (той, хто її встановлює), адресат (виконавець – у випадку редагування автор або перекладач), зміст (дія, яку повинні або не повинні виконувати), характер (норма зобов'язує, дозволяє, забороняє тощо), умови (обставини, за яких норма має виконуватися або не виконуватися), санкції (можливі наслідки невиконання).

Також із наведеного визначення можна зробити висновок, що існує тенденція визначати норму через форми її реалізації. Така тенденція проявляється і в теорії редагування, де під нормою, наприклад, Зиновій Партико пропонує розуміти «параметр, список, шаблон, структуру (модель) чи положення, які в оптимальних повідомленнях служать для вираження компонентів їх структури». Розглянемо коротко перераховані різновиди.

Параметри. Бувають двох видів: граничні значення (наприклад, обмеження кількості знаків) і константи – літерні та цифрові (позначення імен та дат).

Списки. Прикладами є словники, переліки скорочень, одиниць вимірювання тощо.

Шаблони або зразки. Наприклад, оформлення списку літератури.

Структури чи моделі. На відміну від шаблонів, які є статичними, структури чи моделі є динамічними об'єктами. Це означає, що структур як кінцевого продукту може й не бути, але їх утворюють в кожному окремому випадку відповідно до правил. Приклад – синтаксичні структури.

Положення. У формі положень найчастіше виступають правила, що стосуються семантики повідомлень і є складними. Прикладом є правила класифікації, логічні закони. Цей вид норм, на відміну від попередніх, не може бути повністю або частково формалізований.

Норми бувають зафіксованими та незафіксованими. Зафіксовані норми переважно є об'єктивними. Це означає, що вони відтворюють факти незалежно від мови реципієнтів, їх тезаурусів, а також часу, місця й ситуації сприйняття повідомлення. Суб'єктивні норми часто базуються на індивідуальних уподобаннях редакторів, яких вони набувають в процесі роботи (приклад: «хороший» – «добрий»).

Налаштовані норми – це норми, попередньо узгоджені з можливостями реципієнтів. Найчастіше до них належать психолінгвістичні (приклад: довжина речення). Неналаштовані норми – приклад: правопис.

Оскільки редагування як вид професійної діяльності вимагає застосування знань із різних галузей знань, теорія редагування оперує поряд із власними низкою норм із суміжних дисциплін. Тому редакторові поряд із видавничими та композиційними нормами потрібно оперувати й низкою інших, таких, наприклад, як лінгвістичні, психолінгвістичні, логічні, юридичні, політичні, етичні, естетичні тощо. Розглянемо до прикладу такий складний і важливий різновид редакційних норм, як інформаційні. Вважається, що саме з них редактор починає опрацювання повідомлення. Щодо цих норм основне завдання редагування полягає в тому, щоби: (1) повідомити реципієнтам лише нову для них інформацію; (2) привести кількість інформації, поданої в повідомленні автором, у відповідність із можливістю реципієнтів її сприйняти; (3) повідомити реципієнтам лише цінну для них інформацію; (4) скомпресувати інформацію повідомлення або навпаки розгорнути її; (5) повідомляти реципієнтам тільки надійну перевірену інформацію або попереджати їх про протилежне.

Тісно пов'язаним з інформаційними нормами є поняття **читабельності** (від англ. *readability*), під якою розуміють ступінь агрегації одних одиниць мови в інші, тож чим більшу кількість складових має актуалізована мовна чи мовленнєва одиниця, тим важче встановити зв'язки між ними. Оскільки читабельність характеризує різні мовні рівні, вона буває лексичною (і стосується кількості літер чи складів у слові) або синтаксичною (і стосується кількості слів у реченні). Можна сказати, що чим більшу кількість складових має певна текстова одиниця, тим важче реципієнтові встановити зв'язки між цими складовими і згенерувати смисл. Існують формули для визначення синтаксичної складності тексту, за допомогою яких фахівці вираховували, що коефіцієнт синтаксичної складності тексту казки становить 3,9, тоді як для наукового тексту він дорівнює 15,5, тобто є більшим майже в чотири рази.

Ще один показник читабельності – це «темپ мовлення-думки», який вимірюється відношенням кількості знаменних слів до кількості простих речень, адже чим менше слів припадає на одне речення, тим частіше речення (а значить, і думки) змінюють одне одного, тобто тим більший

темپ мовлення. Знов-таки, використавши певні статистичні формули, дослідники отримали такий результат: темп мовлення-думки у текстовому уривку з казки дорівнює 2,39, а в уривку з наукової статті – усього 0,42, що означає, що мовлення в казці розгортається майже в 6 разів швидше за наукову статтю. Це недивно, адже в казці думки та висловлення, що їх виражають, є простішими за своєю структурою, тому вони швидше, легше вишукуються в динамічну послідовність.

Вивчаючи читабельність, деякі дослідники пропонують звертати увагу на параметр семантичної складності – відношення кількості слів повідомлення, що відсутні в усередненому словнику реципієнтської аудиторії, до їх загальної кількості в повідомленні. З цього визначення випливає, що для встановлення семантичної складності та її відповідності певній віковій аудиторії необхідно мати на руках «усереднений словник» цієї аудиторії. Оскільки такі словники для українських дітей відсутні, можна запропонувати загальні рекомендації стосовно синтактико-семантичних норм побудови повідомлення в дитячому дискурсі: (1) у ньому мають бути лише ті слова, які є в усередненому словнику реципієнта, втім автор може уводити нові лексеми, але тільки за умови їх пояснення у самому повідомленні; (2) синтаксична та семантична складність мають дорівнювати складності, прийнятій для дитячої реципієнтської аудиторії; (3) у повідомленнях для дітей варто уникати «езопівської мови», тобто неоднозначності (ця вимога вступає у суперечність з популярною серед дитячої аудиторії літературою нонсенсу).

Як не парадоксально, серед критеріїв підготовки та редагування шкільних видань в Україні немає одного з основних – читабельності тексту, хоча він є не тільки надзвичайно важливим, а й має формальну та автоматизовану процедуру його визначення. Причина цього криється передусім у тому, що формули для вирахування читабельності тексту для представників тієї чи іншої вікової групи мають бути адаптовані для специфіки української мови, що дасть можливість розробити комп'ютерні програми, які можуть бути інтегровані в склад текстового процесора *Microsoft Word*. Такий крок, у свою чергу, дозволить чітко встановити інформаційні норми читабельності, які будуть автоматично визначатися вже на етапі створення тексту повідомлення чи його перекладу.

Сукупність норм, які застосовуються в певній ситуації редагування, називаються нормативною базою. В теорії редагування зазвичай виділяють нормативні бази: (1) конкретних видань; (2) конкретних ЗМІ; (3) об'єднану нормативну базу всіх ЗМІ, що функціонують у конкретний час у конкретному суспільстві (нормативну базу суспільства). З огляду на цей факт, можна стверджувати про існування двох діаметрально протилежних концепцій нормативної бази редагування: моністичної та плюралістичної. Моністична концепція нормативної бази редагування встановлює, що

в суспільстві всі без винятку ЗМІ завжди повинні використовувати в моделях редагування тільки одну спільну для всіх нормативну базу. На противагу їй, плюралістична концепція нормативної бази редагування встановлює, що в суспільстві за наявності спільної для всіх нормативної бази конкретні ЗМІ можуть паралельно використовувати індивідуальні нормативні бази, котрі є підмножинами спільної та включають, крім того, навіть індивідуальні норми цих ЗМІ.

Подібно до самої норми, нормативна база також має динамічний характер, тобто вона повинна бути принципово відкритою і передбачати можливість додавання до неї в будь-який момент нових чи видалення зайвих норм.

Потужністю нормативної бази називають кількість норм, які входять до неї. Нині нам не відомі дослідження, де було б підраховано, скільки норм містить, наприклад, об'єднана нормативна база суспільства чи нормативна база конкретних систем редагування. Звичайно, у видавничих працівників час від часу виникає спокуса збільшити потужність нормативної бази, щоб отримати повідомлення вищої якості. Але при цьому часто не враховують, що зростання потужності нормативної бази веде до ускладнення методів виявлення помилок і появи в нормативній базі нових внутрішніх суперечностей, усувати які, відповідно, стає дедалі важче.

На попередніх зустрічах ми з'ясували, що сутність редагування полягає, зокрема, в унормуванні повідомлень, тобто усуненні усіх виявлень відхилень від норм, що в сукупності утворюють нормативну базу. Вивчаючи основи теорії редагування, варто пам'ятати, що відхилення від норм можуть мати як навмисний, так і ненавмисний характер. Навмисні відхилення характеризують, як правило, художні тексти, де вони можуть виконувати певні стилістичні завдання. Наприклад, в англomовній літературі користуються популярністю фонографічні порушення норм правопису з метою характеристики персонажу (акцент, діалект, фізіологічні чи вікові вади мовлення тощо). Безумовно, такі відхилення мають бути враховані редактором і залишаються в тексті без змін чи виправлень. Для того аби відокремити навмисні відхилення від норм від ненавмисних, останні в теорії редагування позначаються терміном «помилка».

Зіновій Партико визначає **помилку** як об'єктивне відхилення, яке є різницею між неправильним компонентом повідомлення та його нормативним (правильним) поданням. Іншими словами, помилка — це об'єктивне відхилення, яке доповнює правильний компонент повідомлення до правильного (помилкового). Таким чином, будь-який компонент повідомлення можна було б назвати помилковим, якщо він не тотожний жодній з норм нормативної бази, і правильним, якщо цей елемент тотожний хоча б одній з них. Проте слід зазначити, що не кожен елемент, що не відповідає нормі,

є дійсно помилковим, оскільки фіксація норм завжди відстає від динаміки функціонування самих елементів тексту та мови в цілому. В художньому дискурсі, наприклад, поширеними є інновації (зокрема індивідуально-авторські або okazіональні), реалії, елементи нонсенсу, які не є кодифікованими в мові, отже, за цим параметром можуть вважатися її порушення. Безумовно, що такі елементи не треба вважати помилковими, і будь-який кваліфікований перекладач та редактор мають про це пам'ятати.

Існують різні класифікації помилок. Розглянемо деякі з них, які є суттєвими в рамках нашого курсу.

Помилки бувають значущими та незначущими. Це визначається тим, наскільки помилка здатна вплинути на процеси сприйняття інформації. Одна й та сама помилка може в одній ситуації бути істотною, а в іншій – ні. Питання про необхідність повного видалення незначущих помилок залишається дискусійним.

Класифікація помилок за походженням:

1. **Інформаційні помилки.** Їх визначає відсутність новизни, повторювання вже викладеної тези, неврахування фонових знань реципієнта, згадування про очевидні речі, про які з причин їх очевидності ніхто не писав, і видавання їх за нову суспільну інформацію, кількаразова публікація наукової статті, що містить одні й ті ж дані тощо.

2. **Модальні й фактичні помилки.** Модальні помилки виникають через те, що автори інколи неправильно враховують відношення матеріалу до дійсності. Визначаючи його, вони можуть помилятися, наприклад, коли видають наукову гіпотезу за фактичний стан речей. Трапляється й так, що інколи самі реципієнти помилково сприймають модальність повідомлення. **Фактичні помилки** є окремим підвидом модальних. До них належать такі твердження, модальністю яких є реальність, проте ці висловлювання хибні.

3. **Темпоральні, локальні й ситуативні помилки.** Темпоральні помилки виникають внаслідок відхилення часу, зазначеного в повідомленні, від часу у світі, описуваному в тексті (реальному, псевдореальному чи ірреальному). **Локальні помилки** визначають відхилення місця, зазначеного в повідомленні, від місця у світі, описуваному в матеріалі (реальному, псевдореальному чи ірреальному). **Ситуативні помилки** характеризуються відхиленням ситуації, зазначеної в повідомленні, від ситуації у світі, описуваної в тексті (реальному, псевдореальному чи ірреальному). Вони можуть виникати також внаслідок відхилення ситуації, на яку під час сприйняття повідомлення реципієнтами розраховував автор, від ситуації, яка виникла у час його сприйняття насправді.

4. **Семіотичні помилки.** Серед семіотичних вирізняють кодувальні, відображувальні та значеннєві помилки. **Кодувальні помилки** полягають у тому, що в коді знака (слова) є відхилення від норми. Тому кодувальними

помилками є, наприклад, більша частина спотворень, хоча вони можуть бути і складнішими. **Відображувальні помилки** полягають у тому, що у реципієнта при сприйманні знака виникає інший відображений образ, ніж в автора повідомлення. **Значеннєві помилки** полягають у неправильному слововживанні. Особливо часто вони трапляються при аудіовізуальній передачі інформації.

5. **Тезаурусні помилки.** Помилки стосовно тезауруса виникають у реципієнтів тоді, коли в повідомленні вживають знаки (слова), що відсутні в їх тезаурусі або не мають жодних зв'язків з іншими словами тезауруса. Такі помилки можна назвати ще релятивними (вони є помилками лише стосовно якоїсь певної групи реципієнтів).

6. **Сприйняттєві помилки.** Виникають лише в момент первинного сприймання повідомлення і спричинені певною двозначністю у тексті. У процесі остаточного сприймання вони, як правило, зникають. Так, речення «Лист матері надійшов учора» можна сприймати за двома моделями: одна передбачає, що на першому місці стоїть суб'єкт дії, а на другому – об'єкт («Лист матері надійшов [до мене] вчора»); інша, натомість, ставить на перше місце об'єкт, а на друге – суб'єкт («Лист [від мене до] матері надійшов учора»). Під час первинного сприймання близько 80 % реципієнтів використовують першу модель сприйняття, хоча автор повідомлення міг ужити другу, в результаті чого й виникне сприйняттєва помилка.

7. **Атенційні помилки.** З'являються внаслідок порушення в повідомленні контактної функції мови й переключення реципієнтами уваги на інші об'єкти. Ці помилки пов'язані з волею реципієнта щодо сприйняття: автор намагається змусити реципієнтів сприймати повідомлення, а реципієнти або не почали його сприймати, або, розпочавши, припинили внаслідок переключення уваги.

8. **Копіювальні помилки** (спотворення). Найчастіше трапляються тоді, коли повідомлення копіюють (наприклад, авторський оригінал передрукують у ЗМІ після редагування, проект видання передають каналами зв'язку із ЗМІ у друкарню тощо). Для пошуку й видалення з повідомлення спотворень у видавничій справі здійснюють коректуру.

Окремо розглянемо типологію **мовних помилок**, які бувають у матеріалах друкованих ЗМІ. Ми пропонуємо типологію мовних помилок за співвіднесеністю їх із рівнями мовної системи, що дозволило виділити такі різновиди ненормативних утворень: орфографічні помилки, лексичні, фразеологічні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні, орфоепічні, акцентуаційні.

Не потребує доведення теза про те, що **орфографічна помилка** виникає в результаті порушення орфографічної норми, тобто порушення загальноприйнятих правил передачі звукової мови (слів і їх форм) на

письмі. З поняттям орфографічної норми тісно пов'язане поняття орфограми. Орфограма – це правильне написання (що відповідає правилам або традиції), яке треба вибрати з низки можливих. Орфографічними можна вважати такі відхилення: заміна букв або слів іншими буквами; пропуск букв, складів; зайві букви у слові; пропуск слів; антиципації; помилки при переносі; чужий шрифт; пропуск рядка; перестановка слів, що стоять поряд; поділ одного слова на окремі частини і написання двох слів разом.

Увагу варто зосередити і на **лексичних помилках**: семантично модифікованих лексемах; плеоназмах; помилках, зумовлених нерозрізненням значень паронімів та сплутуванням семантики міжмовних омонімів; інтерферамах.

Морфологічні помилки – це такі ненормативні утворення, що не відповідають формальному вираженню хоча б однієї з граматичних категорій роду, числа, відмінка, ступеня порівняння, особи, часу, способу, стану, виду тощо. Залежно від частиномовної належності ненормативної одиниці представлено кілька різновидів морфологічних помилок, які ґрунтуються на розрізненні частин мови, з якими пов'язана конкретна помилка. При цьому помилки на рівні службових частин мови не належать до групи морфологічних помилок, оскільки службовим словам не властиві граматичні категорії, порушення яких могло б спричинити появу морфологічних помилок.

Словотвірні помилки – це помилки, спричинені застосуванням нетипових для даної мови (малопродуктивних, що витісняються іншими продуктивними засобами, чи зовсім не властивих мовній системі) словотворчих засобів, порушенням закономірностей поєднання твірної основи і словотворчого засобу в похідному слові.

Синтаксичні помилки – це порушення сукупності встановлених для конкретної мови правил побудови мовленнєвих утворень – словосполучень та речень. Для відтворення граматичної структури речення в мові існують різні типи синтаксичної залежності. В різних мовах існують різні способи вираження думки, оформлені за допомогою мовних засобів, моделей та схем. Порушення встановлених та загальновизнаних мовних зв'язків у реченні призводить до появи синтаксичних помилок.

Також виділяють **синкретичні помилки**, тобто такі помилки, що відрізняються синтезом в одній ненормативній одиниці ознак порушення різних мовних норм.

Інша класифікація помилок, які потрібно виправляти при редагуванні, стосується безпосередньо рівня тексту. Це такі типи:

1. **Макроструктурні й мікроструктурні помилки.** Як мікроструктура розглядається текст, що включається до певної надсистеми – макроструктури. Наприклад, стаття – це мікроструктура, а шпальта, на якій вона розміщена поруч з іншими матеріалами, – це макроструктура. Дослідники

виділяють такі підтипи макро- і мікроструктурних помилок: лексична тавтологія в рубрикації в межах сторінки чи розвороту; повторення структури речень, ритмомелодики заголовків і підзаголовків у межах сторінки чи розвороту; невідповідність одного з текстів концепції сторінки чи номера; неврахування різниці між усним і писемним мовленням. Такі помилки свідчать про рівень видання, серйозність, з якою працівники ставляться до створення і дотримання єдиної концепції, естетики і зручності сприймання.

2. **Психологічні помилки** пов'язані з психологічними причинами анормативності тексту, особливостями мислення людини і декодування з «внутрішньої» мови. Це і недостатня уважність до дрібниць, що призводить до неточностей, і помилки занадто великої активності автора (багатослівність тощо), і помилки втомленості автора (повтори та ін.), і власне помилки під час перекладу з «внутрішньої» мови на «зовнішню» тощо. Щоб уникнути подібних помилок, авторові варто постійно контролювати процес творення тексту, свідомо та уважно перечитувати його з урахуванням можливої реакції аудиторії. Хоча деякі помилки цього типу може помітити лише стороння людина, адже очевидне й логічне для автора не обов'язково збігається з уявленнями читача.

3. **Логічні помилки.** Вони можуть бути ненавмисними (як наслідок помилки автора) і навмисними, від чого вага їх значно зростає. Мають багато підтипів, що пов'язані з порушенням конкретних законів логічного мислення і висловлення.

Розглянуті класифікації типологізують помилки за різними аспектами, хоча і мають низку спільних ланок. Загальна класифікація охоплює і текстові спотворення, здійснені механічно, і відхилення від норм правопису, і неправильності у побудові тексту, що спричиняють нерозуміння між автором і реципієнтом (девіації). Статистика частотності виявлення помилок і їх широке розуміння дають змогу поглиблювати дослідження у цій сфері для створення комп'ютерних програм редагування і виправлення помилок. Також вона дає уявлення про весь спектр помилок, відкриваючи шлях для подальшої деталізації та конкретизації.

Питання до лекції:

1. Що таке норма редагування?
2. Коротко схарактеризуйте різні види редакційних норм.
3. Що таке читабельність та яке значення вона має для редагування?
4. Що таке нормативна база редагування?
5. Схарактеризуйте навмисні та ненавмисні відхилення від норми редагування.
6. Дайте визначення помилки як поняття теорії редагування.
7. Які ви знаєте класифікації помилок?

ТЕМА 4

НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДІВ

Головною особливістю редагування перекладених повідомлень є те, що вони є не створеними, а перествореними текстами, отже, беруть за основу вже надруковані іншомовні варіанти. Це означає, що певні норми, актуальні для першотвору, на них вже не поширюються, але тут завжди треба враховувати як вихідну, так і цільову культурну специфіку. Саме через культурні відмінності оригінал і переклад можуть орієнтуватися на різні ідеологічні, політичні чи естетичні норми. Втім такі відмінності неможливо заздалегідь передбачити в повному обсязі, тому ми просто обмежимося тим, що вкажемо на їхній потенційний вплив. Натомість, ми як філологи зосередимо свою увагу на тих нормативних аспектах редагування перекладених текстів, які обов'язково має враховувати у своїй роботі як перекладач (який є водночас редактором свого власного перекладу), так і редактор. Йдеться про три види норм: (а) мовні, (б) комунікативні та (в) власне перекладацькі. Розглянемо виокремлені різновиди.

Мовні норми як чинник редагування. Мовознавці тлумачать мовну норму як сукупність найбільш усталених традиційних реалізацій мовної системи, відібраних та закріплених у перебігу суспільної комунікації. Норма як сукупність стабільних та уніфікованих мовних засобів та правил їхнього використання, що свідомо фіксуються та культивуються суспільством, є провідною ознакою літературної мови. З цього визначення випливає, що нормативність того чи іншого мовного або мовленнєвого утворення визначається на основі таких критеріїв, як: (1) відповідність можливостям системи мови / правильність; (2) регулярність використання / обов'язковість / традиційність; (3) суспільне схвалення / позитивна соціальна оцінка.

Відповідно до сучасних вимог до перекладу, перекладач у своїй роботі має орієнтуватися на норми цільової мови, прагнучи досягти такого ефекту, аби на рівні читацької рецепції не відчувалося жодної різниці між перекладеними та автохтонними текстами. В термінах перекладознавства такому підходу відповідає стратегія, яку американський науковець Лоренс Венуті охрестив одомашненням (від англ. *domestication*). Як відомо, застосування цієї стратегії передбачає активне втручання в тканину вихідного тексту за рахунок різноманітних лексичних, граматичних та комплексних (лексико-граматичних) трансформацій з метою набуття друготвором двох провідних властивостей одомашненого перекладу – природності і плавності. Цей факт дозволяє нам стверджувати, що саме перекладач і виступає першим редактором перекладеного тексту. Причому його редагування відбувається в декілька етапів.

По-перше, це поточне редагування, що здійснюється в процесі самого перекладу і має човниковий характер. Цікавий приклад такого опрацювання тексту на творчому рівні знаходимо у спогадах Корнея Чуковського: «У цьому романі³ вперше з'являється героїня всієї трилогії Юла Воркер. Вона поки ще дитина, яка рано дозріла, лінива, пасивна, повільна. Перекладачі роману спочатку прогавили, що в цій дівчинці вже ховається майбутня Олена Прекрасна – чарівне втілення вічної жіночності, майже язичницьке божество. Через цю забудькуватість було обрано більш знижену лексику, а образ майбутньої Олени був спрощений та став грубіший. В чому тут полягала робота редактора? Звичайно ж, не в тому, аби виправляти переклад. Ми обговорили всю лінію Юли, зробили її портрет в усіх деталях, й одразу з'явилася інша інтонація, інші слова: губи стали не товсті, а пухкі, хода не лінива, а повільна, шкіра не безбарвна, а матова. Жодних вольностей ми собі не дозволили, але англійською слова *husky voice* можуть відноситися і до п'яного матроса (тоді це буде хриплий голос), і до чарівної красуні (тоді, залежно від контексту, цей голос може бути грудним, глухим, придушеним чи навіть невиразним). І через те, що талановиті перекладачі прислухалися до порад редактора і побачили цю неусміхнену, повільну та спокійну красуню саме так, як її бачив Фолкнер, відбір слів пішов зовсім іншим річищем, і Юла подивилася на світ волооким поглядом, а не коров'ячими очима».

По-друге, перекладач завжди здійснює повне й остаточне редагування всього перекладеного тексту по завершенню роботи, причому йому рекомендують зробити перерву хоча б у декілька годин, перш ніж приступати до виконання цього завдання. Таким чином, перекладач може відпочити та трохи абстрагуватися. Остаточне редагування також рекомендується робити, звертаючись до першотвору тільки в тих випадках, коли порушується логіка викладу.

Після подання перекладеного рукопису до ЗМІ починається власне редакторський етап. Його необхідність пояснюється передусім тим, що перекладач, як вважається, не здатний самостійно позбутися впливу такого явища, як мовна інтерференція, що стоїть на заваді бажаної плавності та природності друготвору. Детальніше проблему інтерференції буде розглянуто в одній із наших наступних лекцій.

Комунікативні норми як чинник редагування. Починаючи з 1970-х років, активно розвивається комунікативний напрям у мовознавстві і, відповідно, у лінгвістично орієнтованому перекладознавстві, одним із результатів чого є вироблення норм вербальної комунікації у вигляді принципу кооперації Герберта Пола Грайса та принципу ввічливості Джеффри Ліча. Оскільки, за моїм переконанням, обидва ці принципи мають відношення як

³ «Селище» Вільяма Фолкнера.

до редагування взагалі, так і до редагування перекладів зокрема, пропоную коротко їх розглянути.

Принцип кооперації Грайса складається з чотирьох положень, що термінуються автором як максими⁴: (1) максима кількості (повноти) інформації, (2) максима якості інформації, (3) максима релевантності; (4) максима способу (манери) вираження. Кожна з максим, у свою чергу, розкладається на низку постулатів.

Якщо взяти максиму кількості інформації, то можна побачити, що її постулати майже слово в слово збігаються з інформаційними нормами, про які ми говорили на одній із попередніх лекцій: «висловлення має уміщувати не менше інформації, ніж потрібно» та «висловлення не має уміщувати більше інформації, ніж потрібно». максима якості інформації («намагайся, аби висловлення було істинним») унормовує зміст повідомлення, а отже, має бути врахована в процесі його редакційного опрацювання. Сутність цієї максими сформульовано у двох постулатах: «висловлення не має уміщувати того, що ти вважаєш хибним» та «висловлення не має уміщувати того, для чого в тебе немає достатньо підстав». Те саме можна сказати і стосовно максими релевантності, яку Грайс формулює в вигляді єдиного постулату «висловлення не має ухилятися від теми». максима способу (манери), натомість, стосується не того, про що говориться, а того, як говориться. Її сутність передають постулати, які частково співвідносяться з логічними нормами редагування («уникай незрозумілих висловів», «уникай неоднозначності»), а частково з лінгвістичними, структурними та композиційними («уникай зайвих слів»⁵ та «будь організований»).

Критика Грайсових максим та їхніх постулатів здійснюється за двома напрямками, які стосуються й такого аспекту комунікації, як редагування повідомлень. По-перше, автор повідомлення може їх порушувати навмисно, якщо цього вимагає ситуація та його наміри, що стосується, зокрема, художнього дискурсу (пригадайте, що вилучення в російському перекладі «Благоволительок» якраз і пояснювалися прагненням уникнути «зайвих» повторів). По-друге, культурна специфіка комунікації окремих народів може встановлювати дещо інші норми спілкування.

У свою чергу, Джеффри Ліч у своїй праці *“Principles of Pragmatics”* висуває тезу про те, що провідним механізмом, що регулює перебіг комунікації, є принцип ввічливості, який певною мірою виступає доповненням до принципу кооперації Грайса. Ліч розуміє принцип ввічливості як особливу стратегію вербальної поведінки, метою якої є запобігання конфліктним ситуаціям. Ця стратегія реалізується за допомогою декількох правил або

⁴ Максима – термін філософії, яким позначають правило поведінки або принцип, яким керується людина у своїх вчинках.

⁵ Цей постулат корелює із законом економії мовленнєвих зусиль Андре Мартіне.

максим: (1) максима такту; (2) максима великодушності; (3) максима схвалення; (4) максима скромності; (5) максима згоди; (6) максима симпатії. Відповідно, нашим завданням є визначити зміст зазначених максим та їхню релевантність ситуації редагування взагалі і редагування перекладів зокрема.

Максима такту рекомендує не торкатися потенційно небезпечних тем, таких як, наприклад, релігія, політика, приватне життя тощо. Бути тактовним означає поводитися у відповідності до правил, встановлених у суспільстві, та дотримуватися інтересів інших людей. Таким чином, вважаємо, що в аспекті редагування максима такту пов'язана з дотриманням цілої низки норм – політичних, ідеологічних, юридичних, етичних, культурних тощо. Візьмемо до прикладу історію з виданням англійською мовою книжки дитячого шведського письменника Леннарта Гельсінга «Морські розбійники». На ілюстрації до твору була зображена піратська гульня, де на колінах одного з розбишак сиділа русалка з оголеними грудями. Така відвертість здалася занадто сміливою американським видавцем, тож груди русалці редактори цнотливо прикрили. Цей випадок промовисто свідчить про те, наскільки простіше й природніше шведи ставляться до всього, пов'язаного з фізіологією людини, що й необхідно враховувати, беручись за переклад шведського тексту іншою мовою.

Решта максим Ліча, на наш погляд, є доволі ілюстративними не стільки з огляду на відносини між редактором і текстом, скільки на відносини між редактором і автором, оскільки, як ми вже на це вказували в попередніх лекціях, такі відносини не завжди є достатньо продуктивними. Також, якщо ми говоримо про переклад, то здається, що максими ввічливості можуть бути успішно застосовані для характеристики відносин між автором та перекладачем, адже, зберігаючи вірність оригіналові, перекладач водночас намагається встановити з автором відносини великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії.

Перекладацькі норми як чинник редагування. Перейдемо до норм перекладу, які є визначальними у виробленні стратегії перекладача, який є водночас редактором друготвору. Загальна теорія перекладу розкриває поняття перекладацької норми, на основі якої робиться оцінка якості перекладу. Лінгвістика перекладу включає як теоретичні (дескриптивні), так і нормативні (прескриптивні) розділи. Теоретичні розділи лінгвістики перекладу (тобто лінгвістична теорія перекладу) досліджують переклад як засіб міжмовної комунікації, як явище, що об'єктивно спостерігається, яке можна описувати і пояснювати. В нормативних розділах лінгвістики перекладу на основі теоретичного вивчення перекладу формулюються практичні рекомендації, спрямовані на оптимізацію перекладацького процесу, полегшення й підвищення якості праці перекладача, розробку методів оцінки перекладів і методики навчання майбутніх перекладачів.

Для свідомого і правильного виконання своїх функцій перекладач має чітко уявляти собі мету своєї діяльності і шляхи досягнення цієї мети. Таке розуміння ґрунтується на глибокому знайомстві з основами теорії перекладу, як загальної, так і спеціальних і окремих, стосовно тієї галузі і комбінації мов, з якими має справу перекладач. Воно припускає знання системи відповідностей між цими мовами, прийомів і способів перекладу, уміння вибрати чи створювати необхідні відповідники і застосувати найбільш ефективний прийом перекладу відповідно до умов конкретного контексту, врахування прагматичних чинників, що впливають на хід і результат перекладацького процесу.

Для забезпечення високої якості перекладу перекладач повинен уміти зіставляти текст перекладу з оригіналом, оцінювати й класифікувати можливі помилки, вносити необхідні корективи. Оцінкою якості перекладу, виявленням і класифікацією помилок займається велика кількість людей, які аналізують результати перекладацької праці: редактори, критики, замовники, викладачі перекладу тощо. Практичні рекомендації перекладачу й оцінка перекладу взаємозалежні та взаємообумовлені. Якщо перекладач має виконувати якісь вимоги, то оцінка результатів його роботи визначається тим, наскільки повно й успішно він виконав ці вимоги. Як сам перекладач, так й інші люди, що оцінюють якість перекладу, виходять з посилки, що правильний переклад має відповідати певним вимогам. Сукупність вимог, що висуваються до якості перекладу, називається **нормою перекладу**. Якість перекладу визначається ступенем його відповідності перекладацькій нормі і характером мимовільних чи свідомих відхилень від цієї норми.

Нормативні вимоги формуються у вигляді принципів або правил перекладу. Нормативні положення можуть бути загальними або частковими, охоплювати окремі, часткові випадки або відноситися до певного типу перекладів або до перекладу взагалі. Вони можуть формуватися у вигляді єдиного правила або супроводжуватися вказівками на умови, за яких це правило застосоване, або на більше чи менше число випадків його незастосовності (виключень із правил). У кожному випадку нормативні рекомендації поширюються на певне окреслене коло явищ.

Результати процесу перекладу (якість перекладу) обумовлюються ступенем значеннєвої близькості перекладу до оригіналу, жанрово-стилістичною приналежністю текстів оригіналу й перекладу, прагматичними чинниками, що впливають на вибір варіанта перекладу. Усі ці аспекти перекладу носять безпосередньо нормативний характер, визначають стратегію перекладача і критерії оцінки його праці. Поняття норми перекладу включає вимогу нормативного використання перекладачем мови перекладу, а також необхідність відповідності результатів перекладацького процесу загальноприйнятим поглядам на цілі і задачі перекладацької діяльності, якими керуються перекладачі в окремий історичний період.

Згідно з поширеною у вітчизняному науковому просторі позицією, норма перекладу складається внаслідок взаємодії п'яти різних видів нормативних вимог: (1) норми еквівалентності перекладу; (2) жанрово-стилістичної норми перекладу; (3) норми перекладацької мови; (4) прагматичної норми перекладу; (5) конвенціональної норми перекладу.

Еквівалентність змісту оригіналу й перекладу виступає як основа їхньої комунікативної рівноцінності, передбачувана наявність якої робить певний текст перекладом. Норма еквівалентності перекладу не є незмінним параметром. Вона означає необхідність якомога більшої спільності змісту оригіналу й перекладу, але лише в межах, сумісних з іншими нормативними вимогами, що забезпечують адекватність перекладу. У кожному конкретному випадку тип еквівалентності визначається як співвідношенням одиниць вихідної мови та мови перекладу, так і переліком прагматичних чинників, що впливають на акт перекладу. Порухення норми еквівалентності може бути абсолютним, коли переклад визнається нееквівалентним, не передає зміст оригіналу хоча б на найнижчому рівні, чи відносним, якщо встановлено, що інші нормативні вимоги могли бути виконані й на більш високому рівні еквівалентності, ніж той, який був реально досягнутий у перекладі. У першому випадку переклад має бути визнаний незадовільним, а в другому – може вважатися цілком прийнятним у тому випадку, якщо максимально можлива значеннева близькість не обов'язкова для успішної міжмовної комунікації.

Жанрово-стилістичну норму перекладу можна визначити як вимогу відповідності перекладу доміантній функції і стилістичним особливостям того типу тексту, до якого належить переклад. Вибір такого типу визначається характером оригіналу, а стилістичні вимоги, яким має відповідати переклад, – це нормативні правила, що характеризують тексти аналогічного типу в мові перекладу. Жанрово-стилістична норма багато в чому визначає як необхідний рівень еквівалентності, так і доміантну функцію, забезпечення якої складає основну задачу перекладача, і головний критерій оцінки якості його роботи. Варто підкреслити, що подібно до того, як норми правильної мови можуть встановлюватися лише з урахуванням стилістичної й соціолінгвістичної диференціації мови, так і нормативні вимоги до якості перекладу мають сенс лише стосовно певного типу текстів і певних умов перекладацької діяльності. Було б принципово неправильним користуватися однаковими критеріями для оцінки перекладу бульварного роману і високомистецького літературного твору, перекладу оперного лібрето і патентного свідчення. Практично критика перекладів, головним чином, ґрунтується на інтуїтивному уявленні про жанрово-стилістичну норму. Переклад художнього твору оцінюється за його літературними достоїнствами, технічний переклад – за термінологічною правильністю, що забезпечує розуміння суті справи та можливість використання тексту перекладу в технічній практиці, переклад реклами – за її дієвістю тощо.

Текст перекладу – це мовний твір мовою перекладу, і для нього обов'язкові правила норми й узусу цієї мови. Однак ці правила неоднакові для усіх випадків функціонування мови. Вони варіюються як у різних функціональних стилях, так і в залежності від різновиду загальнолітературної мови. Серед останніх звичайно розрізняють розмовну мову (неформального спілкування) і мову художньої літератури. У лінгвістичній літературі висловлювалася думка, що особливий різновид мови складає і мова науки. Вторинність перекладених текстів, їхня орієнтованість на іншомовний оригінал виділяє такі тексти серед інших мовних творів тією ж мовою. Сукупність перекладених текстів будь-якої мови складає особливий різновид цієї мови, що пронизує його функціональні стилі й інші різновиди. Орієнтованість на оригінал неминує модифікує характер використання мовних засобів, призводить до «розхитування» (іншими словами, до розвитку) мовної норми й особливо узусу. Контакт двох мов у процесі перекладу неминує веде до більш широкого використання аналогічних форм, до відносного уподібнення мовних засобів. Багато слів, словосполучень, способів опису ситуації виявляються спочатку характерними для мови перекладів і лише потім частково проникають і в мову оригінальних творів або стають в ній настільки ж узуальними. Таким чином, **норму перекладацької мови** можна визначити як вимогу дотримувати правил і норм узусу вихідної мови з урахуванням узуальних особливостей перекладних текстів цією мовою. Ці особливості реалізуються перекладачами інтуїтивно в їхній практичній діяльності.

Прагматичну норму перекладу можна визначити як вимогу забезпечення прагматичної цінності перекладу. Вона не є нормою у повному сенсі цього слова, тому що прагматична надзадача перекладацького акту може бути індивідуальною і не властивою перекладу взагалі (як це стверджували, наприклад, прихильники *skopos* концепції). Однак модифікація результатів процесу перекладу в прагматичних цілях – досить розповсюджене явище, без урахування якого неможлива нормативна оцінка перекладів. Прагнення виконати конкретну прагматичну задачу – це свого роду суперфункція, що підкоряє всі інші аспекти перекладацької норми. Вирішуючи таку задачу, перекладач може відмовитися від максимально можливої еквівалентності, перекласти оригінал лише частково, змінити при перекладі жанрову приналежність тексту, відтворити якісь формальні особливості перекладу, порушуючи норму або узус мови перекладу, тощо. Прагматичні умови перекладацького акту можуть вимагати повної або часткової відмови від дотримання норм перекладу, можуть замінити фактично переклад переказом, рефератом чи будь-яким іншим видом передачі змісту оригіналу, що не претендує на його всебічну репрезентацію.

Варто враховувати, що в мовному колективі на певному історичному етапі можуть існувати строго визначені погляди на цілі та задачі пере-

кладу, а також на шляхи досягнення цих цілей. В окремі періоди історії перекладу поперемінно панували вимоги буквального відтворення оригіналу, «поліпшення» оригіналу при перекладі, «вільного» (стосовно оригіналу) перекладу тексту, що визнавався принципово неперекладним тощо.

У наш час конвенціональну норму перекладу можна визначити як вимогу максимальної близькості перекладу до оригіналу, його здатність повноцінно замінити оригінал як у цілому, так і в деталях, виконуючи задачі, заради яких переклад здійснюється (так званий «принцип комунікативної рівноцінності» оригіналу та перекладу). Практично ця вимога реалізується шляхом виконання всіх чи деяких із зазначених аспектів перекладацької норми.

У прикладному плані між різними аспектами норми перекладу існує певна ієрархія. Перекладач і ті, хто користуються перекладом, насамперед звертають увагу на прагматичну цінність перекладу, на успішність рішення прагматичної надзадачі, якщо подібна задача була поставлена. Існування прагматичної надзадачі – явище не настільки поширене, і в багатьох випадках вимоги прагматичної норми задовольняються шляхом забезпечення досить високого рівня еквівалентності перекладу.

Що стосується норми перекладацької мови, то оцінка виконання її вимог багато в чому визначається жанрово-стилістичною приналежністю тексту перекладу і передбачається, що перекладач досконало володіє тим типом мови, що характерна для сфери його діяльності.

У багатьох професійних перекладачів, які спеціалізуються на перекладах матеріалів певного типу, жанрово-стилістична норма також виявляється заданою для більшості виконуваних перекладів і не вимагає щораз заново аналізувати стилістичні особливості оригіналу.

Конвенціональна норма перекладу залишається незмінною протягом тривалого періоду часу і визначає загальний підхід перекладача до своєї роботи, ступінь його прагнення до досягнення максимальної еквівалентності.

І нарешті, норма еквівалентності являє собою кінцеву нормативну вимогу, що має виконуватися за умови дотримання всіх інших аспектів перекладацької норми. Безсумнівно, повнота передачі змісту оригіналу в перекладі є найважливішою характеристикою міжмовної комунікації, норма еквівалентності – це власне перекладацька нормативна вимога до перекладу. Вона цілком визначається лінгвістичними факторами, і ступінь її дотримання може бути встановлена з максимальною об'єктивністю. Еквівалентність перекладу оригіналу є і найбільш об'єктивним критерієм для характеристики результатів діяльності перекладача. Як наслідок, саме цей критерій широко використовується і при редагуванні професійних перекладів, і в процесі навчання майбутніх перекладачів.

Таким чином, дотримання всіх нормативних правил, крім норми еквівалентності, носить більш загальний характер і є чимось, що розумі-

ється само по собі, а ступінь вірності оригіналу виявляється тією змінною величиною, що найбільшою мірою визначає рівень професійної каліфікації перекладача й оцінку якості кожного окремого перекладу.

Відомим у світі фахівцем у питаннях перекладацької норми є ізраїльський дослідник Гідеон Турі, який, у свою чергу, зазначає, що його підхід багато в чому інспірований теорією полісистеми Ітамара Евен-Зогара. Турі пов'язує норму з прийняттям рішень перекладачем. На його думку, цей процес зумовлюється трьома чинниками: (1) обов'язковими правилами, що нав'язуються мовними нормами; (2) перекладацькими нормами, тобто основними рішеннями перекладача, що визначають його стратегію та поведінку; (3) суб'єктивними уподобаннями, або, в термінах Турі, ідіосинкразіями. В цій тріаді перекладацькі норми посідають центральне місце – між об'єктивними мовними та суб'єктивними особистісними.

Перекладацькі норми дослідник поділяє на попередні та операційні. Попередні норми визначають політику перекладача на етапі вибору оригіналу, який ніколи не здійснюється навмання. Тут знову доречно пригадати скопос теорію та її акцент на комісіонерах перекладу. Також попередні норми визначають орієнтацію перекладача на оригінал або на мову перекладу (тобто стратегію перекладу). В першому випадку перекладач буде намагатися створити адекватний переклад (в розумінні Турі, адекватний – максимально наближений до оригіналу, такий, що припускає мінімальну кількість втручань на рівні подолання мовної асиметрії). У другому випадку, перекладач має прагнути забезпечення максимальної прийнятності його продукту з точки зору як приймаючої мови, так і літератури та культури в цілому.

Операційні норми діють безпосередньо під час перекладу та визначають, за словами Турі, розподіл мовного матеріалу в тексті (матричні норми) та формування змісту тексту (текстуальні норми). Матричні норми відповідають за матеріал перекладу, який замінює матеріал оригіналу, на його розташування в тексті та на сегментацію тексту, наявність маніпуляцій (додавань, вилучень, замін тощо). Текстуальні норми визначають вибір матеріалу, який буде розташований в тексті перекладу для заміщення вихідного.

Питання до лекції

1. Схарактеризуйте мовні норми як об'єкт редагування.
2. Схарактеризуйте комунікативні норми як об'єкт редагування.
3. Чим займається дескриптивне та прескриптивне перекладознавство?
4. Дайте визначення перекладацької норми.
5. Схарактеризуйте п'ять видів перекладацької норми. В чому полягає їхня ієрархічність?
6. Схарактеризуйте перекладацькі норми за Гідеоном Турі.

ТЕМА 5

ОДИНИЦЯ ПЕРЕКЛАДУ. МОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДІВ

Вважаємо за потрібне розглянути в межах поточного курсу поняття одиниці перекладу, адже переклад подібний до редагування в тому сенсі, що редактор не опрацьовує весь текст повідомлення одномоментно, а членує його на певні фрагменти. За аналогією з одиницею перекладу такі фрагменти можна було би визначити як *одиниці редагування*. Оскільки поняття одиниці редагування не фігурує ані в підручниках, ані в спеціалізованих наукових матеріалах цієї галузі, нам важко визначити його значущість. Втім, можливо, досвід перекладознавства тут буде вельми корисним. Ще однією причиною розгляду поняття одиниці перекладу є для нас те, що саме з такою одиницею має справу перекладач, коли діє як редактор власного перекладу. На сьогодні існує декілька поглядів на тлумачення одиниці перекладу.

Безпосередньо пов'язане з оцінкою якості перекладу визначення *одиниці перекладу* як мінімальної мовної одиниці тексту оригіналу, що перекладається як єдине ціле, у тому сенсі, що їй може бути підшуканий відповідник у тексті перекладу, але неможна знайти в перекладі одиниць мови перекладу, що відтворюють значення складових частин цієї одиниці, якщо такі в ній існують. Інакше кажучи, такі одиниці мають у мові перекладу відповідники, але їхні частини, взяті окремо, неперекладні, тобто в тексті перекладу їм не можна встановити окремих відповідників, навіть якщо у вихідній мові ці частини мають своє власне, відносно самостійне значення.

Виділення таких одиниць безпосередньо пов'язане з якістю перекладу та редагуванням перекладів, оскільки спроба перекладача перекласти окремі елементи, що входять до більш великого цілого з єдиним значенням, порушує еквівалентність перекладу. Через те, що перекладацькі відповідники можна знайти стосовно одиниць будь-якого рівня мовної системи, одиниці перекладу цього типу також можуть класифікуватися за їхньою приналежністю до певного рівня мови. Вибір перекладацьких відповідників має здійснюватися на рівні тих одиниць вихідної мови, що становлять окремі одиниці перекладу і повинні перекладатися як єдине ціле. Це припускає вміння перекладача виділяти в тексті повідомлення саме ті одиниці вихідної мови, що виступають як одиниці перекладу. За такого підходу буквальним перекладом буде переклад, здійснений на більш низькому рівні мовної ієрархії, ніж той, до якого належить конкретна одиниця перекладу в оригіналі.

Якщо англійський складений присудок *is a member* у реченні *The terrestrial globe is a member of the solar system* перекласти як *є членом*,

то такий переклад буде буквальним, а для його правильної передачі при дотриманні норм української мови потрібно як одиницю перекладу обрати не слово, а словосполучення, тобто знайти відповідність на більш високому рівні – *входити до*. Водночас решта цього речення може бути перекладена на рівні слова: *Земна куля входить до сонячної системи*.

Так само, якщо англійське речення *Keep off the grass!* перекласти як *Тримайтеся геть від трави*, то переклад буде буквальним, тому що він виконаний на рівні слів, тоді як для правильної передачі змісту при дотриманні норм української мови тут необхідний переклад на рівні речення: *По газонах не ходити*.

Як вказувалося, при буквальному перекладі або спотворюється інформація, що міститься в оригіналі, або порушуються норми мови перекладу, або має місце і те, й інше. Буквальний переклад в цілому неефективний, хоча окремі елементи буквалізму у правильних в цілому перекладах зустрічаються на практиці досить часто і можуть сприйматися цілком органічно.

Відповідно до іншого погляду, одиниця перекладу може визначатися як мінімальна одиниця тексту повідомлення, що виступає в процесі перекладу як самостійний об'єкт. Якщо перекладний текст являє собою більш-менш довгу низку висловлень, його переклад не може бути здійснений у вигляді єдиного акту. Перекладач поділяє текст оригіналу на певні відрізки і приступає до перекладу чергового тільки після завершення попереднього. Величина такого відрізка буде неоднаковою для різних мов і видів перекладу, однак у більшості випадків він буде приблизно дорівнювати одному реченню. Таке тлумачення перекладу акцентує його лінійний характер, хоча сама можливість повернення до попередніх відрізків з метою виправлення скоріше підтверджує тезу про човникову природу перекладу (принаймні письмового). Власне кажучи, на наш погляд, одиниця перекладу в такому тлумаченні і буде подібною до одиниці редагування як перекладеного, так і автохтонного тексту.

Дотичною до проблематики редагування є й проблема оцінки якості перекладу і вироблення критеріїв її оцінювання. Оцінюється результат процесу перекладу, однак така оцінка слугує показником кваліфікованості перекладача. Оцінюватися можуть різні аспекти перекладацької діяльності, а саме:

1. Ступінь еквівалентності (адекватності, правильності, відповідності) перекладу оригіналу. Тут необхідно оцінювати потенційну еквівалентність, що можлива між одиницями вихідної мови та мови перекладу, та реально встановлювану еквівалентність на різних рівнях. Зіставляючи потенційну та реальну еквівалентність, можна визначити, яка частина інформації втрачена. Однак подібне зіставлення не дає реальної уяви про кваліфікацію перекладача, оскільки він навмисне міг йти, по-перше, на зниження

еквівалентності на одних рівнях для досягнення її на інших, а, по-друге, міг жертвувати еквівалентністю для досягнення більшої адекватності. Теоретично можливе виведення т. зв. «одиниць неточності» чи «одиниць невідповідності», тобто певного роду показників, за допомогою яких можна було б обчислювати втрати інформації при перекладі для кожної пари мов, проте на практиці ця проблема досі залишається невирішеною.

2. Ступінь складності задач, розв'язуваних перекладачем. Цей метод оцінки виходить із припущення, що основні труднощі для перекладача в процесі перекладу пов'язані з неможливістю простої підстановки звичайних відповідників на рівні знаків і, як наслідок, з необхідністю робити структурні зміни на різних рівнях. Кількість і ступінь таких змін є показниками перекладацької творчості і ступеня складності розв'язуваних перекладачем завдань. Теоретично, проведені перекладачем перетворення можна розбити на групи за ступенем складності. Зрозуміло, загальне число і принципи виділення таких груп будуть різні, однак все ж таки така процедура дає можливість об'єктивно зіставляти кілька перекладів того самого оригіналу і дає критерії для оцінки уміння кожного окремого перекладача переборювати перекладацькі труднощі різного ступеня складності.

3. Визначення цінності перекладу. Це найбільш складний критерій оцінки. Цінність перекладу визначається залежно від того, наскільки повно він реалізує ті задачі, для яких створювався. Насамперед оцінка результатів перекладу з цього погляду пов'язана із впливом, що робить переклад на реципієнтів. Визначення цього впливу являє собою дуже складну проблему, тому що воно залежить від цілого ряду факторів, і в розпорядженні дослідника немає достатньо об'єктивних способів його вимірювання. Еквівалентне відтворення оригіналу ще не забезпечує само по собі рівності впливу оригіналу і перекладу на відповідних адресатів, оскільки та сама інформація може по-різному сприйматися представниками різних мовних колективів. Крім того, різні групи реципієнтів (вікові, соціальні, професійні) у межах одного мовного колективу по-різному можуть сприймати той самий текст. При порівняльному аналізі текстів оригіналу і перекладу можна тільки приблизно оцінювати вплив кожного з них, виходячи з того, що перекладач повинний був орієнтуватися на таку ж групу реципієнтів, що й автор.

На наш погляд, оцінка якості редагування може бути побудована на критеріях, аналогічних критеріям (2) і (3), тобто в її основу мають бути покладені **складність тексту повідомлення та відповідність виконаного завдання як меті автора повідомлення, так і очікуванням потенційних реципієнтів**. Тут доречним буде пригадати міркування відомого семіотика Юрія Лотмана, який писав: «У процесі культурного розвитку постійно ускладнюється семіотична структура переданого повідомлення, і це також призводить до ускладнення однозначного дешифрування. Якщо вибудувати

в послідовності наростання складності текстової структури ланцюжок: повідомлення вуличної сигналізації – текст природною мовою – глибоке творіння поетичного таланту, то очевидно, що перше може бути тільки однозначно зрозумілим одержувачем повідомлення, друге орієнтоване на однозначне («правильне») розуміння, але припускає випадки двозначності, а третє, по суті, виключає можливість однозначності. Ми знову стикаємося з комунікативним парадоксом. Текст, що становить найбільшу культурну цінність, передача якого має бути високо гарантованою, виявляється найменш пристосованим для передачі». Якщо екстраполювати це твердження в царину редагування, то ми дійдемо до очевидного висновку про те, що складність редагування і можливість отримання його задовільного результату на пряму залежать від складності тексту, яка має не тільки синтаксичний, а й семантичний характер.

Залишається тільки додати, що критерій еквівалентності для оцінки якості редагування перекладеного повідомлення є релевантним виключно для редактора-перекладача, оскільки, як ми пам'ятаємо, «зовнішній» редактор не має слідкувати за дотриманням цього параметра.

Важливою проблемою редагування перекладених текстів є проблема *інтерференції*, під якою розуміють порушення білінгвом (людиною, яка володіє двома мовами) норм та правил співвідношення двох контактуючих мов. Термін інтерференція латинського походження, він утворений внаслідок поєднання двох слів – *inter* («поміж») та *ferentis* («той, хто переносить»). Системне вивчення інтерференції пов'язують з іменем американського науковця Уріеля Вайнрайха, який розробляв проблеми двомовності/багатомовності. Дослідник зауважує, що за умов домовності/багатомовності «проблема, що стоїть перед мовцем у всіх таких випадках, якісно одна й та сама: слідувати величезній кількості норм у відповідних контекстах; і у випадку невдачі результат один і той самий: вторгнення (інтерференція) норм однієї системи в межі іншої».

Ще одним досягненням Вайнрайха є розробка динамічної моделі інтерференції, яка «надає лінгвісту заманливе пояснення для багатьох явищ інтерференції, що спостерігаються в мовленні двомовних носіїв»: «Ми будемо говорити про мову S – джерело інтерференції (*source of the interference*) та про мову C – об'єкт інтерференції (*target of the interference*). Знаки мови C або елементи її систем вираження або змісту завдяки субстанціальній або частковій формальній подібності ототожнюються зі знаками або елементами мови S. Тоді двомовний носій піддає таким чином ототожнені елементи подальшій дії норм мови S, які можуть значним чином розходитися з нормами мови C».

Врешті-решт, не можна не згадати й той факт, що саме Вайнрайх першим вказав на універсальний характер інтерференції, тобто на те, що

вона притаманна всім рівням мовної системи. Як представник структуралізму вчений наполягав на тому, що «зсуви між системами, переключення з однієї з двох різних, але водночас доступних систем на іншу та злиття систем можуть відбуватися на рівні складових мови, тобто на рівні граматики, фонології та навіть їхніх компонентів».

Інтерференція проявляється у людини, яка виконує переклад з однієї мови на іншу та намагається компенсувати якісь елементи, явища та функції однієї мови елементами, явищами та функціями іншої, що може призвести до буквалізму, викривлення змісту та різноманітних відхилень від оригіналу, але може також допомогти при перекладі. Певний час інтерференція трактувалася виключно як негативний вплив засвоєних раніше навичок на здобуття нових за умов двомовності. Багато дослідників й досі поділяють цю точку зору. Однак наразі інтерференція розглядається не тільки як негативний, а й як позитивний вплив, що може спостерігатися у сфері вмінь, навичок, знань та навіть пам'яті. Починаючи з 80-х років минулого сторіччя, перекладознавці запропонували розрізняти буквалізми та перекладацькі помилки, що виникають внаслідок інтерференції між двома мовами, від цілком закономірних та навмисних перекладацьких інновацій, покликаних найточніше продемонструвати семантику й структурні особливості оригінального тексту. Введення таких інновацій у переклад сприяє адекватнішій передачі змісту оригіналу мовою перекладу. Такий – позитивний – прояв інтерференції отримав назву перекладацької *трансференції*.

Навмисне застосування трансференції в перекладі може бути зумовлене метою самого перекладу, а також стилістичною самобутністю й особливими функціями оригінального тексту, що перекладається. Як приклад можна навести переклад не лише художніх, а й деяких дипломатичних, правових, комерційних документів, що передбачає особливу увагу до збереження мовної структури вихідного тексту. Таким чином, редактор перекладів має враховувати ці чинники і вміти розрізняти негативну інтерференцію та позитивну трансференцію.

Перейдемо до аналізу різних типів мовної інтерференції та особливостей їхнього прояву у перекладі.

Зазвичай лінгвістичну інтерференцію розглядають на п'яти рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному, семантичному.

Варто розрізняти фонетичну та фонологічну інтерференцію. Фонетична інтерференція передбачає перенесення до іншої мови артикуляцій, властивих рідній мові. Наприклад, носій української мови, користуючись англійською, може замінювати альвеолярні [t], [d], [l], [n] на відповідні зубні, оскільки це властиво його рідній мові. Фонетична інтерференція стосується лише артикуляції звуків і не торкається смислової сторони мови. При фонологічній інтерференції відбувається недостатнє розрізнення фонем

іншої мови. Наприклад, коли українці недиференційовано вживають звуки [s] та [θ], що призводить до плутанини між *sink* та *think*, *sick* та *thick* тощо. Інтерференція має місце через те, що в українській мові різниця між подібними звуками не є фонологічно суттєвою. Аби уникнути фонетичної та фонологічної інтерференції, необхідно не тільки оволодіти незвичними артикуляціями, а й навчитися помічати та розрізняти ті ознаки, які ми не звикли виділяти в рідній мові, де вони є нерелевантними. Хоча фонологічна інтерференція і вважається більш серйозним недоліком, ніж фонетична, для письмового перекладу і його редагування обидва ці різновиди не мають значення, якщо тільки не використовуються навмисно зі стилістичною метою, але в такому випадку вони перетворюються з помилки на виразний засіб. Перейдемо до лексичної інтерференції.

Словник кожної мови перебуває у рухомому стані, коли одні слова виходять із вжитку, а інші, навпаки, набувають розповсюдження. Частково попит на оновлення словника може задовольнятися неологізмами внутрішньомовного походження. Але особливо багатий та свіжий матеріал може бути отриманий з інших мов. Через легкість розповсюдження лексичних одиниць (порівняно з фонологічними та граматичними правилами) для запозичення слів достатньо мінімального контакту між мовами. За умов масової двомовності (яка спостерігається, наприклад, у постколоніальних суспільствах) вплив однієї мови на іншу може сягати величезних розмірів. За певних соціокультурних умов у двомовних носіїв відбувається щось на кшталт злиття словникових запасів двох мов у єдиний фонд, внаслідок чого виникають так звані піджини або креольські мови. Терміном «піджин» позначають спрощену мову, яка розвивається як засіб спілкування між двома або більше етнічними групами, що розмовляють різними мовами, але змушені регулярно спілкуватися. На відміну від піджину, креольська мова є більш розвиненою як лексично, так і граматично.

Інтерференція проявляється й на словотвірному рівні, коли об'єктом запозичення є не само слово, а спосіб (модель) його утворення, як це було, наприклад з англійським *skyscraper* та українським «хмарочос» (також «хмародер», «хмародряп», «хмарошкреб»). Інтерференція в цьому випадку буде відчутнішою, якщо спосіб (модель) словотворення є невластивими (нетиповими) для даної мови. Якщо така нетипова модель укорінюється в цільовій мові і стає джерелом утворення нових автохтонних слів, інтерференція перетворюється на трансференцію.

Перекладач є білінгвом за визначенням, він також є місцем контакту двох (або більше) мов, якими він по черзі користується. Отже, безумовним є факт, що вплив мови, з якої він перекладає, на мову, на яку він перекладає, може проявлятися через помилки або неточності перекладу або через «лінгвістичну поведінку» (ідіостиль) перекладача: його прихильність

чи неприхильність до іншомовних неологізмів, запозичень, калькувань, цитат на іноземних мовах, збереженню в перекладеному тексті неперекладених слів та висловів.

Однією з найважливіших проблем лексичної інтерференції, про яку зазвичай згадують в контексті перекладу і в контексті редагування, є проблема хибних друзів перекладача. У практиці перекладацької та лексикографічної роботи, викладання іноземних мов, а також і редагування особливі труднощі становлять міжмовні відносні синоніми схожого вигляду, так само як і міжмовні омоніми та пароніми. Усі ці семантично неоднорідні випадки об'єднує та практична обставина, що слова, які асоціюються та ототожнюються (внаслідок схожості у плані вираження) у двох мовах, в плані змісту або вжитку не повністю відповідають один одному. З першого погляду може здатися, що хибні друзі перекладача здатні уводити в оману лише тих, хто тільки починає вивчення іноземної мови і погано нею володіє. В дійсності, як відмічають дослідники, все відбувається навпаки: головна маса цих одиниць (за винятком небагатьох найбільш очевидних випадків, які переважно відносяться до омонімії) є небезпечною саме для осіб, які впевнено користуються мовою на задовільному рівні. Так виникають численні семантичні кальки та випадки порушення лексичної сполучуваності або стилістичної узгоджуваності не тільки при користуванні іноземною мовою, а й при перекладах рідною мовою і навіть в оригінальному слововживанні в рідній мові.

Не можна вважати, що будь-які помилки такого роду свідчать про недостатній рівень володіння іншою мовою або про недбалість мовця. Як визнає сучасна теоретична лінгвістика, володіння другою мовою у більшості випадків не буває бездоганим. Звідси випливає, що переважна більшість людей, які володіють різними мовами, здатні, хоча і різною мірою, робити помилки як у слововжитку, так і в перекладі.

З точки зору теорії мовних контактів помилки під впливом хибних друзів перекладача є окремим випадком інтерференції, тобто відхиленнями від структури або норм однієї мови під впливом зразків іншої мови, які спочатку мають тимчасовий характер, але потенційно можуть призвести до перебудови структурно більш організованих галузей даної мови. Йдеться, зокрема, й про граматичну перебудову, що й дає нам можливість перейти до розгляду третього типу інтерференції – граматичної.

У граматиці інтерференція так само має масштабний характер. Важко буває засвоїти граматичні явища іншої мови, які відсутні у рідній. Для українськомовних людей серйозною проблемою стають артиклі, присутні в більшості західноєвропейських мов, а для носіїв цих останніх – категорія виду. Там, де є вибір, перевага, як правило, надається тому, що більше схоже на рідну мову. Наприклад, носій української або російської

мови, вивчаючи англійську мову, легко засвоїть конструкцію *I see that he is coming* («Я бачу, що він йде»), адже тут кожному англійському слову відповідає українське, до того ж слова розташовані в одному порядку. Але англійською те саме значення може бути виражене іншою конструкцією: *I see him coming* (перекласти дослівно неможливо через відсутність відповідного дієприкметника в українській мові). Така конструкція засвоюватиметься важче через відсутність паралелей. В англо-українському перекладі яскравим прикладом інтерференції є дослівне відтворення речень, побудованих на основі емпатичної конструкції *It is... that*. Через недбалість перекладачів та/або редакторів ми часто можемо прочитати або почути з екрана щось на кшталт «Це був Пітер, хто сказав мені правду».

Хоча граматична інтерференція є звичайною, вона рідко призводить до змін на системному рівні. Морфологію рідної мови людина зазвичай засвоює у ранньому дитинстві, доросла людина використовує її автоматично. А автоматизм навички подолати надзвичайно важко. Морфологія взагалі непроникна для контактних змін. Зміни в ній відбуваються лише тоді, коли мова до початку контактів вже мала відповідні можливості. Наприклад, деякі африканські мови одвічно мали власні способи позначення множинності, які, проте, використовувалися нерегулярно і залежно від контексту. Під впливом європейських мов, в яких є категорія числа, відбулася перебудова системи, і показники множинності стали регулярно позначати множину.

Дещо легше відбуваються контактні (інтерференційні) зміни в царині синтаксису. Синтаксичні конструкції численні та складні, у повному складі вони засвоюються людиною значно пізніше за морфологію. Таким чином, робимо висновок, що на синтаксичному рівні прояви інтерференції стають наочними при дослівному відтворенні оригінальних конструкцій, не притаманних мові перекладу. Досвідчений перекладач, як правило, позбувається такого недоліку, але в окремих випадках може не помічати «штучності» та «іншомовності» вживаних ним конструкцій. На допомогу в таких випадках має прийти професійний редактор.

Завершуючи огляд інтерференційної проблематики, не можемо оминати увагою таке масштабне і складне явище українського суспільства, як суржик. **Суржик** (від слова «суро́жь» – суміш різних зерен з житом (ро́жьєю)) – мова, яка є сумішшю кількох мов і, отже, не може розглядатись як чиста (літературна). Суржик не можна ототожнювати ані з піджинами, ані з креольськими мовами. Можливо тлумачити суржик як змішану мову, в якій лексика взята з української та російської мов, а граматика – переважно з української. Існує також погляд на суржик як на міське просторіччя (на кшталт лондонського кокні), і в цьому випадку він може бути визнаний соціолектом. За даними Київського міжнародного інституту соціології,

суржилом спілкується від 11 % до 18 % населення України. У цих підрахунках варто враховувати регіональну специфіку: якщо на заході України суржилом розмовляють лише 2,5 % населення, на сході ця цифра сягає 21 %.

Традиційним є негативне ставлення до суржику як до деструктивного явища для української мови, яке, по суті, продовжує стару радянську установку на «зближення братських мов» та акцентує статус української мови як «покрученої російської». З іншого ж боку, в останній час поширюється більш толерантне ставлення до суржику, який розглядається як перший ступінь переходу на українську мову російськомовних громадян нашої країни. Відома українська дослідниця субмов Леся Ставицька в цьому контексті зауважує, що «суржик як реальний продукт двомовності став основою чи частиною мовного світу багатьох людей, які володіють різним ступенем мовної компетенції, реалізованої в різних соціальних і комунікативних сферах». Як не парадоксально, після початку війни статус суржику в нашому суспільстві тільки укріпився на тлі закликів: «Краще так, ніж ніяк».

Суржик на побутовому рівні давно перетворився на звичне явище нашого мовного узусу, втім значно небезпечнішим є його проникнення в сферу масової комунікації, зокрема на радіо та телебачення. Суржикове мовлення багатьох поважних спікерів з вельми високим соціальним статусом вже давно нікого не дивує і фактично не піддається будь-якій редакторській правці. Сумним є те, що завдяки масовому вживанню русизмів вони починають сприйматися багатьма недостатньо освіченими мовцями як норма. Додаткову загрозу становлять мовні кліше, вмонтовані в підсвідомість багатьох носіїв мови. Олександра Сербенська зауважує, що «їх вживання оканцелярує мовлення, збіднює його, робить сірим. Багато з них – витворено під впливом російського канцеляриту вже в радянську добу».

Окрему проблему редагування утворює використання суржику в художньому дискурсі. Справа в тому, що активне просування цього мовного явища починається в 1990-ті роки після розвалу Радянського Союзу і пов'язаного з ним послаблення різноманітних суспільних норм – від ідеологічних до мовних. За цих умов суржик полишає побутову сферу, де він переважно практикувався, і починає все частіше з'являтися на сторінках художніх творів, значною мірою як засіб характеристики персонажів. У сучасних художніх творах суржик потрапляє в авторське мовлення не лише у вигляді незначних укралень, а й може використовуватися досить активно. Найпоказовішим у плані широкого використання цих лексичних одиниць є написаний суржилом роман Михайла Бриниха «Шахмати для дибілів». Розглянемо до прикладу коротенький уривок:

Мальчик сидів на підлозі, розклавши навколо себе пакети з чіпсами, шоколадні батончики і кукурузяні хлопья. Спершу він жмакав спустошені пакети й відкидав їх убік. Но всі ці обгортки були дуже льогенькі, й тому далеко не відлітали. Так і сидів мальчик, поміж сміття та вкисностей, і ніхто не мішав його мислям. Це продолжалось ровно піннадцать хвилин».

Питання до лекції:

1. Що таке одиниця перекладу?
2. Яке відношення має проблема одиниці перекладу до редагування перекладених та автохтонних текстів?
3. Схарактеризуйте критерії оцінювання якості перекладу та поясніть, як вони співвідносяться з оцінюванням результатів редагування.
4. Сформулюйте визначення та причини виникнення інтерференції.
5. В чому різниця між трансференцією та інтерференцією?
6. Схарактеризуйте фонетичну та фонологічну інтерференцію.
7. Схарактеризуйте лексичну інтерференцію.
8. Схарактеризуйте морфологічну та синтаксичну інтерференцію.
9. Що таке суржик і які проблеми в редагуванні він утворює?

ТЕМА 6

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ РЕДАКТОРА ПЕРЕКЛАДІВ ПОСТРЕДАГУВАННЯ. ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ

Існує думка, що редагування перекладів відноситься не до професії перекладача, а до професії редактора. Причому, як ми вже з'ясували раніше, перевірка рівня відповідності перекладеного тексту оригіналу не є редакторським завданням. На що ж тоді має звертати увагу редактор перекладу і наскільки така робота підходить професійному філологу-перекладачу? Спробуємо дати відповіді на ці питання.

Далеко не кожний перекладач може успішно виступати в ролі редактора чужих перекладів. Редакторські навички необхідно опановувати, набуваючи відповідного досвіду. З професією перекладача професію редактора об'єднує й те, що вона передбачає професійну роботу з текстами та високий рівень мовної компетентності (як іноземної, так і рідної мов).

Редагування чужих перекладів ускладнюється тим, що редактор не завжди має уявлення про рівень кваліфікації перекладача, отже, не знає, на які саме аспекти перекладу варто звернути додаткову увагу. Гіпотетично ми можемо припустити, що всі перекладачі однаково високого професійного рівня перекладуть більш-менш однаково текст середнього рівня складності. Відмінності будуть, скоріш за все, визначатися лише певними лексичними преференціями та стилістичними нюансами. Тому, редагуючи переклад рівного тобі за фахом перекладача, ти неначе редагуєш переклад, автором якого міг би бути сам. В цьому випадку редагування фактично полягає у вичитуванні тексту з метою «відлову» випадкових пропусків та помилок. Можливо, твій колега «полінувався» уточнити в словнику значення якогось терміна або не встиг перевірити правопис слова. А складніші перекладацькі завдання, з якими не впорався той чи інший перекладач, тобі так само будуть не під силу, якщо в тебе приблизно такий, як і в нього, рівень компетентності.

Суттєво поліпшити текст перекладу здатен лише редактор, який володіє тими навичками та знаннями, яких бракує перекладачу даного тексту. Це може бути стилістичний редактор (для творів художньої літератури та публіцистики) або фахівець у конкретній галузі (для фахового перекладу). Таким редактором також може стати інший перекладач, який більш вільно й впевнено почувається в мові перекладу і здатен досконало відредагувати переклад менш досвідченого колеги.

Окремо треба розглянути редагування перекладів носієм мови у випадку, коли перекладач працює в напрямку: рідна мова → іноземна мова. Саме така перевірка вважається найкращою і допомагає уникнути будь-яких невідповідностей, культурних накладок, зробити текст легким для сприйняття і бездоганим за всіма пунктами.

У наш час редагування як допоміжний вид перекладацької діяльності використовується лише в особливих випадках, оскільки цей вид діяльності вимагає багато часу, інтелектуальних зусиль та фінансових ресурсів. Тому вважається, що редагувати має сенс лише відносно хороший переклад. Редагування слабкого або відверто поганого перекладу неминуче перетворюється на майже повне переписування тексту редактором. Як наслідок, результат не завжди виходить ідеальним: одне речення написано одним стилем, наступне – вже іншим. Одні й ті самі терміни так само можуть виявитися перекладеними по-різному. Тоді такий переклад необхідно знову віддавати – вже іншому редакторові, який, в свою чергу, знайде похибки в роботі першого.

Перш ніж розпочинати процес редагування, необхідно обов'язково з'ясувати, якими є цілі редагування. Вони можуть бути такими:

- виявити та виправити смислові помилки, викривлення та неточності;
- покращити стиль;
- привести зовнішній вигляд у відповідність до норми, відформатувати;
- забезпечити одноманітність.

Під час редагування перекладу фахівець може зіткнутися з безліччю проблем, різних за характером і типом. Редактор має бути дуже обережним, щоб його правка не перетворилася на переписування перекладу, але і не пропускати важливі недоліки.

З найбільш поширених проблем можна виділити:

1. «Невиразний» буквальний переклад. Це серйозна проблема для художніх текстів. Іноді буває так, що перекладач зробив дуже точний переклад тексту, але він абсолютно позбавлений характеру і колориту, семантичного ядра, менталітету та інших відмінних рис, які зробили б його цікавим і захоплюючим.

2. Відмінності у перекладі власних назв. З цим явищем ми стикаємося донині, і суперечки можуть тривати десятиліттями, поки з часом не буде прийнятий остаточний варіант. Як приклад можна навести «Усама Бен Ладен / Осама Бен Ладен», «Аль Каїда / Аль Кайда», «Сандра Баллок / Сандра Буллок» та ін.

3. Буквальний переклад фразеологізмів та інших сталих виразів. Перекладач може не знати або пропустити цей момент, і внаслідок цього суть буде повністю спотворено. Бували випадки, коли словосполучення «таємна вечеря» переклали як «остання вечеря» і т. п.

4. Не враховані особливості назви предметів і явищ, через що спотворюється зміст. Наприклад, *French window* переклали як «французьке вікно», а правильно – «засклені двері», а у підсумку «гості виходили у сад через французьке вікно».

5. Ігнорування можливих значень слова і пошуку найбільш відповідних варіантів. Це питання, швидше, не до суті, а до стилістичного й художнього смаку перекладача. Він має підібрати найбільш відповідний варіант з усіх можливих. Це може зайняти час, оскільки, наприклад, в українській мові дуже довгі синонімічні ряди, але при грамотній роботі перекладач завжди намагається підібрати слово, яке найкраще підходить за значенням і стилем.

6. Використання модних іноземних слів без необхідності і не по суті. Сучасні мови страждають від величезної кількості англіцизмів, які проникають в усі сфери діяльності, але використання цих слів не завжди доречне, і краще уникати їх надмірного використання, інакше повідомлення може перетворитися на щось карикатурне і незрозуміле, особливо для старшого покоління.

7. Небажана двозначність. Часто такі фрази виходять у перекладача несвідомо, але редактор, переглядаючи свіжим поглядом, має їх виправити.

У реальній практиці, особливо при роботі через посередника та відсутності прямого контакту із замовником, трапляються ситуації, коли редактор не отримує чітких вказівок стосовно того, що саме необхідно відредагувати. В цьому випадку можуть виникнути непорозуміння. Наприклад, редактор-перекладач, який є передусім філологом, може виконати філологічне редагування тексту. Він може і має, завдяки своїй мовній кваліфікації, вивірити редагований текст перекладу з позицій його лінгвістичної відповідності тексту оригіналу (на вимогу). Водночас йому як філологу важко до кінця оцінити, наскільки правильним є те або інше формулювання договору, укладеного, наприклад, юристом, або наскільки правильним є вибір термінології в технічному або науковому тексті певної галузі. Ми маємо пам'ятати, що професійна підготовка перекладачів, як правило, не зосереджена на текстах окремої галузі, стилю, жанру/типу тощо. В наших університетах не готують технічних, юридичних чи літературних перекладачів, зосереджуючись, натомість, на виробленні універсальних навичок і вмінь, які є необхідними для будь-якого за формою та змістом перекладу. Вважається, що, працюючи в певній галузі, перекладач зможе вже самостійно й достатньо швидко опанувати необхідну термінологію. Натомість, редактор-перекладач, якому доводиться працювати з абсолютно різними текстами, може вимагати додаткової допомоги того або іншого фахівця (див. вище «галузеве редагування»).

Внесення правки у свій або чужий переклад – достатньо складний та кропіткий процес, який не тільки сповільнює, а й значно здорожує процес

комерційного редагування перекладів. Залежно від того, яким саме чином змінюється текст у ході редагування, фахівці виокремлюють такі види правки: правка-вчитка, правка-скорочення, правка-обробка, правка-переробка.

За умов правки-вчитки завдання редактора полягає в тому, аби виправити технічні огріхи, причому орфографічні помилки та описки, які не мають смислового навантаження, виправляються в тексті без узгодження з перекладачем. Виправлення помилок та описок, що спотворюють смисл, редакторіві необхідно узгодити з перекладачем. При правці-вчитці необхідно особливу увагу приділити точнішому транскрибуванню власних імен та географічних назв. Треба також звірити рубрики тексту зі змістом, перевірити нумерацію розділів та підрозділів, параграфів, точність посилань, номери таблиць, графіків та формул. Редакторська правка-вчитка не має підміняти коректорську вчитку, яка передбачає перевірку зображення усіх літер та знаків рукопису, уніфікацію посилань та забезпечення наявних в тексті заголовків змісту.

За умов правки-скорочення головним завданням редактора є скорочення тексту без шкоди змісту, яке може бути спричинене: (1) авторськими завданнями видання, наприклад, на яку аудиторію розрахований текст. Зокрема, видавництва для дітей та тих, хто вивчає іноземну мову, випускають адаптовані твори світової класики, скорочення в яких необхідні для того, аби цільовий читач зміг опанувати твір. Крім того, правка-скорочення може бути застосована при виданні збірок-хрестоматій, до яких входять не цілі твори, а лише ті їхні частини, що видаються найнеобхіднішими для даного видання; (2) такими недоліками тексту, як розтягненість, повторюваність тощо. У таких випадках скорочення є необхідною умовою поліпшення якості тексту перекладу.

Найчастіше в редакторській практиці застосовується правка-обробка, в перебігу якої редактор замінює невдалі слова й звороти, досягає точності формулювань, логічності в побудові тексту, відповідності перекладу жанру й стилю цільової мови. При цьому редактор має уникати надмірного втручання в ідіостилі як автора твору, так і перекладача. Така правка має творчий характер.

Правка-переробка застосовується в тих випадках, коли редактор працює з рукописами перекладачів, які погано володіють літературною мовою. Це найскладніший вид правки, застосування якого є найменш бажаним.

За сучасних умов на ринку України та інших країн працюють як перекладачі-фрілансери, так і потужні перекладацькі команди. Робота компаній, які надають професійні послуги з перекладу текстів різних типів та жанрів, зазвичай оптимізована таким чином, аби забезпечити клієнтам найвищу якість наданих послуг, використавши при цьому оптимальну

кількість зусиль та ресурсів. Важливою ланкою такої оптимізації є професійна діяльність редакторів.

Робота в перекладацьких бюро найчастіше побудована за наступною схемою: замовник – менеджер проекту – перекладач – редактор-коректор – менеджер проекту – замовник. Таким чином забезпечується потрібний контроль якості з боку менеджера проекту, перекладача та редактора-коректора.

Проаналізуємо дію схеми детальніше. Менеджер проекту отримує від замовника замовлення. Він може відповісти на будь-яке запитання стосовно послуг, що надаються, ціни, термінів виконання тощо. Менеджер уточнить усі вимоги та побажання до перекладу, верстки та форматування тексту. Менеджер проекту виступає єдиною ланкою між клієнтом та перекладачем, до його обов'язків входить здійснення контролю за перебігом та термінами виконання перекладу.

Перекладач на початковому етапі роботи укладає проектний глосарій, а потім його використовує при безпосередньому виконанні перекладу. Специфіка сучасного етапу вимагає професіоналізму перекладачів, які, як правило, мають спеціалізовану філологічну, а іноді – другу технічну освіту. Саме це дозволяє їм спеціалізуватися у конкретній галузі перекладу, забезпечуючи максимальну точність і якість перекладу, не втрачаючи при цьому гнучкості, потенційної здатності працювати на інших ділянках.

Головна функція редактора-коректора (у багатьох випадках одна людина суміщує ці дві професії) полягає у тому, що він вичитує вже перекладений текст, виконуючи стилістичну правку та звірку глосарію, а також перевіряє текст на наявність орфографічних та пунктуаційних помилок. Якщо текст перекладу має технічний (або інший спеціалізований) характер, перш ніж він надійде до редактора-коректора, його оброблюють технічні редактори, що гарантує адекватність використання термінології.

Після проходження усіх цих етапів – переклад, редагування, коректура, форматування – менеджер проектів повертає виконане замовлення клієнтові.

Варто обговорити окремо специфіку роботи редактора над перекладними творами художньої літератури. У видавничій практиці, під час редакторської підготовки перекладних рукописів до друку, часто виникають проблеми, пов'язані з індивідуальною манерою і дотриманням стилю автора першотвору. Враховуючи те, що художній переклад є літературно-мистецьким способом відтворення іншомовних текстів, сам перекладач має відзначатися особливими творчими прикметами. Вони ґрунтуються на мистецьких звичках, особливостях внутрішнього світу, вмінні виявити оригінальний підхід до інтерпретації того чи іншого тексту. В індивідуальній манері перекладача виявляється як зовнішня своєрідність його

зображально-виражальних засобів, так і суб'єктивні творчі якості, що народжуються і формуються в результаті постійного розвитку та вдосконалення таланту, професійних знань і вмінь.

В Україні існує давня і стала традиція реалізації творчої манери перекладача в художньому перекладі. Найбільш відомими представниками такого перекладу виступають Микола Зеров, Максим Рильський, Борис Тен, Григорій Кочур, Микола Лукаш, Василь Мисик, Анатоль Перепадя. Деякі з них навіть залишили по собі не тільки власні переклади, а й теоретико-критичні міркування стосовно того, як краще перекладати. Прикладами таких праць є «Українське письменство» Миколи Зерова та «Мистецтво перекладу» Максима Рильського. Зокрема останній обґрунтовує необхідність різних перекладів одного твору різноманітністю перекладацьких підходів та складністю інтерпретаційних процесів, суб'єктивна природа яких робить кожне окреме прочитання художнього твору неповторним й водночас неповним: «Кожен перекладач може при вдалому взагалі відтворенні іншомовного оповідання, п'єси, поеми, вірша і т. ін. проминути ту чи іншу рису оригіналу, наголосивши зате на іншій, яка здається йому найістотнішою. Кожен перекладає по-своєму».

Розглянемо, як індивідуальний стиль перекладача впливає на зміст твору. Показовим у цьому аспекті є переклад романів Льюїса Керролла, виконаний Віктором Корнієнком для тернопільського видавництва «Навчальна Книга – Богдан» (2005 р.). Головний персонаж книги Аліса – дівчинка десяти років, напрочуд розумна та освічена для свого віку. Мовлення головного персонажа діалогії Аліси в оригіналі є абсолютно правильним та грамотним, а окремі кумедні обмовки навмисне уводяться автором у контекст творів для створення ефекту мовної гри, яка, фактично, і є їх єдиною стилістичною домінантою. У мовленні самого персонажа та при його описі Керролл не зловживає емотивно-експресивною лексикою, натомість перекладач намагається весь час «прикрасити» образ за рахунок характерної української говірки, щедро приправляючи мовлення героїні діалектизмами та аномативним просторіччям. Розглянемо відомий приклад:

“Curiouser and curiouser!” cried Alice (she was so much surprised, that for the moment she quite forgot how to speak good English).

Аліса, нібито під сильним впливом емоцій, робить граматичну помилку, супроводжувану нейтральним авторським коментарем, який дослівно означає: «вона настільки здивувалася, що на хвилину зовсім забула, як слід правильно говорити англійською». Контрастом на цьому тлі виглядає переклад, в якому ми виділили свавільно додані перекладачем елементи розмовного стилю, які навряд чи личать вихованій дівчинці вікторіанської доби:

– *А це що за диковижа? Щось несусвітське!* – *згукнула Аліса (зопалу вона раптом заджерготіла якоюсь тарабарською мовою).*

Таке трактування образу Аліси, здається, суперечить його авторському розумінню, про що свідчать самі Керроллові коментарі. У статті “*Alice on the Stage*” автор так описує свою героїню: «Любляча, передусім любляча та лагідна: віддана як цуценя (пробачте таке прозаїчне порівняння, але я не знаю більше такої простої любові – чистої та ідеальної) і лагідна як фавн; також **чемна** та **ввічлива** – чемна до всіх, багатих чи бідних, величних чи безглуздох, Короля чи Гусені, неначе вона сама – королева дочка, вбрана у золоті шати».

Своє завдання перекладач, вочевидь, бачить у створенні максимально українізованої версії англійського твору. З цією метою він активно застосовує спеціальну лексику, а саме: вигуки та частки (*хух, бач, авжеж, геть, та й квит, хай йому морока, лелечки, га, гай-гай, лишечко, агій, аж гульк*), експресивні дієслова, особливо на позначення мовлення та рухів персонажів (*чкурить, брьохнула, кумекає, заквилила, згламає, вигулькнув, втелющилася, чеберяє, беркицьнув, доглупалася, шкіриться, галакали, хвицьнути, іскарлючилася, цвенькали, чукикала*), просторіччя та вульгаризми (*умент, диковижа, чортяка, вочевидячки, манюнька, балачка, бігме, не до шмиги, нічичирк, приклучка, баньки, бачця, стала цапки, тварюки*), архаїзми (*сап'янци, опука, лій, шарварок*), діалектизми (*гидомирні, дзиглик, камізька, слоїк*). Наслідком такої перекладацької сваволі є певне спотворення художнього образу головного персонажа художнього твору.

Ще однією проблемою, на якій варто зупинитися, є редагування перекладів, виконаних не людиною, а комп'ютерною програмою. Варто зазначити, що тут йдеться про машинний переклад (МП), що відрізняється від автоматизованого перекладу (*computer-aided translation*), який здійснюється людиною, а комп'ютер лише допомагає їй створити готовий текст за менший час або з кращою якістю. САТ-програми пропонують доступ до словників, глосаріїв, запам'ятовують вибір перекладача та в наступних подібних файлах автоматично підставляють раніше зроблений переклад.

Незважаючи на величезний процес у галузі машинного перекладу, він все ще вважається недостатньо досконалим, а отже, таким, що вимагає редагування, яке навіть отримало спеціальний термін на своє позначення – постредагування (*post-editing*).

Варто також зазначити, що більшість агенцій, що надають перекладацькі послуги, принципово відмовляються від машинного перекладу або постредагування і навіть попереджають про це на своїх сайтах. Таким чином, ці види перекладацької діяльності залишаються переважно для особистого використання. Водночас для більшості перекладених документів в Україні потрібна автентифікація, яку агенції відмовляються надавати для документів, перекладених не людиною, а комп'ютером.

Вважається, що МП доцільно використовувати для технічних та вузькоспеціалізованих текстів, які в подальшому потребують постредагування фахівцями в цій галузі. У такому випадку цільовий текст використовується як «підрядковий» переклад, на основі якого технічний експерт продукує кінцевий варіант тексту, спираючись на знання предметної галузі.

З іншого боку, багато типів текстових матеріалів не можна перекладати засобами МП. Сюди віднесемо тексти, що містять інформацію, неправильне трактування якої загрожуватиме здоров'ю людини; описи складних пристроїв чи механізмів; документи, пов'язані з юридичною відповідальністю сторін (договори, гарантії, контракти); маркетингові матеріали, де текст має бути переформований у новому культурному контексті або фактично відтворений з нуля, тощо. У таких випадках заощаджений час не виправдовує ризиків. Загалом, належної якості можна очікувати від МП формалізованих технічних текстів, тоді як літературний переклад виходить за рамки МП.

Постредагування не варто плутати з попереднім редагуванням. Попереднє редагування стосується підготовки тексту до обробки програмним продуктом для автоматичного перекладу. Воно передбачає перегляд змісту для виявлення основних помилок, позначення певного контенту для перекладу тим чи іншим чином (або як неперекладного) та оптимізацію форматування. Ця підготовка тексту до його обробки засобами перекладу може значно покращити кінцевий результат, тому вона вважається важливим етапом процесу автоматичного перекладу.

Постредагування – це процес «виправлення» цільового тексту МП з метою наближення його якості до стандарту перекладу, здійсненого людиною. Ефективне попереднє редагування тексту може значно покращити якість вихідного тексту перекладу, спростити роботу як систем МП, так і редакторів, перед якими стоїть завдання вдосконалити вихідний текст машинного перекладу на завершальному етапі обробки (постредагування) матеріалів. Попередня підготовка тексту починається на етапі створення його змісту. Для цього розробляють спеціальні стандарти для технічних письменників та авторів, які дотримуються їх з метою забезпечення кращого розуміння змісту та перекладу текстів як засобами комп'ютерної техніки, так і професійними перекладачами.

Постредагування передбачає удосконалення тексту, отриманого у процесі МП, редактором, який зазвичай проходить спеціальну підготовку та має досвід роботи з текстовими документами такого типу. Кількість часу та праці, необхідних для постредагування, є одним із ключових чинників, які слід враховувати під час оцінки економічної ефективності МП. Літературні, рекламні та інші тексти зазвичай не рекомендовані для МП і, відповідно, також не підлягають постредагуванню. Щоб забезпечити

належну якість тексту, наближену до людського перекладу, редакторам може знадобитися заново переписати текст. У цьому випадку переваги МП практично зводяться до нуля. Процес постредагування тексту МП включає такі етапи:

1. Перечитування речення чи фрагменту тексту МП.
2. Порівняння вихідного тексту МП з оригінальним текстом.
3. Оцінювання якості кожного фрагмента тексту перекладу на основі стандартизованих інструкцій.
4. Прийняття рішення щодо достовірності перекладу того чи іншого фрагмента.
5. Удосконалення або повторний переклад тексту.

Машинний переклад з постредагуванням є доцільним при роботі з великими за обсягом та подібними за формою текстами. Тому використання ефективних, хоча й часто дорогих систем МП останнього покоління, є економічно виправданим у цих випадках. Однак ні перекладацькі бюро, ні перекладачі-фрілансери не можуть ефективно використовувати програмні продукти для МП без необхідності постредагування.

Останнім питанням у межах цієї теми є локалізація, під якою розуміють переклад і культурну адаптацію продукту до особливостей (норм) певної країни, регіону чи групи населення, водночас під «продуктом» мають на увазі будь-який товар або послугу. Локалізація є складовою галузю глобальної економіки, яка займається перекладом та адаптацією технічної документації та програмних продуктів і об'єднує в собі низку протилежних по суті явищ, таких як глобалізація, інтернаціоналізація, локалізація та переклад. Ця галузь навіть отримала власну акронімічну назву *GILT* – *Globalization, Internationalization, Localization, Translation*.

Ще в 1990 р. провідні фірми, які надавали послуги локалізації, заснували спілку *LISA* (*Localization Industry Standards Association*), основним завданням якої було й залишається створення стандартів, здатних оптимізувати процес локалізації продуктів на мовному, програмному та технологічному рівнях.

Виокремлюють два рівні локалізації: поверхова (загальна) локалізація (*general localization*) та глибинна (радикальна) локалізація (*radical localization*). Перший рівень стосується мови й передбачає функціональну відповідність оригіналу й перекладу та адаптацію перекладу для адресата відповідно до звичних йому норм. Прикладами поверхової локалізації є адаптація одиниць чужої метричної системи до національної, подання дат, часу та чисел в тексті у формі, конвенціоналізованих в межах національної культури.

Другий рівень локалізації скерований на адаптацію тексту до специфічної для певної культури ментальності, системи цінностей, узвичаєних

зразків поведінки в певній комунікативній ситуації тощо. Наприклад, інструкції з експлуатації японською мовою детально описують функціональність продукту та створюються у вигляді коміксів, що є неприпустимим для європейських користувачів. Тобто поверхова локалізація відбувається на мовному рівні й межує з перекладом, а глибинна відбувається на рівні адаптації культурних відмінностей, що передбачає інший спосіб подання інформації в тексті. На позамовному рівні локалізація з використанням невербальних засобів широко використовується для адаптації програмного забезпечення, що передбачає застосування у ньому унормованих у певній країні піктограм та символів, типу та розміру шрифтів, вікон відповідного розміру та їхнього розташування у рядках меню.

Таблиця 1

Національні стандарти для одиниць виміру

Одиниці виміру	США, Канада, Великобританія	Європейські країни
Довжина	дюйм (<i>inch</i> - 2,54 см), ярд (<i>yard</i> - 91,4 см), миля (<i>miles</i>): сухопутна 1609 м миля морська - 1853 м;	міліметр, метр;
Об'єм	квадратний дюйм (<i>square inch</i>)	метр квадратний (м ²)
Вага	унція (<i>ounce</i> - 28,3 г), фунт (<i>round</i> - 453,6 г)	грам, кілограм
Температура	Фаренгейт (<i>Fahrenheit</i>)	Цельсій (<i>Celsius</i>)

Таблиця 2

Національні стандарти для дати і часу

	Міжнародний стандарт	США	ФРН	Франція
Дата	рік/місяць/день – 1984-08-12 (ISO 8601)	місяць/день/рік - 12.08.1984	день/місяць/рік - 08.12.1984	
Час	hh:mm:ss – 23:15:20 (ISO 8601)	15.10 P.M.	15.10 Uhr або 15:10 Uhr	15h10 або 15:10 h

Таблиця 3

Національні стандарти для окремих чисел

США	million	Billion	trillion	quadrillion
ФРН	Million	Milliarde	Billion	Billiarde
Великобританія	million	Milliard	billion	billiard

Рівень локалізації визначають такі чинники, як популярність продукту серед споживачів; наявність чи відсутність конкурентів, які пропонують подібну продукцію; дефіцит продукції. Якщо продукція користується попитом серед споживачів і на ринку попит перевищує пропозицію, виробник не витратитиме значні кошти на її локалізацію. Крім того, популярність західної продукції у країнах третього світу та країнах, що розвиваються, часто спонукає виробників створювати технічну документацію й упаковку для продуктів таким чином, щоб забезпечити впізнаваність їх іноземного походження і, у такий спосіб, збільшити обсяги продажів. Якщо ж на ринку існують інші аналогічні товари чи послуги від компаній-конкурентів, які добре адаптовані до споживчого ринку, виробникові доведеться ретельно адаптувати та популяризувати власний продукт, щоб завоювати свою частку ринку.

Процесом, протилежним до локалізації, є інтернаціоналізація, під якою розуміють створення фахових текстів незалежно від національної культури та її традицій. Сутність інтернаціоналізації зумовлюється прагненням зекономити гроші та забезпечити впізнаваність та зрозумілість інформації за межами вихідної культури. Інтернаціоналізація уможлиблюється розробкою міжнародних стандартів для певних типів документів, і завданням редактора саме і є перевірка суворого дотримання цих стандартів. Упровадженню принципів інтернаціоналізації сприяють спеціальні комп'ютерні програми на кшталт *DTP (Desktop Publishing System)*, *CMS (Content Management System)* чи програми автоматизації перекладу на кшталт різних видів *TMS (Translation Memory System)*. На мовному рівні також існують певні рекомендації, яких варто дотримуватися у випадку створення повідомлень, розрахованих на різномовну та різнокультурну аудиторію: використовувати сучасну контрольовану англійську мову, що базується на найбільш частотних лексичних одиницях, спрощених граматичних структурах для забезпечення його розуміння користувачам, які володіють англійською мовою як іноземною і не завжди на високому рівні; уникати уживання модних слів, сленгу, неусталених скорочень тощо.

Питання до лекції:

1. Схарактеризуйте особливості редагування перекладеного тексту.
2. Схарактеризуйте різні види правки перекладеного тексту.
3. Опишіть схему роботи перекладацького бюро, окремо висвітливши редакційний етап.
4. Опишіть переваги й недоліки використання машинного перекладу та автоматизованого перекладу.
5. Опишіть завдання та етапи постредагування.
6. Дайте визначення локалізації та схарактеризуйте її різновиди.
7. Дайте визначення інтернаціоналізації.

ТЕМА 7

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ РЕДАКТОРА ПЕРЕКЛАДІВ. ПОСТРЕДАГУВАННЯ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ

Літературне рецензування часто визначають як форму літературної критики, але водночас воно є й різновидом редагування і тому заслуговує на додаткове обговорення. Мета літературного рецензування – розкрити сильні та слабкі сторони рукопису, здійснивши, таким чином, його оптимізацію на різних рівнях. Рецензент має слідувати принципам об'єктивності, фактичності, широти поглядів. Рецензент має окреслити конкретні проблеми рукопису та надати свої пропозиції щодо його покращення, а всіма виправленнями автор буде займатися сам. У випадку позитивної рецензії вона може бути непоганим засобом для подальшого просування рукопису при його відправці до видавництва або на літературний конкурс, або вже опублікованого рукопису на ринку.

Як працює літературний рецензент? В більшості випадків він читає рукопис один раз, доволі побіжно, аналізуючи детально тільки ті фрагменти, що видаються найсильнішими чи, навпаки, найслабкішими. Треба пам'ятати, що головне завдання такого рецензента впевнитися в цікавості матеріалу для потенційної аудиторії, у ясності викладу та у відсутності грубих змістових, структурних чи інших помилок. Тому побіжного ознайомлення буває цілком достатньо для досвідченого рецензента-редактора. Тим не менш, принципово ознайомитися з усім рукописом. Деякі автори з різних причин не хотіли би надавати на рецензування текст цілком, воліючи обмежитися кількома десятками сторінок, деякі при цьому навіть посилаються на відповідні правила у видавництвах, але повноцінне літературне редагування неможливе на основі декількох перших розділів нової книги. Вони здатні викликати потенційний інтерес видавця, який в такому випадку все одно вимагатиме повний рукопис, аби мати змогу повністю і повноцінно оцінити сюжет, систему персонажів, кінцівку, врешті-решт багатство та розмаїття мовного матеріалу. Те саме стосується і роботи літературного рецензента. Професійні рецензенти добре знають, наприклад, що дуже часто середина та кінець твору не завжди і не у всіх виходять цікавими, тому що автор починає писати доволі жваво, але вже десь на середині шляху починає здавати позиції, а до кінця взагалі видихається.

Отримати рецензію на свій рукопис особливо корисно для письменника-початківця, який на основі такого відгуку зможе краще зрозуміти, чи йому потрібне надалі редагування змісту та/або композиції твору, чи можна обмежитися його мовним та стилістичним редагуванням.

Редагування змісту або розвиваюче редагування (*Developmental Editing*). Редагування змісту – головний різновид літературного редагування твору письменника-початківця, також відомий як «розвиток рукопису». Якщо автор усвідомлює, що його рукопису бракує чогось в аспекті літературної історії, сюжету, фабули, композиції та інших головних елементів літературного твору, але він сам не в змозі їх виправити, то він може звернутися по допомогу у вигляді розвиваючого редагування.

Розвиваючий редактор уявляє рукопис як єдину, цілісну та завершену картину шляхом аналізу ідеї та теми твору, сюжету, фабули, структури, композиції, типу оповіді, конфлікту, мотивів тощо. В процесі такого опрацювання редактор окреслює головні проблеми. Наприклад, у структурі твору можуть спостерігатися перекоси у вигляді надміру затягнутого вступу або занадто пізнього конфлікту, незрозумілої кризи, часових пробілів, що ламають композицію тощо. У сюжеті можуть бути нестиковки, неправильно обраний оповідач, різноманітні логічні невідповідності, слабкий малюнок окремих персонажів та нелогічність їхніх вчинків та розвитку, недостатнє опрацювання характерів, відсутність єдності стилю, невизначеність цільового читача.

Якщо редактор виявляє ці або інші проблеми змісту та/або структури твору, він може запропонувати автору скоротити або, навпаки, розширити окремі частини, поміняти їх місцями, надати будь-які інші рекомендації, які він вважає потрібними чи навіть необхідними.

Важливим є питання власних жанрових уподобань редактора, який може надавати перевагу тим чи іншим літературним жанрам і, навпаки, відчувати упередженість стосовно інших. Наскільки універсальним має бути такий рецензент? На це питання немає однозначної відповіді. З одного боку, відчуваючи прихильність до певних жанрів, рецензент-редактор може краще в них розбиратися і, таким чином, мати вищий рівень фаховості своїх суджень. З іншого боку, універсальний фахівець має свої переваги на ринку праці.

Завдяки розвиваючому редагуванню автор отримує свого роду зворотній зв'язок, він дізнається, які елементи твору спрацьовують, а які, навпаки, «пробуксовують». Нерідкими бувають випадки, коли завдяки думці розвиваючого редактора письменник змінює замисел, систему персонажів, тональність, манеру викладу, а то й жанр твору. Переважна більшість рукописів письменників-початківців потребують розвиваючого редагування. Дуже рідко автор, який робить перші літературні кроки, здатний оминати цей етап редагування його твору.

Деякі фахівці вважають, що змістове рецензування є доречним ще на етапі авторського задуму, але такий погляд є доволі радикальним і суперечить самій концепції редагування. Навіть якщо таке «рецензування»

і є доречним, йому варто дати іншу назву, по суті воно є не рецензуванням чи редагуванням, а літературним консультуванням. Розвиваюче редагування допоможе авторові побачити свій твір під іншим кутом зору, з професійної точки зору, почути питання, на які в нього не було і, можливо, немає відповідей. Інакше кажучи, рецензент-редактор виступає в ролі першочитача, спілкування з яким може виявитися кориснішим за довгі місяці чи навіть роки самоосвіти. До того ж, спілкування з розвиваючим редактором дозволяє авторові розвинути критичне ставлення до власного доробку, як кажуть фахівці, відкриває в нього «редакторське око», яке допоможе йому впоратися з аналогічними труднощами в перебігу роботи над новими творами. Воно сприяє підвищенню рівня впевненості, забезпечує імунітет від майбутніх розчарувань. За умови успішного здійснення рецензування на етапі змісту та/або структури твору, можна переходити до наступного етапу – стилістичного редагування.

Стилістичне редагування (*Line Editing*) скероване на тримання відповіді на питання, чи добре написаний твір. Таким чином, саме стилістичне редагування є головним різновидом літературного рецензування, необхідного не тільки авторам-початківцям, а й тим митцям, які мають досвід публікації своїх рукописів.

Метою стилістичного редагування є досягнення стилістичної єдності тексту. Кожен письменник має свій авторський або індивідуальний стиль. Робота стилістичного редактора кардинально відрізняється від роботи розвиваючого редактора. В більшості випадків це різні люди із різним набором навичок. Якщо описувати їхню специфіку в традиційних термінах теорії редагування, то можна сказати, що розвиваючий редактор більше орієнтований на творче опрацювання рукопису, тоді як стилістичний – на нормативне. Редактор-стиліст вивчає структуру речення, словниковий склад твору, ритміку діалогів, усуває повтори, позбувається слів-паразитів, сленгу, ненормативної лексики тощо. Редактор-стиліст, який вичитує рукопис, як правило, не вносить змін до нього самостійно, а тільки робить примітки, використовуючи спеціальні символи. Робота редактора-стиліста вимагає значних зусиль, адже йому іноді доводиться перебирати десятки можливих варіантів у пошуках того чи іншого слова, тієї чи іншої конструкції, як і автору, йому іноді доводиться неодноразово повертатися до якоїсь сцени чи діалогу, які потребують виправлення або заміни мовного наповнення. Досвідчений стилістичний редактор здатний допомогти авторові-початківцю знайти свій стиль, свій власний «голос», розвинути свій ідіостиль.

Наукове рецензування є невід'ємною частиною академічної діяльності на всіх її рівнях – від написання курсової чи дипломної роботи – до статті в науковому журналі, дисертації чи монографії. Кожний науковий жанр має свої вимоги до рецензування робіт. Наукове рецензування може

збігатися з науковим редагуванням, а може здійснюватися окремо. Під науковим рецензуванням зазвичай розуміють оцінку матеріалів та рукописів щодо вимог певного наукового жанру, певної установи або засобу масової інформації, натомість під науковим редагуванням розуміють унормування та оптимізацію матеріалів наукового, науково-технічного чи науково-освітнього характеру. Таким чином, ці два види діяльності можуть вступати у причинно-наслідкові відмінності, причому кожна з них може бути як причиною, так і наслідком. Рецензування наукового твору покликано допомогти автору та редактору в їхній роботі, адже рецензія зосереджена на виявленні його сильних та слабких сторін, переваг та недоліків. Завдання рецензента – об'єктивно обґрунтувати доцільність видання, але водночас вказати на необхідні доопрацювання. Якщо погляди автора видаються рецензенту дискусійними і не збігаються з його власними, це не обов'язково має призводити до перероблення рукопису або відмови від нього. В більшості випадків науковий редактор видання може призначити додаткове рецензування, якщо він не впевнений в об'єктивній оцінці попереднього рецензента.

Єдальною ланкою між науковим рецензуванням та редагуванням виступає науковий стиль викладу, адже і рецензент, і редактор передусім мають слідкувати за дотриманням автором його вимог. Відмінність між науковим рецензуванням та науковим редагуванням полягає в тому, що перше охоплює змістову сторону рукопису, а друге – формальну. Наукове редагування покликано виправити неточності термінології, виключити повтори, оцінити технічну грамотність, скорегувати методологічні постулати дослідження.

Наукове рецензування та редагування виступають основою процесу аналізу та оцінки авторського оригіналу з наукової та методичної точок зору. Наслідком такого аналізу та оцінки має бути рекомендація до друку (якщо йдеться про статтю, монографію, посібник, підручник тощо) або рекомендація до захисту (якщо йдеться про курсову роботу, дипломний проект чи дисертацію). Вказуючи на встановлені в результаті аналізу тексту недоліки (порушення норми), рецензент перебирає на себе функції редактора, але тільки від автора рукопису залежить погодитися з ними чи ні. У випадку незгоди остаточне рішення належить третій стороні, якою, наприклад, може бути головний редактор наукового журналу, видавець чи голова атестаційної комісії тощо.

Наукові рецензії можуть бути частково або повністю формалізованими чи зовсім не формалізованими. Повністю формалізованою можна вважати рецензію, в якій рецензент тільки відмічає наявність або, навпаки, відсутність певних складових; така рецензія не передбачає жодних додаткових коментарів з боку рецензента (див. Додаток В). Частково формалі-

зована рецензія на додачу до тієї частини, в якій рецензент відмічає наявність або, навпаки, відсутність певних складових, передбачає частину для вільного коментування (див. Додаток В). Врешті-решт, неформалізована рецензія дозволяє рецензенту коментувати як позитивні, так і негативні аспекти наукового тексту у формі вільного викладу; така рецензія передбачає більшу свободу дій рецензента, хоча й укладається на основі певних рекомендацій та/або зразків (див. Додаток В).

Питання до лекції:

1. Опишіть зміст літературного рецензування.
2. Опишіть зміст літературного редагування змісту або розвиваючого редагування.
3. Опишіть зміст літературного стилістичного редагування.
4. Опишіть зміст наукового рецензування та наукового редагування.
5. Схарактеризуйте різні типи наукових рецензій.

ТЕМА 8

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕДАГУВАННЯ

Редагування як соціально необхідний процес опрацювання тексту існує в житті суспільства вже близько двох з половиною тисяч років, проте редагування як наука виникло не так давно – менше століття тому, і окремих досліджень, присвячених його розвитку, поки що мало. Отже, вважаємо доцільним запропонувати таку періодизацію, яка виділяє періоди, а в їх межах – етапи розвитку редагування.

1. Період існування редагування як виду практичної діяльності (III ст. до н. е. – середина XIX ст.), у тому числі етапи:

- виникнення редагування (III ст. до н. е. – початок н. е.);
- стагнація в редагуванні (початок н. е. – середина XV ст.);
- відродження редагування (кінець XV ст. – середина XIX ст.).

2. Період нагромадження фактів редакційної практики та теорії (друга половина XIX ст. – 30-ті роки XX ст.).

3. Період функціонування редагування як науки (30-ті роки XX ст. – початок XXI ст.), у тому числі етапи:

- становлення редагування як науки 30–60-ті роки XX ст.);
- класичне редагування 60–90-ті роки XX ст.);
- комп'ютерне редагування (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.).

Період існування редагування як практичної діяльності Виникнення редагування

Різну ефективність впливу повідомлень люди відчували здавна, ще в дописемний період. Уже тоді існували прислів'я, приказки та повчання, що встановлювали правила, як слід говорити. Наприклад, в українській мові серед осучаснених відтворень цих прислів'їв, приказок та повчань маємо таке: «Говори не так, щоби тебе могли зрозуміти, а [говори] так, щоби тебе не могли не зрозуміти».

З появою писемності, коли виникла можливість передавати повідомлення у часі й просторі, проблема редагування стала значно актуальнішою. Тепер автори повинні були самі дбати про те, щоб інші люди могли зрозуміти їх повідомлення за десятки, сотні чи тисячі кілометрів або через десятки, сотні чи тисячі років. Це апріорі вимагало від авторів та їх читачів користуватися одними й тими ж нормами (хоча б найпростіше – однаково позначати літери, тобто створити й однаково користуватися кодом передачі повідомлень). Тому з появою вже перших писемностей виникло завдання їх нормалізації.

На початку III ст. до н. е. була заснована Александрійська бібліотека, де в різні періоди зберігалося від 0,5 до 0,7 млн книг. До обов'язків хранителів книгозбірні, якими були найвидатніші граматисти того часу, належало, зокрема, виправлення та коментування зібраних текстів. Враховуючи таку специфіку роботи, граматиків можна вважати першими професійними редакторами.

У II ст. до н. е. в латинській мові з'явився і сам термін «редагування». Його утворили від латинського слова *redigere* (упорядковувати) і похідного дієприкметника від нього – *redactus* (упорядкований). У семантиці цього слова особливу увагу привертає те, що воно асоціювалося з поняттям порядку, який, у свою чергу, базується на понятті норми.

У I ст. до н. е. в Римі покупці вже могли в майстернях, де переписували книги, за певну плату замовити перевірку книг на відповідність оригіналу, а також мовним та іншим нормам. Саме тоді цей процес (приведення копії тексту у відповідність із оригіналом) почали називати коректурою (від латинського *correctura* – виправлення). У латинській мові існувало, відповідно, й слово для позначення особи, яка займалася цією працею, – *corrector* (виправляч). Отже, першими професійними коректорами були саме ці античні виправлячі книг.

В античному Римі вже існували певні соціальні норми редагування. Так, видавцям було дозволено на свій розсуд робити в рукописах виправлення. Крім того, при римських бібліотеках були спеціальні посади «префектів». Префекти встановлювали, які книжки слід вилучати як соціально небезпечні, а які – дозволяти читати відвідувачам бібліотек.

У майбутньому ці норми перетворилися на закони авторського права й політичні норми редагування. Останні з часом навіть виокремилися в інститут цензури.

Певні досягнення в опрацюванні повідомлень були і в країнах Давнього Сходу. Так, у Китаї були обов'язковими спеціальні правила, що регламентували теми повідомлень (наприклад, ці правила встановлювали, про що повинен говорити під час обіду підлеглий зі своїм правителем). В Індії було розроблене спеціальне вчення «ріті», яке регламентувало художні властивості повідомлень. Проте між античною та східною цивілізаціями існувала важлива відмінність: антична встановлювала норми для композиції повідомлень, не торкаючись їх теми, а східна, навпаки, суворо регламентувала теми повідомлень, проте абстрагувалася від їх побудови.

У період античності виникли, як відомо, логіка, риторика та поетика. Незважаючи на відсутність у них фундаментальних експериментальних досліджень, завдяки геніальним інтуїтивним здогадкам учених ці науки піднесли надзвичайно високо.

У майбутньому теорія редагування скористалася цілою низкою їх положень. Зокрема це: питання ефективності повідомлень; теорія готування

повідомлень (знаходження матеріалу; його розташування, тобто компоновання; словесне оформлення, тобто його правильність, зрозумілість, доречність, художність); теорія стилів повідомлень (високий, середній та низький); способи опрацювання повідомлень (видалення, вставлення та заміна частини повідомлення); логічні норми редагування повідомлень; поетичні норми прекрасного.

Стагнація в редагуванні

У часи середньовіччя редагування на довгий час поринуло в стан занепаду. Переписувачі книг перемістилися з античних майстерень у монастирські келії. Змінилася і тематика видань – переписуванню і тиражуванню найчастіше підлягала релігійна, іншими словами, строго канонічна література. Тому, з одного боку, різко скоротилася необхідність редагування текстів, а з іншого, – особливу увагу почали приділяти одній з норм редагування – приведенню тексту копії у відповідність з оригіналом, тобто коректурі. Зокрема надзвичайно старанно виконували коректуру релігійних текстів.

В епоху середньовіччя в опрацюванні повідомлень новим було лише те, що в цей час розглядали питання композиції релігійних проповідей і листів. Зокрема для листів навіть давали готові зразки (шаблони).

Відродження редагування

Після винайдення у XV ст. книгодрукування, в епоху Відродження, потреба у видавничих працівниках різко зросла. Спершу в їх ролі виступали самі друкарі. Проте з часом у зв'язку зі збільшенням випуску книг коректори виділилися в окрему професію. Вважають, що відродив це забуте з часів античності ремесло італійський видавець XVI ст. Альд Мануцій. Поступово професія коректора (редактора) набуває все більшого значення. Так, в університетах Франції для нагляду за підготовкою видань призначали спеціальних інспекторів (фактично – видавничих працівників). Згідно зі спеціальними вимогами вони повинні були відпрацювати у друкарнях не менше чотирьох років учнями, а після цього – ще три роки самостійно; мусили володіти грецькою та латинською мовами, а також знати норми моралі та правовірності. Добираючи коректорів, почали навіть враховувати психологічні особливості людей різних статей.

В епоху Відродження набуває розвитку не тільки практика видавничої справи. Паралельно вона починає розвивати теорію повідомлень. У Франції, Італії та Німеччині створюють багато підручників з риторики, де є вказівки, наприклад, щодо написання панегіриків чи полемічних послань.

Період нагромадження редакційних фактів

Редакційні факти, що нагромадилися з другої половини XIX ст. до 30-х років XX ст., можна розділити на дві групи: відкриття (законо-

мірності) різних наук, що стосуються безпосередньо редагування, і факти видавничої практики.

Найсуттєвіше вплинули на теорію редагування відкриття у мовознавстві та психології. Надзвичайно продуктивним було відкриття того, що кожен носій мови надає слову, окрім загальноприйнятого, ще й своє, індивідуальне значення. Очевидно, що надання в повідомленнях індивідуального значення тим чи іншим словам призводить до зниження ступеня його розуміння. Наявність таких індивідуальних значень слів вперше виявив і описав у другій половині XIX ст. український лінгвіст О. Потебня (об'єктивне та суб'єктивне значення слова), а пізніше на це ж явище звернув увагу німецький вчений Генріх Пауль (узуальне та okazіональне значення слова).

Наступним важливим відкриттям було те, що, як виявилось, механізми породження мови суттєво відрізняються від механізмів її сприймання. На початку XX ст. про це писав мовознавець Олександр Пешковський. Психологічне обґрунтування цим механізмам дали всесвітньо відомі психологи Жан Піаже та Леонід Виготський, які відкрили внутрішню мову людини й розпочали її дослідження.

Учені виявили також, що речення у повідомленнях складаються з двох частин: та, в якій є відома реципієнтові інформація (тема), і та, в якій є інформація, не відома реципієнтові (рема). Вчення про такий поділ речення (актуальне членування речення) розробив чеський лінгвіст Вілем Матезіус.

Поряд з тим, у першій половині XX ст. в мовознавстві виникла теорія функцій мови (Празький лінгвістичний гурток), а також була суттєво вдосконалена теорія стилів мовлення, що істотно вплинуло на розвиток теорії редагування.

Ріст наукових досліджень та кількості засобів масової інформації в другій половині XIX – першій половині XX ст. сприяв різкому збільшенню кількості публікацій (книг, журналів та газет). Так, поряд з науковими відкриттями у видавництвах відбувалося нагромадження емпіричних фактів редагування.

Насамперед виникла потреба у формалізації та стандартизації як повідомлень у цілому, так і окремих їх елементів, наприклад, викликали появу на міжнародному рівні рекомендацій щодо нормалізації бібліографічних описів (англо-американська та прусська системи правил). Крім того, в багатьох країнах було створено норми інженерної графіки, які застосовують, звичайно, і в наукових повідомленнях. З'явилися також уніфіковані термінологічні системи цілої низки наук.

Паралельно йшло нагромадження соціальних норм редагування. Зокрема, в цей час створили теорію монопартійності преси, яка відігравала вирішальну роль у житті тоталітарних країн (більшовицький СРСР, гітлерівська Німеччина, фашистська Італія, тоталітарні Китай, Куба та ін.).

У рамках цієї теорії розвинулися вульгарні методи психологічного впливу на реципієнтів (наприклад, геббельсівська теорія пропаганди). Водночас відбулося також виділення аспектів редагування, тобто редагування літературного, політичного, наукового й технічного.

Суттєвий внесок у нагромадження редакційних фактів зробили видатні письменники та вчені усього світу.

Період функціонування редагування як науки Виникнення теорії редагування

На початку 20–30-х років ХХ ст. кількість ЗМІ у світі значно зросла. Генерування повідомлень (художня, публіцистична й наукова творчість) перетворилося на окрему галузь суспільного виробництва. Праця редактора і коректора стала широко розповсюдженою професією. Поряд із тим, від середини ХІХ ст. до кінця 30-х років ХХ ст. емпіричних редакційних фактів та наукових відкриттів нагромадилося стільки, що об'єктивно виникла потреба в їх класифікації, систематизації, узагальненні, фаховому поясненні, обґрунтуванні та виробленні методик застосування на практиці. Іншими словами, виникла об'єктивна потреба у формуванні теорії редагування. На цьому етапі кардинальним відкриттям стало дослідження і виявлення в 30–40-х роках рівнів складності (читабельності; англ. *readability*) текстів повідомлень, проведене в лабораторіях педагогічних закладів США. Дослідження, зокрема Р. Флеша, Е. Дейла та Дж. Челла, дали змогу визначити рівні складності тексту, оцінити її кількісними показниками, а також виявили її різновиди (синтаксичну та семантичну). Таким рівням складності у відповідність було поставлено чітко визначені групи реципієнтів, які можуть її ефективно сприймати.

Спершу редагування як науку формували окремі наукові статті. Проте необхідність готування редакторів у вищих закладах освіти викликала появу монографій, перші з яких з'явилися в Європі та Америці на початку 50-х років. На основі монографій почали готувати перші навчальні посібники й підручники. Наукова та навчальна література додатково підштовхнула розвиток теорії редагування.

Таким чином, у кінці 50-х років ХХ ст. велика кількість редакційних фактів, наукових відкриттів та потреби видавничої практики визначили перехід від кількісних змін до якісних. На основі досягнень низки фундаментальних і на перетині суспільних та інформологічних наук виникла нова прикладна наука – едитологія, об'єктом вивчення якої став видавничий процес у ЗМІ. Найбільшою складовою частиною едитології стала теорія редагування.

Класичне редагування

На етапі класичного редагування, забезпечуючи потребу галузі суспільного виробництва (видавничої справи) отримувати фахівців потрібної кваліфікації, розпочалася і ведеться дотепер підготовка у вищих і середніх закладах освіти редакторів та коректорів-професіоналів. Редакторів-професіоналів готували в закладах освіти двох напрямів: на факультетах журналістики університетів (звідси виходили переважно редактори публіцистичної літератури і редактори радіо й телебачення), а також у поліграфічних університетах (тут найчастіше готували редакторів для книжкових видавництв – художніх та науково-технічних).

На цьому етапі в науковій та навчальній літературі було зафіксовано переліки основних тем, які повинна висвітлювати теорія редагування, описано його основні методи, сформовано множину найчастіше вживаних норм.

Класична теорія редагування розвивалася в кількох напрямках: як організаційно-технічна, творча, лінгвістична, політична і нормативна наука. Ці напрями створили різні підходи до редагування: від зведення його до елементарно простих операцій під час виправлення тексту і аж до повного ототожнення з творчістю, яку можна ілюструвати на окремих прикладах, але неможливо вивчити.

Від самого початку в розвитку редагування на європейському та американському континентах була певна різниця, що стосувалася акцентування окремих напрямів досліджень: на європейському континенті дбали насамперед про соціальні та лінгвістичні норми редагування, а на американському – про психолінгвістичні та поліграфічні, а також про видавничу діяльність.

У кінці 90-х років у класичній едитології виникла криза. Відбулося це внаслідок широкого впровадження персональних комп'ютерів у щоденне життя суспільства. Автори почали набирати тексти повідомлень за допомогою комп'ютерів і зберігати їх на комп'ютерних носіях інформації. ЗМІ почали в повному обсязі здійснювати комп'ютеризоване редагування і верстання видань за допомогою ПС.

Криза розвинулася в двох аспектах – теоретичному й практичному. Теоретична криза виражалась у неспроможності класичної едитології пояснити можливість контролю дотримання норм у повідомленнях за допомогою комп'ютерів і в частковому чи повному запереченні автоматизації редагування. Практична криза виражалася в тому, що редактори-класики, навчені традиційної (металевої) технології готування видань, часто не могли оволодіти новою комп'ютерною технологією, а тому несвідомо чинили спротив її впровадженню у виробництво. Такі ситуації, як правило, завжди трапляються в часи кардинальної зміни технологічних схем виробництва, а тому є нормальним явищем.

Комп'ютерне редагування

Хоча етап комп'ютерного редагування почався в 90-х роках ХХ ст., його передвісники з'явилися значно раніше. Ще в кінці 50-х – на початку 60-х років вчені вперше висловили думку про те, що редагування можна автоматизувати. Суть такої автоматизації вбачалася в тому, що «не зовсім правильна ... мова буде перекладена на зовсім правильну». Пізніше (в 60–80-х роках) у рамках досліджень у галузі комп'ютерної лінгвістики було розроблено програми, що давали змогу автоматизувати деякі процеси редагування.

Із кінця 80-х років у ЗМІ за допомогою комп'ютерів почали здійснювати автоматичний контроль орфографічної правильності тексту, контроль складності, контроль стилістичних характеристик лексики, частковий контроль синтаксису й пунктуації, автоматичне виправлення (в режимі діалогу) орфографічних помилок.

Можливість виконання на комп'ютері деяких процесів редагування й усвідомлення можливості часткової заміни людини-редактора комп'ютером змусила дослідників переосмислити саму суть процесу редагування. Зокрема, виявилось вкрай важливим детально, крок за кроком, описати хоча б основні процедури, що їх виконує під час опрацювання тексту редактор, і скласти їх алгоритм (далі такий алгоритм може бути закодований будь-якою мовою програмування, трансльований і виконаний на комп'ютері). Такий алгоритмічний опис роботи редактора – це кібернетична модель його виробничої діяльності. Таким чином, виникла об'єктивна потреба описувати редагування методами точних наук, а отже, воно стало об'єктом математичного моделювання. Сучасна класична едитологія ще мало готова до моделювання редагування методами точних наук. Адже цей період лише розпочався. Гадаємо, що розв'язання задач моделювання лежатиме на перетині багатьох як гуманітарних, так і точних наук. Одну з вирішальних ролей у моделюванні редагування повинна відіграти така складова частина сучасного мовознавства, як комп'ютерна лінгвістика.

Питання до лекції:

1. Назвіть головні періоди розвитку редагування.
2. Схарактеризуйте період існування редагування як виду практичної діяльності.
3. Схарактеризуйте період нагромадження фактів редакційної практики та теорії.
4. Схарактеризуйте період функціонування редагування як науки.

ТЕМА 9

ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН РЕДАГУВАННЯ В УКРАЇНІ

Початок редакторської діяльності на теренах сучасної України пов'язують із заснуванням старослов'янської писемності та перекладом перших християнських релігійних книг. Таким чином, першими українськими перекладачами та редакторами можна певною мірою вважати візантійських ченців Кирила та Мефодія.

Брати Кирило та Мефодій були великими просвітителами. Вони розробили алфавіт для багатьох слов'янських народів, чим обезсмертили своє ім'я. Двоє братів були родом з міста Солоніки. У слов'янських джерелах збереглася стара традиційна назва – Солунь. Кирило з'явився на світ у 827 році, а Мефодій – 815-му році. Брати володіли слов'янською мовою, що можна пояснити історією Солуні. В їхню епоху це місто було домовним. Тут існував місцевий діалект слов'янської мови. Міграція слов'ян досягла свого природного південного кордону – узбережжя Егейського моря, і таким чином, хоча слов'яни були язичниками, вони потрапили в орбіту культурного впливу Візантійської імперії.

Мефодій (в миру його звали Михайлом) став військовим і дослужився до звання стратега однієї з провінцій в Македонії. Кирило (ім'я до постриження в ченці – Костянтин) з ранніх років зайнявся наукою, а також вивчав культуру сусідніх народів. Ще до того як відправитися з місією до Моравії, він почав перекладати глави Євангелія на слов'янську мову. Потім став хранителем бібліотеки в головному храмі країни – соборі Святої Софії. Але і там він довго не затримався, а скоро став викладати в столичному університеті. Завдяки блискучим перемогам у філософських диспутах Кирило отримав прізвисько Філософа, яке іноді зустрічається в історіографічних джерелах. У 856 році він з групою учнів прибув у монастир на Малому Олімпі, де його брат був настоятелем. Саме там Кирило і Мефодій вирішили створити азбуку для слов'ян.

У 862 році посли від моравського князя Ростислава прибули в Константинополь. Вони передали імператору послання від свого правителя. Ростислав просив греків дати йому вчених людей, які могли б навчати слов'ян християнської віри їх власною мовою. Хрещення цього племені відбулося ще раніше, але кожне богослужіння проходило іноземною мовою, що було вкрай незручно. Патріарх і імператор обговорили це прохання між собою і вирішили просити солунських братів відправитися в Моравію. Кирило, Мефодій та їхні учні взялися за велику роботу над Псалтирем, Апостолом та Євангелієм.

У Моравії брати протягом трьох років вели службу і навчали людей грамоті. Завдяки цій роботі у 864 році відбулося хрещення болгар. Також вони побували в Закарпатській Русі й Панонії, де також славили християнську віру слов'янськими мовами. Ще в Моравії у них виник конфлікт з німецькими священиками, які були там з подібною місіонерською місією. Ключовою відмінністю між ними було небажання католиків вести богослужіння слов'янською мовою. Ця позиція підтримувалась Римською церквою. Ця організація вважала, що хвалити Бога можна тільки трьома мовами: латинською, грецькою та івритом. Ця традиція існувала вже багато століть. Великого розколу між католиками і православними ще не сталося, тому Папа Римський все ще мав вплив на грецьких священиків. Він викликав братів до Італії.

Брати Кирило і Мефодій прибули до Адріана II у 868 році. Він дійшов компромісу з греками і дав свою згоду на те, щоб слов'яни могли вести богослужіння рідними мовами. Ще перебуваючи в Італії, Костянтин сильно захворів. Коли він зрозумів, що скоро помре, то прийняв схиму і отримав чернече ім'я Кирило, з яким і став відомий в історіографії та народній пам'яті.

Коли Мефодій повернувся до Моравії, йому стало набагато легше продовжити виконувати свій обов'язок, ніж 8 років тому. Однак невдовзі ситуація в країні змінилася. Колишній князь Ростислав зазнав поразки від Святополка. Новий правитель орієнтувався на німецьких покровителів. Це призвело до зміни у складі священиків. Німці знову почали лобіювати ідею проповіді латиною. Вони навіть закрили Мефодія в монастирі. У 874 році Мефодій нарешті був випущений на свободу і знову став архієпископом. Однак у Римі вже відкликали свій дозвіл на богослужіння слов'янською мовою.

Згодом Мефодію була дана спеціальна булла, яка знову дозволяла богослужіння національними мовами. Слов'яни з гідністю оцінили безкомпромісну боротьбу, яку вели Кирило і Мефодій. Незадовго до своєї смерті молодший брат повернувся у Візантію і провів у Константинополі кілька років. Останньою великою працею виявився переклад на слов'янську мову «Старого Завіту», з яким йому допомагали вірні учні. Він помер у 885 році в Моравії.

Азбука, створена братами, з часом поширилася в Сербії, Хорватії, Болгарії і на Русі. Сьогодні кирилиця використовується усіма східними слов'янами. Цікаво, що первісна азбука, створена братами, з часом стала в історіографії глаголицею. Інший її варіант, відомий як кирилиця, з'явився трохи пізніше завдяки працям учнів цих просвітителів. Ця наукова суперечка залишається актуальною. Проблема полягає в тому, що до нас не дійшло давніх джерел, які могли б напевно підтвердити якусь конкретну

точку зору. Теорії будуються тільки на другорядних документах, що з'явилися пізніше. Тим не менш, внесок братів складно переоцінити. Кирило і Мефодій допомогли не тільки поширити християнство, але й зміцнити національну самосвідомість серед цих народів. Крім того, навіть якщо припустити, що кирилиця була створена учнями братів, то все одно вони спиралися на їхню роботу.

Внаслідок зусиль Кирила та Мефодія християнство поступово почало стихійно поширюватися й на інші території слов'ян, що врешті-решт призвело до офіційного хрещення Київської Русі князем Володимиром у 988 році.

За часів Київської Русі і пізніше в Україні у великих майстернях, де виготовляли рукописні книги, працювали так звані «справники», які звіряли переписані копії з оригіналами книг. Справники виконували одночасно функції і коректора, і редактора, і текстолога. Справником був і першодрукар Іван Федоров, який прибув до Львова з Москви. У Львові ж завдяки зусиллям Федорова, або, як його ще називали, – Федоровича, була надрукована перша українська книжка.

Федоров, найімовірніше, походив з українсько-білоруського пограниччя, а освіту і фах здобув у Європі. За деякими версіями, у 1532 році, отримав ступінь бакалавра Ягеллонського університету у Кракові. У «промоційній книзі» університету є відповідний запис від 1532 року стосовно особи на ім'я *Joannes Feodorowicz Moschus*.

Опинившись після навчання у Москві, Федоров надрукував тут 1564 року книгу «Апостол», але змушений був утікати від московських переслідувань. За його власними словами, в Москві «граматики не розуміють». Річ у тім, що Федоров заміняв у канонічних текстах малозрозумілі слова – на зрозуміліші, тобто виконував одне з основних завдань редагування – адаптацію тексту, що церковні ієрархи вважали неприйнятним.

Вибір його зупинився на Львові. Пізніше він писав: «...все лихе і найгірше з гіршого супроводжувало мене. Але з ласки Божої я до богоспасенного міста, що називається Львів, прийшов. І, помолившись, почав присвячене Богові діло, щоб боговдохновенні догмати поширювати». У 1574 році побачила світ перша друкована українська книжка. Це були «Дії і Послання Святих Апостолів».

Друкар писав: «Видрукував я цю корисну для душі книгу “Апостол” у славнозвісному місті Львові на славу всемогутньої і живоначальної Трійці, Отця і Сина, і Святого Духа, амінь...». Федоров вважався друкарем «книг перед тим небачених», але теж наголошував, що він «занедбане друкування у Львові відновив». Таким чином можна припустити, що ще до нього тут друкувалися книги. Перша книга «Апостол» вийшла накладом 1200 примірників, досить великим, як на теперішні часи, а згодом його «Острозька Біблія» мала наклад півтори тисячі примірників.

Друкарсько-видавнича діяльність Івана Федоровича мала великий вплив на подальший розвиток українського книгодрукування. Спадкоємцем традицій першодрукаря стала друкарня Львівського братства, що діяла протягом кількох століть.

У XVII ст. у друкарні Києво-Печерської лаври коректорів називали «столпоправителями», а у Львівській братській школі – «дозорцями». До їх обов'язків входило пильнувати, щоби текст, схвалений справниками, друкарі правильно набрали. Як і в країнах Європи, в Україні поряд із практикою видавничої справи в рамках риторики ставили й деякі питання теорії опрацювання повідомлень. Зокрема вчений монах, ректор Києво-Могилянської Академії Йоаникій Галятовський у 1659 р. написав трактат «Наука, альбо способ зложення казання», який було видано як додаток до збірки «Ключ розуміння».

По суті, це була перша ґрунтовна спроба систематизувати основні закони стилістики, риторики й гомілетики⁶, яка фактично утвердила новий тип проповіді – тематичний, що визначався логічною стрункістю, системністю, планомірністю викладу, адаптацією польських риторик на тлі українських текстів. Проповіді, створені за цією схемою, були розраховані на використання новою генерацією православних священиків, які в другій половині XVII століття мали протистояти інорелігійному впливові, піднімати авторитет духівництва серед своїх противників у полеміці. Важливо було, щоб казання могло зацікавити паству, розширити світогляд прихожан, настановити на добрі справи. Фактично, завданням проповідей була як оборона, так і боротьба з потужним противником у світлі політичної кризи. Ця література виросла з духу реформаторських змін епохи ренесансу, завдяки діалогові культури руської з моделлю західної культури, в якій довелося їй функціонувати, і культури візантійської, на тлі якої вона брала свої початки. До появи гомілетики Галятовського викладачі Могилянки використовували іноземні підручники, головним чином польські, які й вплинули на пізніший розвиток православної гомілетики.

Ще одним видатним оратором та науковцем, який зробив внесок у розвиток принципів редагування, став Феофан Прокопович (1677–1736) – професор Києво-Могилянської академії та автор підручника «Риторика». Слід відмітити, що в Києво-Могилянській академії існували певні традиції, які полягали в тому, що перед початком викладання курсу риторики професори виголошували вступні промови перед студентами. В них вони, як правило, торкалися загальних питань риторики, а також демонстрували її користь у повсякденному житті. Свій риторичний курс Прокопович розпочинає з таких настанов студентам: «Молоді оратори! Поступивши до школи красномовства, знайте, що ви прагнете до такої почесної справи,

⁶ Гомілетика — застосування риторики для релігійного проповідництва.

яка сама по собі справді настільки корисна, що її належить викладати не лише для вашого добра, а й на благо релігії і батьківщини. Вважаю, що при цьому не менш треба мені думати про мою галузь навчання, ніж вам про ваші здобутки. Бо це є та цариця душ, княгиня мистецтв, яку всі вибирають з уваги на достоїнство, численні бажають з огляду на користь, а лише деякі осягають, внаслідок нерівних сил таланту, так і із-за обсягу самого предмета, а про власні похвали цього останнього поговоримо ширше в самій праці».

Курс Феофана Прокоповича складається з десяти розділів: Книжка I. Подає загальні вступні настанови. Книжка II. Про підбір доказів і про ампліфікацію. Книжка III. Про розташування матеріалу. Книжка IV. Про мовностилістичне оформлення. Книжка V. Про трактування почуттів. Книжка VI. Про метод написання історії і про листи. Книжка VII. Про судовий і дорадчий рід промов. Книжка VIII. Про епідиктичний, або прикрашувальний, рід промови. Книжка IX. Дещо про священне красномовство. Книжка X. Про пам'ять і виголошування.

Прокопович розглядає визначення риторики, які пропонувались різними античними авторами, і вважає найбільш вдалим таке визначення, яке належить Квінтіліану. Тобто риторика – це вміння добре говорити. Метою оратора, на думку українського ритора, є переконувати мовою, а завданням так скласти промову, щоб вона переконувала слухачів. Це положення Феофан Прокопович конкретизує таким чином: «Аби досягти цього оратор повинен винаходити те, що найбільше сприяє справі: він повинен винайдене викласти у відповідному порядку, має сам те оформити добре підібраними словами, найкращими реченнями і формами речень і слів, обов'язково це все запам'ятати і, нарешті, виголосити усно, пристосовуючи до мови жести і рухи. Через те завдання оратора є, задовольнивши всі ці умови, винаходити, розкладати, мовно оформляти, охоплювати в пам'яті і виголошувати».

Таким чином, риторичний курс українського професора побудовано за античними зразками і докладно висвітлює етапи ораторської діяльності.

У цілому концепція риторики, яку пропонує Прокопович, прагне певним чином поєднати традиції Арістотеля та Квінтіліана. Адже промова оратора повинна не тільки переконувати, показувати, що відповідь на важливі питання є правильною. Вона повинна також викликати почуття насолоди у слухачів. Завдання оратора полягає не тільки в тому, щоб інформувати, а й зворушити аудиторію. Тлумаченню почуттів присвячена ціла книжка в курсі риторики. Діяльність оратора оцінюється передусім тим, наскільки ефективною була його промова.

Крім того, український ритор докладно розбирає різні види промов і дає поради щодо їх написання. Зокрема, книжки VI–IX присвячені

висвітленню саме цих питань. Риторика постає як нормативна дисципліна, що встановлює певні правила, якими повинен керуватися оратор при підготовці того чи іншого виду промови. Фактично, багато питань, яких торкається у своєму підручнику вчений, сьогодні потрапляють у площину інтересів редагування, адже безпосередньо пов'язані як з унормуванням повідомлень, так і з їхньою оптимізацією.

У середині XIX ст. відомим видавцем і редактором був Пантелеймон Куліш, який досконало знав українську мову. Правда, його редакторська манера відзначалася, як можна сказати тепер, крайнім суб'єктивізмом, адже він здебільшого виправляв рукописи на свій смак і розсуд.

Пантелеймон Куліш – український письменник, публіцист, критик, етнограф, фольклорист, історик, перекладач, видавець і громадський діяч. Залишивши навчання, на початку 40-х років учителював у Луцьку, Рівному та Києві. Крім цього, багато подорожував Україною, робив фольклорно-етнографічні записи. Від 1845 року працював у Петербурзі. У 1847 році за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві був заарештований і на три роки відправлений на поселення до Тули.

Під час заслання редагував неофіційну частину «Тульських губернських відомостей». Після звільнення працює редактором статистичних міністерських видань у Петербурзі (1850–1863 роки). 1864 року – від'їждить до Варшави, де живе та працює протягом трьох років. Протягом 1868–1871 років жив в Італії та Австрії, 1871 року працював у Відні, а з 1873 по 1876 роки знову повернувся до чиновницької служби в Петербурзі. Із 1877 року, відійшовши від державної служби, жив на хуторі Матронівка, де і помер.

Чимало зробив Куліш у визначенні норм української літературної мови. Видана ним 1857 року «Граматика» стала основою нового, фонетичного, правопису – «кулішівки», який згодом прислужився і для друку «Кобзаря» 1860 року, і для журналу «Основа». Пантелеймон Олександрович вважав, що українська літературна мова повинна увібрати в себе й елементи старої мови, наполягав на думці, що навчання у школах має бути рідною мовою.

Пантелеймон Куліш відіграв значну роль в організації українського книго- та пресовидання, у формуванні фаху редактора, видавця. Як зазначав літературний критик Сергій Єфремов, саме він із кінця 50-х років XIX століття став «найбільш енергійним діячем», «душею видавничої справи» і розгорнув «кипучу, як для однієї людини, і – що найголовніше – систематичну вже до певної міри працю в сфері українського видавництва».

Заснувавши 1856 року в Петербурзі власну друкарню, Пантелеймон Куліш уперше здійснив багатотомне наукове видання творів Миколи Гоголя, відредагував і видав «Народні оповідання Марка Вовчка», дво-

томник творів Григорія Квітки-Основ'яненка, твори Івана Котляревського, «казання» (проповіді для народу) Василя Гречулевича.

Серйозним досягненням Куліша-видавця стала започаткована ним серія книжечок-«метеликів» під спільно назвою «Сільська бібліотека». Протягом 1860–1862 років вийшло 39 видань цієї серії, до якої увійшли твори, що, за словами самого Пантелеймона Олександровича, мали «показати народові, що він таке є, звідки він узявся і як йому подобає на світ жити». Це була, за словами Сергія Єфремова, «перша спроба систематичного видавництва для народу, а коли не лічити листів Квітчиних, то й перша загалом спроба цілком популярної книги». В друкарні Пантелеймона Куліша побачили світ і його власні «Записки о Южной Руси», «Чорна рада», український буквар і читанка «Граматка», а також альманах «Хата» і журнал «Основа».

У той час, коли Тарас Шевченко ще чекав дозволу на повернення із заслання, а заборона друкувати його твори не була знята, Пантелеймон Куліш надрукував у «Граматці» значну частину «Давидових псалмів». Окрім цього, у «Записках о Южной Руси» (1856–1857 роки) ним була надрукована поема Шевченка «Наймичка», а в альманасі «Хата» 1860 року – десять Шевченкових поезій періоду заслання.

Ще з середини 40-х років XIX століття дуже актуальною для українства стала проблема створення національного періодичного видання. І вже тоді Пантелеймон Куліш із величезним ентузіазмом долучився до цієї справи.

Захопившись вивченням української етнографії та фольклору, він прийняв пропозицію Осипа Бодяньського організувати при його виданні «Чтения в обществе истории и древностей российских» відділ для слов'янських літератур, насамперед української. Значного пожвавлення процес видання українського журналу зазнав у період діяльності Кирило-Мефодіївського товариства. Та після його розгрому всі спроби організації українського періодичного суспільно-політичного органу було призупинено.

Наприкінці 50-х років XIX століття Пантелеймон Куліш знову взявся за підготовку видання українського журналу. У жовтні 1858 року Пантелеймон Куліш офіційно звернувся до міністерства народної освіти з проханням дозволити видавати український журнал «Хата, южно-русский словарь словесности, истории, этнографии і сельского хозяйства». Та, попри відсутність провокації у самій назві, Кулішеві було відмовлено через його політичну неблагонадійність. Однак пізніше Пантелеймон Олександрович одержав дозвіл на видання альманаху під тією назвою, який було видано 1860 року у двох випусках.

До альманаху «Хата», крім науково-публіцистичних матеріалів, увійшли твори Тараса Шевченка, Марка Вовчка, самого Куліша, його

дружини Ганни Барвінок та інших українських письменників. «Хата» стала успішним видавничим проектом Пантелеймона Куліша, планувалося видання серії альманахів, цей задум не було реалізовано через заборону цензури.

Пізніше, залучившись підтримкою українського громадсько-політичного і культурного діяча та журналіста, що мав бездоганну репутацію в очах уряду, Василя Білозерського (брата Ганни Барвінок), Пантелеймон Олександрович отримує дозвіл на видання першого українського щомісячника «Основа», який виходив протягом 1861–1862 років за редакцією Пантелеймона Куліша, Михайла Драгоманова, Василя Білозерського й Олександра Кістяківського.

Перших дванадцять книжок «Основи» вийшло у 1860 році, а решта – десять – у 1861-му. Працюючи в «Основі», Пантелеймон Куліш опублікував значну кількість матеріалів про Івана Котляревського, Петра Гулака-Артемовського, Григорія Квітку-Основ'яненка, декілька критичних публікацій щодо творчості Миколи Гоголя. Саме для «Основи» він відредагував низку відомих творів Тараса Шевченка, зокрема друге видання «Кобзаря» (1860 рік), поему «Мар'яна-черниця» (1861 рік) та ін.

Суб'єктивність і волюнтаризм Куліша-редактора, його надміру опікунське ставлення до авторів та вільне втручання в їхні тексти викликало подеколи невдоволення письменників. Проте таким чином тексти ставали більш досконалішими і тому здатними до функціонування в усіх сферах громадського та культурного життя. Принаймні Тарас Шевченко без остраху віддав свої твори Кулішеві на редагування. Хоча нині серед науковців широкого поширення набула думка про те, що саме Куліш під час правки тексту «Заповіту» Шевченка додав до поезії рядок «Я не знаю бога», закріпивши за Тарасом Григоровичем клеймо атеїста.

Звільнившись від посадових обов'язків, він вирушає за кордон і безпосередньо знайомиться з культурою західних країн, але значну частину часу мешкає у Львові, де співпрацює з місцевими журналами й публікує свої переклади біблійних текстів українською мовою. За прикладом чеських слов'янофілів минулих десятиліть, він прагнув цілком відтворити Біблію народною мовою, що іноді призводило до курйозних зворотів. Однак створення українського перекладу Святого Письма, доступного розумінню простого народу, стало знаменною віхою в історії національної культури.

До останніх днів життя Пантелеймон Куліш не припиняв дбати про розвиток українського книговидання та періодики. Як редактор і літературний критик він добре розумів, що саме періодичні видання здатні виконати мобільну комунікативну функцію у спілкуванні автора з читачем, критика з опонентом, що в підсумку також слугує літературному поступові.

І хоча суперечливість його особистих політичних поглядів та естетичних смаків, категоричність суджень часто призводили до непорозумінь із однодумцями («Куліш не був людиною послідовної політичної і навіть літературної програми. Він був людиною настрою», – Констатував Юрій Шевельов), відтак породжували негативні оцінки особи Пантелеймона Куліша і його діяльності, все ж місце його в українській культурі високе почесне, а у формуванні професії редактора та видавця – просто унікальне.

Значну роль у практиці редагування українських видань кінця XIX – початку XX ст. відіграв Іван Франко, відомий українській публіці як яскравий письменник, публіцист, літературний критик, перекладач, мовознавець, громадський діяч, історик, економіст, філософ, фольклорист та журналіст. Дослідник його редакторської діяльності Л. Маляренко окреслює такі принципи діяльності Франка як редактора: ідейна спрямованість, принциповість стосовно суспільної орієнтованості видання, правдивість слова, колегіальність у прийнятті редакційних рішень, планування редакційної діяльності, об'єктивний відбір авторів та матеріалів, повага до індивідуальної творчої манери авторів, тісний зв'язок редактора з авторами і (якщо можливо) узгодження з ними виправлень.

Іван Франко був одним з перших професіональних видавців і редакторів в історії української книговидавничої справи. В історії українського редагування він по праву вважається основоположником літературної критики та журналістики, побудованих на науково обґрунтованих засадах. Новаторський характер видавничо-редакторської роботи Франка формується на тлі невиробленості, а то й цілковитого безладдя в методах редакторсько-видавничої практики. Ця анархія приводила до повного ігнорування всіляких норм редакторської етики та авторського права. Літературні твори виправлялися редакторами за власними смаками та на догоду міщанським смакам читачів. Редагувалося, цензурувалося, знищувалося все, у чому була хоч крихта критики суспільного ладу. Духовенство та правлячий клас вимагали від літератури змалювання вірцевих та ідеальних людей, бо вона мала, на їх думку, остерігатися всякого неестетичного та грубого. Потрібно було мати неабияку громадянську мужність, сміливість та розум, щоб у таких умовах висунути, сформулювати та ствердити нові методи підготовки видань, принципи роботи з авторами та критерії оцінки літературного твору.

Усе життя Франка було пов'язане з журналістикою та видавничою діяльністю. Після вступу до Львівського університету він увійшов до редакційного комітету студентського журналу «Друг» (1875). Саме в цьому журналі почали запроваджуватися та шліфуватися нові засади видавничо-редакторської роботи: видання повинно мати свою програму, певне коло авторів і читачів; на сторінках періодичного органу потрібно

публікувати ті матеріали, які мають значний громадський інтерес; головна роль у доборі матеріалу для видання відводиться редакторові, який формує обличчя видання.

Одночасно з пошуками можливостей для заснування періодичного видання Франко взявся за книговидання. Він поставився до цієї справи дуже професійно: вивчав запити читацьких верств, запозичував досвід зарубіжних видавців. Добре знаючи інтереси та смаки читачів, І. Франко намагався активно впливати на їх формування, сприяючи появі нових типів видань, зокрема серій та бібліотек.

Ще на зорі своєї редакторської діяльності у статті «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва» (1882) Франко сформулював «головні принципи, котрі повинні бути заховані в популярних видавництвах, коли вони мають досягнути свою ціль, т.є. — правдиво просвітити народ...». Ці принципи зводилися до систематичності та певного плану у роботі, побудованого на знанні педагогіки; до правдивості у зображенні природи і життя та викладу знань живою мовою в легкій та припадній формі.

Ця ж стаття, яку можна вважати першою вітчизняною теоретичною працею з основ редакційно-видавничої діяльності, містить рекомендації щодо спеціалізації видавництв на підставі репертуарних пріоритетів. Франко пропонував розділити видавництва на три групи: «видавництво наукове, видавництво політичне і видавництво, повчаюче о ділах практичних: господарстві сільським, ремеслах і т.д.».

Згодом редакторська концепція Івана Франка збагатилась ще кількома принципами. Видання має мати своє обличчя, свої ідеали, свою програму, своє коло авторів та читачів, бути ідейно спрямованим. На думку письменника, періодичне видання — не корчма чи притулок, де однаково радо зустрічають всіх — аристократа, демократа, поступовця, ретрограда, націоналіста, інтернаціоналіста. Він виступав проти безпартійних та «безбарвних» журналів, які навіть хизувалися відсутністю програми.

Франко вимагав правдивості як друкованого слова, так і тих, хто його поширює. У своєму листі до редактора «Газети шкільної» О. Партицького Франко змалював тип редактора, який, заграючи з публікою, іноді говорить правду, а частіше свідомо бреше. І найстрашніше, що все це робиться ради заробітку й слави: «Ви й самі не вірите в правду і силу своїх переконань, а держите їх тільки для інтересу і міняєте для інтересу, як міняється одіж для паради. Ваші переконання — коли можна у Вас говорити о яких-небудь переконаннях — се дійна корова, котра має годувати і Вашу кишеню і Вашу славу. Ви ставите і богу свічку, і чорту кочергу, немов той цуцик, махаєте хвостом і перед радою шкільною, і перед поліцією, і навіть перед публікою, котру беретеся провадити і образувати, а котру тільки деморалізуєте своїми

брехнями і безсисним підхлібством усяким її слабим сторонам, усяким її пагубним пересудам». Письменник вважає, що із званням редактора «нерозлучно в'яжеться обов'язок говорити правду і поступати чесно, бо інакше через те терпить широкий круг людей».

Чільне місце в роботі Франка-видавця й редактора займали планування, добір матеріалу і авторів для публікування. І хоча важко було планувати видання, не маючи надійних авторів, потрібних коштів, зустрічаючи опір з боку влади та поліції, Франко не поміщав того, що суперечило його поглядам. Він добирав твори за ідейним спрямуванням, змістом та літературною майстерністю, вважав, що вони повинні мати як виховну, так і естетичну мету.

Разом з тим Франко був дуже вимогливим, принциповим редактором і критиком. Завжди відвертий в оцінках, він ніколи не приховував від авторів вади їх творів. Так, цінуючи талант Лесі Українки, І. Франко писав, що в її ранніх поезіях є багато примітивно звіршованих дитячих вражень.

У статті «Відповідь критикові „Перебенді”» (1889) Іван Франко відстоював власний метод оцінки художнього твору – аналітичний, індуктивний, справді науковий. «Пристаючи до оцінки твору літературного, я беру його поперед усього як факт духовної історії даної суспільності, а відтак як факт індивідуальної історії даного письменника, с. є. стараюсь приложити до нього метод історичний і психологічний. Вислідивши таким способом генезис, вагу і ідею даного твору, стараюсь поглянути на ті здобутки з становища наших сучасних змагань і потреб духовних та культурних, запитую себе, що там находимо цінного, поучаючого і корисного для нас, т. є. попросту, чи і оскільки даний автор і даний твір стоїть того, щоб ми його читали, ним займались, над ним думали і про нього писали».

Письменник вимагав від редакторських оцінок наукової глибини, аргументації, фахової кваліфікації. Редактор має уважно вивчити твір, простежити й розкрити причини помилок і вад. Редактор не повинен для зручності розсікати твір на окремі уривки, бо тоді наукова критика втратить свій сенс. При вивченні твору слід спокійно простежити факти й доводи, шукати їх основ, встановлювати не вину чи заслугу, а причини й наслідок. Усе має бути продумане, аргументоване, зазначав Іван Франко, хоча є й такі редактори, що нічого не цураються, аби тільки досягти свого, або такі, що відразу приймають за доказ те, що ще має бути доведене.

Основні теоретичні принципи Франка-редактора відіграли величезну роль у вихованні письменників, у розвитку жанрів української літератури, у поліпшенні художньої вартості її творів. Підтвердженням і втіленням цих теоретичних принципів була практика Франка-редактора: його численні аналізи, розбори й оцінки творів у рукописах, їх редакційне опрацювання.

У час входження України до складу Російської та Австро-Угорської імперій видавнича справа розвивалася мало. Українська мова, зокрема в Росії, була заборонена, а значить, друковану продукцію нею не публікували. У час боротьби за незалежність Української держави в журналі «Книгарь», що виходив у Києві в 1917–1920 рр., вчені-дослідники ставлять деякі проблеми редагування (композиція видань навчальної та популярної літератури; нормованість мови; дослідження видавничої діяльності відомих представників української культури та ін.).

Визначну роль у видавничій справі в період 20–30-х років відіграють видатні вчені Михайло Грушевський та Іван Огієнко. Зокрема, Грушевський був одним із фундаторів українського академічного книговидавання. Як редактор він відзначався винятковою об'єктивністю в редагуванні авторського тексту, а також чітко визначав допустимі межі втручання в нього (так, навіть достеменно знаючи, що в тексті є помилки, він все ж не виправляв їх сам, а просив зробити це автора. На виняткову увагу як редактора заслуговує і спадщина Івана Огієнка. Він, як ніхто інший, зробив дуже багато для становлення в Україні єдиних лінгвістичних норм редагування. Крім того, Огієнко одним із перших почав формулювати постулати редагування.

Після ліквідації незалежної держави розвиток редагування в Україні відбувався в складі СРСР. Його центром став Український поліграфічний інститут (тепер – Українська академія друкарства), який після Другої світової війни перевели з Харкова до Львова. Спеціалісти цього інституту створили так звану «львівську школу редагування». До числа перших монографічних видань цієї школи належать праці Романа Іванченка «Робота редактора над точністю слова і стислістю викладу» (Львів, 1964) та його ж «Літературне редагування» (Харків, 1970). Окрім того, в 60-х роках була випущена книга Дем'яна Григораша «Теорія і практика редагування газети» (Львів, 1966). У 1972 р. викладачі Українського поліграфічного інституту опублікували «Довідник коректора». До цього часу він залишається найповнішим українськомовним виданням, що описує норми редагування.

Видатним редактором був поет-неокласик Максим Рильський. Редакторському доробку Максима Рильського присвячено небагато праць науковців. Оцінку діяльності Рильського-редактора можна знайти в наукових публікаціях різних жанрів та архівних документах практиків перекладу. Найбільш репрезентативною в цьому аспекті є мемуаристика Григорія Кочура. Спираючись на окремі згадки Кочура про Рильського як редактора перекладної літератури, які розпорошені у двох томах його матеріалів на літературознавчу й перекладознавчу тематику, можна зробити висновок, що Рильський редагував переклади не як працівник видавництва, а як стилістичний редактор. На той час, як підтверджує Кочур, це була

поширена практика: «Прагнення підвищити якість перекладів привело працівників деяких українських видавництв до думки залучати великих майстрів перекладу й до редагування перекладних книжок. Видання виходили під подвійною редакцією – загальною й стилістичною. Так виникла “Бібліотека російських класиків” видавництва “Космос” під стилістичною редакцією Миколи Зерова, Михайла Драй-Хмари та Максима Рильського».

Висока вимогливість Рильського до себе, що виявлялася в невтомному редагуванні власних перекладів із кожним їх перевиданням, не могла не позначитися на його принципі вдосконалення чужих перекладів. Після редагування перекладні тексти могли змінитися настільки, що на титульній сторінці відповідного видання Максим Рильський зазначався як співавтор. Такі випадки не свідчать про зверхність митця. Вони зумовлені його прагненням збагатити українську літературу довершеними перекладами найкращих творів світової літератури, яке ґрунтується на розвиненому чутті мови, бездоганному володінні технікою віршування, а також на перекладацькій винахідливості.

Проаналізувавши листи до перекладачів, уміщені до збірника його перекладознавчих праць «Мистецтво перекладу», можна знайти чимало доказів тактовності майстра. Промовистим у цьому контексті є лист, в якому М. Рильський пише одному з перекладачів: «Готуючи до нового видання “Кобзар” і п’ятитомник Шевченка, дуже просимо Вас переглянути Ваш переклад поеми “Тайдамаки”. Не нав’язуючи, звичайно, Вам своєї волі, але відчуваючи величезну відповідальність за доручену нам справу, дозволяємо собі зробити деякі зауваження з приводу Вашого перекладу, опублікованого 1939 року». Подібні приклади можна навести чи не з кожного листа, що підтверджує відкритість і доброзичливість Рильського-редактора. Крім того, як засвідчив Григорій Кочур, «як радів Максим Тадейович, коли траплявся гарний переклад, особливо якщо він належав молодому перекладачу-початківцю. Тут він уже не скупився на слова заохочення».

Із роками підхід письменника до редагування друготворів зазнав еволюції. Приміром, у листі до Кочура Рильський пише: «Проїшли часи, коли я був редактором-деспотом й інколи просто переписував на свій лад повністю переклади, залишаючи тільки ім’я перекладача. Тепер я піклуюсь лише про літературну грамотність, а вже перекладач нехай збереже своє обличчя та свою відповідальність». Однак коли якість перекладів була занадто низькою, Рильський знову вдавався до переписування.

Прикметним є те, що всі зауваження та пропозиції редактора зазначені олівцем на полях аркушів із друготворами і без жодних закреслень у тексті. Характер таких правок свідчить про високу редакторську культуру Максима Рильського: подаючи лексикографічні довідки до певних слів або інші коментарі, наводячи один або кілька варіантів виправлення, залишаючи при

цьому вибір за автором перекладу, він сприяв професійному зростанню перекладача. До того ж таке редагування повністю узгоджується з психологією творчості, оскільки демонструє поважне ставлення до тексту.

На початку 1980-х років починає розвиватися «київська школа редагування». Її особливістю була, зокрема, увага до редагування художньої літератури та публіцистики. Засновником цієї школи став Роман Іванченко, відомий як автор посібників «Рукопис у редактора» (1967) та «Літературне редагування» (1970, 1983, 2003).

Дещо осторонь від цих обох шкіл стоять дослідження з автоматизації редакційних процесів Зиновія Партика, а також виконане під керівництвом Валентини Перебийніс дослідження «Лингвистические проблемы автоматизации редакционно-издательского процесса» (Київ, 1986). Названі видання свідчать, що львівська та київська школи поставили редагування в Україні на рівень світових досягнень едитології.

Питання до лекції:

1. Розкрийте роль Кирила та Мефодія як перекладачів та редакторів Біблії.
2. Опишіть внесок Івана Федорова (Федоровича) та Феофана Прокоповича у розвиток видавничої та редакторської діяльності в Україні.
3. Опишіть принципи редакторської діяльності Пантелеймона Куліша.
4. Опишіть принципи редакторської діяльності Івана Франка.
5. Опишіть принципи редакторської діяльності Максима Рильського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 236 с.
2. Близнюк А. Редакторська концепція Івана Франка. *Волинь – Житомирищина*. 2006. № 15. С. 259–269.
3. Вайнрайх У. Мовні контакти. Стан і проблеми дослідження. Київ : Вища школа, 1979. 263 с.
4. Гетьман Т. Є. Редагування перекладів : навчальний посібник. Біла Церква : БНАУ, 2019. 108 с.
5. Губарець В. Редактор і переклад. Основи видавничої роботи з відтвореними текстами. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 176 с.
6. Завгородня Л. В. Основи літературного редагування та коректури : навч. посібник. Черкаси : Брама – Україна, 2010. 164 с.
7. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування. Київ : Парламентське видавництво, 2004. 120 с.
8. Іванченко Р. Г. Літературне редагування. Київ : Вища школа, 1983. 247 с.
9. Квітко І. С., Курдина З. І. Іван Огієнко – редактор і видавець. *Поліграфія й видавнича справа*. 1994. № 29. С. 182–187.
10. Косинська Ю. Максим Рильський як редактор перекладу. *Стиль і текст*. 2013. Вип. 14. С. 129–135.
11. Косинська Ю. В. Редагування перекладної літератури: історіографія наукової думки. *Поліграфія і видавнича справа*. 2014. № 1–2. С. 46–55.
12. Маляренко Л. Л. Іван Франко – редактор. Львів : Львівський державний університет імені Івана Франка, 1970. 116 с.
13. Мартинюк О. В. Попереднє та кінцеве редагування текстів у процесі машинного перекладу засобами комп'ютерного програмного забезпечення та онлайн-сервісів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. Вип. 17. С. 22–26.
14. Міщенко А. Локалізація та інтернаціоналізація перекладу у контексті міжкультурної комунікації. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2012. Вип. 104, ч. 1. С. 32–36.
15. Непийвода Н. Ф. *Сам собі редактор*: Порадник з української мови. Київ : Українська книга, 1998. 240 с.
16. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посібник. Львів : ВФ Афіша, 2006. 416 с.
17. Партико З. В. Комп'ютеризація видавничого процесу : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1996. 208 с.

18. Різун В. В. Літературне редагування : підручник. Київ : Либідь, 1998. 240 с.
19. Шайнога О. Пантелеймон Куліш – видавець і редактор. *Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства*. Львів : УАД НТШ, 1995. С. 82–89.
20. Merton R. K. The Normative Structure of Scienceю The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations. Chicago : University of Chicago Press, 1973. P. 267–278.
21. Leech G. N. Principles of pragmatics. London : Longman, 1983. 250 p.
22. Grice P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York, NY : Academic Press, 1975. P. 41–58.

ДОДАТКИ

Додаток А

ТЕКСТИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ ТА РЕДАГУВАННЯ

Текст 1. History of Computing Hardware

The first use of the word "computer" was recorded in 1613, referring to a person who carried out calculations, or computations, and the word continued to be used in that sense until the middle of the 20th century. From the end of the 19th century onwards though, the word began to take on its more familiar meaning, describing a machine that carries out computations.

The history of the modern computer begins with two separate technologies—automated calculation and programmability—but no single device can be identified as the earliest computer, partly because of the inconsistent application of that term. Examples of early mechanical calculating devices include the abacus, the slide rule and arguably the astrolabe and the Antikythera mechanism (which dates from about 150–100 BC). Hero of Alexandria (c. 10–70 AD) built a mechanical theater which performed a play lasting 10 minutes and was operated by a complex system of ropes and drums that might be considered to be a means of deciding which parts of the mechanism performed which actions and when. This is the essence of programmability.

The "castle clock", an astronomical clock invented by Al-Jazari in 1206, is considered to be the earliest programmable analog computer. It displayed the zodiac, the solar and lunar orbits, a crescent moon-shaped pointer travelling across a gateway causing automatic doors to open every hour, and five robotic musicians who played music when struck by levers operated by a camshaft attached to a water wheel. The length of day and night could be re-programmed to compensate for the changing lengths of day and night throughout the year.

The Renaissance saw a re-invigoration of European mathematics and engineering. Wilhelm Schickard's 1623 device was the first of a number of mechanical calculators constructed by European engineers, but none fit the modern definition of a computer, because they could not be programmed.

In 1801, Joseph Marie Jacquard made an improvement to the textile loom by introducing a series of punched paper cards as a template which allowed his loom to weave intricate patterns automatically. The resulting Jacquard loom was an important step in the development of computers because the use of punched cards to define woven patterns can be viewed as an early, albeit limited, form of programmability.

It was the fusion of automatic calculation with programmability that produced the first recognizable computers. In 1837, Charles Babbage was the first to conceptualize and design a fully programmable mechanical computer, his analytical engine. Limited finances and Babbage's inability to resist tinkering with the design meant that the device was never completed.

In the late 1880s, Herman Hollerith invented the recording of data on a machine readable medium. Prior uses of machine readable media, above, had been for control, not data. "After some initial trials with paper tape, he settled on punched cards ..." To process these punched cards he invented the tabulator, and the keypunch machines. These three inventions were the foundation of the modern information processing industry. Large-scale automated data processing of punched cards was performed for the 1890 United States Census by Hollerith's company, which later became the core of IBM. By the end of the 19th century a number of technologies that would later prove useful in the realization of practical computers had begun to appear: the punched card, Boolean algebra, the vacuum tube (thermionic valve) and the teleprinter.

Текст 2. Calories and Dieting

The energy stored in food is measured in terms of calories. Technically, 1 calorie is the amount of energy required to raise the temperature of 1 gram of water 1 degree centigrade. The calorie measure used commonly to discuss the energy content of food is actually a kilocalorie or 1000 real calories. This is the amount of energy required to raise 1 kilogram of water (about 2.2 pounds) 1 degree centigrade.

Different foods contain different amounts of energy – which is why a small piece of chocolate can have many more calories than a similarly sized piece of lettuce.

However, since calories are a measure of energy, there cannot be, as some diet books claim, different types of calories. A fat calorie has the same amount of energy as a protein or carbohydrate calorie.

A person's caloric need is determined using a variety of mathematical equations. Age, height, current weight, and desired weight are taken into account. Diet is what you eat. Dieting usually refers to eating fewer calories to lose weight.

The amount of calories in a diet refers to how much energy the diet can provide for the body. A well-balanced diet is one that delivers an adequate amount of calories while providing the maximum amount of nutrients.

The body breaks down food molecules to release the energy stored within them. This energy is needed for vital functions like movement, thought, growth – anything that you do requires the use of fuel. The body stores energy it does not need in the form of fat cells for future use.

The process of breaking down food for use as energy is called metabolism. Increased activity results in increased metabolism as the body needs more fuel. The opposite is also true. With decreased activity the body continues to store energy in fat and does not use it up. Therefore, weight gain is the result of increased intake of food, decreased activity, or both.

The nutrition labels on food packages indicate the number of calories contained in the food. Naturally, different foods provide different amounts of calories. Some foods, such as ice-cream, have many calories; while others, like leafy vegetables, have few.

Diets that are excessively low in calories are considered dangerous and do not result in healthful weight loss. A more desirable method of weight reduction is one that is moderate in calories and that encourages routine exercise.

Children and young adults should not limit calories below the Recommended Daily Allowance because they require a certain amount of calories for growth and development. Better eating habits for the entire family often accomplish the caloric decrease that is required for a child or young adult to reach a desirable weight.

Текст 3. Celestial Mechanics

The story of the mathematical representation of celestial motions starts in the antiquity and, notwithstanding the prevalent wrong ideas placing the Earth at the center of the universe, the prediction of the planetary motions were very accurate allowing, for instance, to forecast eclipses and to keep calendars synchronized with the motion of the Earth around the Sun. The epicycles, introduced by Apollonius of Perga around 200 BC, allowed the observed motions to be represented by series of circular functions. They were used to predict celestial motions for almost 2 millennia. Their long life was certainly related to the stagnation that prevailed in the western world during the dark ages between the end of the Hellenic civilization and the Renaissance. In the 16th century, the Copernican revolution put the Sun in center of the Universe. However, the breakthrough in our knowledge of celestial motions was rather related to Tycho Brahe and Johannes Kepler. Tycho, in his Uraniborg observatory, accurately measured the position of the planets in the sky for more than 20 years. Kepler inherited the data gathered by Tycho and used them to discover the three laws that bear his name. First Law or Elliptical Orbits Law (1609): The planets move on ellipses with one focus in the Sun; Second Law or Law of Equal Areas (1609): The planets move with constant areal velocity (equal areas are swept in equal times); in modern words: with constant angular momentum; Third Law or Harmonic Law (1619): The ratio of the cube of the semi-major axes of the ellipses to the square of the periods of the planetary motions is constant and the same for all planets.

The work of Kepler is a monument to the human genius. First of all, Tycho's data on Mars could not be fitted to a heliocentric uniform motion. With respect to a uniform motion, sometimes Mars was in advance, sometimes in retard. Kepler decided to tackle the problem from scratch! Remember that Mathematics also remained stagnant since antiquity and the tools inherited from the Greeks, Geometry and Arithmetic, were the only available. Kepler considered, as working hypotheses, that the Earth was uniformly moving on a circle and that the motion of Mars was periodic and coplanar with the motion of the Earth. Then, he used Tycho's observations to determine the orbit of Mars. Tycho's observations were apparent positions of the planet on the stars background. The resulting datum is a direction (only recently distances can be measured and, even though, only in a few cases). Kepler constructed triangles (Fig. 2). After having determined the period of the motion of Mars around the Sun, he looked for observations in dates separated by just one period. Then, he constructed triangles, each having as vertices one position of Mars in space (assumed to be the same – after one period Mars returns to the same position) and the position of the Earth in the two dates. The angles of the triangle were obtained from the measurements done by Tycho, and these triangles allowed the position of Mars relative to the Earth to be determined. He thus found that the orbit of Mars was not a circle but rather an ellipse with one focus in the Sun. After that, he inverted the process. He assumed that the real motion of Mars followed an ellipse with constant areal velocity, and started looking for observations separated by one year (in one year the Earth is back to the same place). The triangles now have two vertices on the orbit of Mars (assumed as known) and one vertex on the position of the Earth at those dates. The triangles thus obtained allowed to know the position of the Earth with respect to the orbit of Mars and, in this way, Kepler discovered that the Earth, also, was moving on an ellipse with constant areal velocity. The two first laws were thus discovered. The third law remained elusive for about one more decade, but was finally unraveled.

Текст 4. Acids and Bases

Acids and bases, two related classes of chemicals; the members of each class have a number of common properties when dissolved in a solvent, usually water. Acids in water solutions exhibit the following common properties: they taste sour; turn litmus paper red; and react with certain metals, such as zinc, to yield hydrogen gas. Bases in water solutions exhibit these common properties: they taste bitter; turn litmus paper blue; and feel slippery. When a water solution of acid is mixed with a water solution of base, water and a salt are formed; this process, called neutralization, is complete only if the resulting solution has neither acidic nor basic properties.

Acids and bases can be classified as organic or inorganic. Some of the more common organic acids are: citric acid, carbonic acid, hydrogen cyanide, salicylic acid, lactic acid, and tartaric acid. Some examples of organic bases are: pyridine and ethylamine. Some of the common inorganic acids are: hydrogen sulfide, phosphoric acid, hydrogen chloride, and sulfuric acid. Some common inorganic bases are: sodium hydroxide, sodium carbonate, sodium bicarbonate, calcium hydroxide, and calcium carbonate.

Acids, such as hydrochloric acid, and bases, such as potassium hydroxide, that have a great tendency to dissociate in water are completely ionized in solution; they are called strong acids or strong bases. Acids, such as acetic acid, and bases, such as ammonia, that are reluctant to dissociate in water are only partially ionized in solution; they are called weak acids or weak bases. Strong acids in solution produce a high concentration of hydrogen ions, and strong bases in solution produce a high concentration of hydroxide ions and a correspondingly low concentration of hydrogen ions. The hydrogen ion concentration is often expressed in terms of its negative logarithm, or pH (see separate article). Strong acids and strong bases make very good electrolytes (see electrolysis), i.e., their solutions readily conduct electricity. Weak acids and weak bases make poor electrolytes.

There are three theories that identify a singular characteristic which defines an acid and a base: the Arrhenius theory, for which the Swedish chemist Svante Arrhenius was awarded the 1903 Nobel Prize in chemistry; the Brönsted-Lowry, or proton donor, theory, advanced in 1923; and the Lewis, or electron-pair, theory, which was also presented in 1923. Each of the three theories has its own advantages and disadvantages; each is useful under certain conditions.

The Arrhenius Theory

When an acid or base dissolves in water, a certain percentage of the acid or base particles will break up, or dissociate (see dissociation), into oppositely charged ions. The Arrhenius theory defines an acid as a compound that can dissociate in water to yield hydrogen ions, H^+ , and a base as a compound that can dissociate in water to yield hydroxide ions, OH^- . For example, hydrochloric acid, HCl , dissociates in water to yield the required hydrogen ions, H^+ , and also chloride ions, Cl^- . The base sodium hydroxide, $NaOH$, dissociates in water to yield the required hydroxide ions, OH^- , and also sodium ions, Na^+ .

The Brönsted-Lowry Theory

Some substances act as acids or bases when they are dissolved in solvents other than water, such as liquid ammonia. The Brönsted-Lowry theory, named for the Danish chemist Johannes Brönsted and the British chemist Thomas Lowry, provides a more general definition of acids and bases that can be used to deal both with solutions that contain no water and solutions that contain

water. It defines an acid as a proton donor and a base as a proton acceptor. In the Brönsted-Lowry theory, water, H_2O , can be considered an acid or a base since it can lose a proton to form a hydroxide ion, OH^- , or accept a proton to form a hydronium ion, H_3O^+ (see amphoterism). When an acid loses a proton, the remaining species can be a proton acceptor and is called the conjugate base of the acid. Similarly when a base accepts a proton, the resulting species can be a proton donor and is called the conjugate acid of that base. For example, when a water molecule loses a proton to form a hydroxide ion, the hydroxide ion can be considered the conjugate base of the acid, water. When a water molecule accepts a proton to form a hydronium ion, the hydronium ion can be considered the conjugate acid of the base, water.

The Lewis Theory

Another theory that provides a very broad definition of acids and bases has been put forth by the American chemist Gilbert Lewis. The Lewis theory defines an acid as a compound that can accept a pair of electrons and a base as a compound that can donate a pair of electrons. Boron trifluoride, BF_3 , can be considered a Lewis acid and ethyl alcohol can be considered a Lewis base.

Tekst 5. Translator's Creativity

Translation is a sort of reproductive art, but especially in cases of the greater aesthetic value and pragmatic aspects of the text, particularly when translating literary texts, the creativity of the translator goes into action. However, it must not surpass the intention of the author of the source text.

Respecting system differences between the source and target languages as well as mastering the technique and methodology of translation is considered a *conditio sine qua non*; more problematic is mastering the pragmatic aspect of the translation. That means respecting the different language and life experiences of the source and target addressees, different language situations and usages, different degrees of explicitness and explicativeness, different degrees of cohesion, different habits and means of expressing emotions and attitudes, different associations, images and different degrees of their use, different registers and clichés in parallel situations, different stylistic standards in the same genres, etc. In fact, it is more or less the matter of Nida's well-known "dynamic equivalence" in a broader sense of the term, or of our (i.e. Prague school) functional equivalence. Particularly in that field, creativity comes into play.

Nevertheless, a translator's creativity must have its limits. Judging its right degree might lie within the scope of modern translatology, which approaches the translation from the holistic point of view and which can with advantage use the principles of text linguistics. These might be of some use just because translation should keep all the text parameters or textuality standards unchanged as far as possible (with adequate adaptation to the conventions of the

target language). It should be added that, in general, all the well-known characteristics of textuality have been more or less respected intuitively by translators even before text linguistics gave systemic reasons for them, nevertheless, let us point them out with A. Neubert:

1. Basic is the intentionality of the message, which “is meant to sensitize us to the correlation between intentions (author’s and translator’s) and texts”.

2. Acceptability of the text in the sense of Grice’s maxims (quantity, quality, relation, manner) should be related to the tradition of the respective genres in the particular culture.

3. Very important is situationality (local and temporal setting), adapting the text to the target situation, to the target reader, but within certain limits again.

4. The scope of information which the translator communicates to the reader of the target language in the matter of events, states, processes, objects, persons, places and institutions of the source language community should correspond to the function and type of the text.

5. Coherence, the logical structure of the text must often be re-built on the basis of understanding the coherence of the source text. Its role may be quite decisive, especially in special purpose literature.

6. In close connection with coherence stands cohesion, which reflects coherence on the surface level of the text making it “visible”. The proportion of the coherence reflected in the cohesive devices used in the translation depends on the usage in the respective genre of the text and in the individual style of the author. – It is a difficult task for the translator to convey the right degree of coherence / cohesion to match the author’s intention. Sometimes it is better to keep the logical connection “invisible”.

7. Intertextuality based on the previous experience with analogous texts may be of great help to the translator in the choice of other text parameters.

The said text parameters follow Neubert’s presentation, but their order does not quite correspond to their rank of importance they have from the translator’s point of view. Even if Leech’s politeness principle was later included in their repertoire, the text parameters are rather vague and their characteristics rather broad, so that trying to avoid overlapping is by no means easy.

As is generally known, translation is not only a matter of routine, the translator has to make decisions. So far we are treating the introductory, preparatory phase of the process of translation, which leaves much to do in the following stage. Within the latter the translator has to fill systemic communicative factors with concrete language devices respecting the mentioned differences in typology, structure, denotation and connotation, tradition and convention. In other words, considering text parameters is essentially part and parcel of the phase which underlies so-called strategic decisions.

Текст 6. English as an International Language

Historically, applied linguistics has been linked to second language (L2) teaching; consequently, critical applied linguistics has also given considerable attention to the sociopolitical critique of L2 education, in particular the role and position of English as an international language. In mainstream applied linguistics, the global expansion of English tends to be seen as either beneficial or neutral. The

English-as-beneficial position points to the advantages of having a worldwide lingua franca for international communication, while the English-as-neutral position considers it a utilitarian phenomenon resulting from events and processes that have been decades, if not centuries, in the making – and a phenomenon that may not survive long term, as has historically been the case with other languages of wider communication, e.g., Latin.

For critical applied linguistics, English is the international language of communication not for historical and now commercial, scientific, technological, diplomatic, and travel reasons, but rather for ideological, imperialistic, hegemonic, capitalistic – in short, political – reasons. Viewing language as inextricably tied to power, class, and socioeconomic relations, critical applied linguists reject the idea that global English can be regarded as either beneficial or neutral. In response to the former, they ask, "Beneficial for whom?" and their answer is that only the powerful and privileged elites in the world are advantaged by international English, whereas the less powerful or powerless are increasingly marginalized by not having access to English.

In response to the English-as-neutral point of view, critical applied linguists assert that there is no such thing as a neutral position, and that accepting the role of English in the world without a struggle is "an uncritical endorsement of capitalism, its science and technology, a modernization ideology, . . . the Americanization and homogenization of world culture, linguistic culture, and media imperialism" (Phillipson, 1999: 274). An extension of the charge of imperialism is that in attaining linguistic dominance, English has contributed to the diminishment and death of other languages, as globalization, mediated above all through English, swallows up local cultures and languages, while educational systems throughout the world require students to study English at the expense of their local, indigenous languages.

Although English is currently the ascendant international language, indictments against the effects of its power can also be made against other major languages of the world. The dominance of Chinese (Mandarin Chinese), for example, has threatened the survival of at least 20 local languages in China.

Spanish and Portuguese have contributed to the extinction or near-extinction of dozens of indigenous languages in Mexico and Central and South America.

The power of Russian in Siberia has caused the disappearance of nearly all of the 40 local languages there. Moreover, Russian was so oppressively imposed on educational systems in the former Soviet Union that after its break-up one of the first acts of the newly independent eastern European countries was to replace Russian with English as a second language in the schools. And to this day France and Germany spend millions to promote French and German language and culture around the world. Whether through force of numbers, political and economic power, repressive measures, laissez-faire indifference, global competition, cultural marketing, or all combined, the pattern is unequivocal that the most widely spoken languages in the world have overwhelmed smaller languages in their spheres of power and influence.

This pattern is not set in stone, however, and there are indications of efforts to slow or halt the trend. As the realities of language endangerment and extinction have been increasingly publicized (e.g., by UNESCO), governments or official bodies have attempted to intervene on behalf of threatened languages through language policy and planning. For example, the European Bureau for Lesser Used Languages was established by the European Parliament in 1984 to protect the language rights of the more than 50 million people in the European Union who speak one of the 40 identified minority languages. As mentioned earlier, Mozambique as well as other African nations have worked to set up bilingual education programs in order to provide linguistic minority children with greater access to education in both their native language and the official language.

Текст 7. Multilateral Diplomacy

For me multilateral diplomacy is of particular interest and concern since I am involved in it on a daily basis. I would like to share with you some of these concerns and ideas on how multilateral diplomatic interaction can be improved. Multilateral diplomacy is often considered to be a type of superstructure over bilateral diplomacy. I think these are two sides of the same coin and none excludes the other. Interaction between bilateral and multilateral diplomacy creates a new pattern of political behaviour. A good example is the negotiation of a nuclear test ban. In the past test ban treaties were the result of bilateral Soviet-American negotiations. Only CTBT has been worked out at the Conference on Disarmament. Multilateralism has not excluded bilateralism or other types of negotiation. To use a modern technical analogy, I would say that bilateral negotiations are similar to using a mobile telephone, whilst multilateral negotiations resemble using the Internet. They can naturally complement each other.

More than that, multilateral negotiations, despite their being time-consuming, are a very effective safeguard against hegemonistic and similar intentions. This has become more evident at the dawn of multilateral diplomacy. When the series of congresses which followed the treaty of Vienna of 1815 at

last came to an end, the British Foreign Secretary, Canning, returning from conferences, was said to have praised a state of normal bilateral diplomacy which he summed up as "each for himself and God for us all." Undoubtedly multilateral diplomacy drastically limits the egoistical aspirations of the states.

Although multilateral negotiations are basically similar to bilateral, a number of sophisticated methods and techniques have been developed in multilateralism to cope with extensive diplomatic interactions. In the United Nations and other multilateral fora there is an official hierarchy of committees and sub-committees and a semi-official system of groups of states formed on the basis of geographic or economic proximity. For example, there are the groups of African, Latin American and Arab States, the EU States or the Group of 77 developing countries which actually comprises more than one hundred states.

Perhaps, the major peculiarity of the multilateral talks is the importance of the rules of procedure. When, as in the case of the United Nations, 185 delegations have to communicate with each other at the same time, there must be some rather clear and strict rules to maintain orderly interactions. As the well-known British historian, Harold Nicolson, once noted during a large international conference – the matters of organisation and procedure become no less important than the political issues. If poorly handled they can become a major disintegrating factor.

The post-Cold War multilateralism is characterised by more complex agendas of conferences and negotiations with larger numbers of issues and the growing involvement of experts, citizens groups and NGOs. Multilateral diplomacy is trying to adapt to these new conditions. However, this process is painfully slow. Many aspects of multilateral diplomacy still need to be revised, starting with procedural and methodological issues.

First of all there should be a clear line of distinction between negotiations and treaty-making. The process of multilateral negotiations consists of two stages: exploratory, as the initial stage, and treaty-making as the highest stage. The latter could be subdivided into the definition of parameters of a future agreement and the working out of it. Of course, the division is conditional. There is no Berlin Wall between the different stages. Bearing in mind this simple structure, it is not difficult to build the negotiations process in such a way that the result is achieved quickly and minimal resources are used. Unfortunately in some negotiation fora, the participants confuse the different stages and throw the whole process into disorder. Such negotiations may last for years and consist of endless positional statements.

One of the favourite negotiation methods during the Cold War was the linkage of unrelated issues. This was a rough way of forcing the counterpart to make concessions. Though the international environment has drastically changed, this method is still in use today. Modern diplomacy needs the opposite approach.

Compromise requires what I call constructive parallelism in all areas of negotiation, which presupposes that progress in one area creates the opportunity for advancement in other directions. Compromise is neither a capitulation nor a sign of weakness. The art of compromise is a concession in secondary matters, not in principles. It should be noted, however, that not everything depends on the negotiators. If there is no political will even the best negotiator cannot do much.

Текст 8. UN Resolution

Adopted by the Security Council at its 3965th meeting, on 12 January 1999
The Security Council,

Reaffirming its resolution 696 (1991) of 30 May 1991 and all subsequent relevant resolutions, in particular resolutions 1196 (1998) of 16 September 1998 and 1219 (1998) of 31 December 1998,

Recalling the statement of its President of 23 December 1998,

Expressing its outrage at the downing on 2 January 1999 of a second United Nations-chartered aircraft over territory controlled by the União Nacional para a Independência Total de Angola (UNITA), which brings to six the number of aircraft lost in this area in recent months,

Expressing its deep concern regarding the fate of the passengers and crews of the above-mentioned aircraft, and its deep regret at the loss of life in these incidents,

Stressing that attacks against personnel who act on behalf of the United Nations are unacceptable and unjustifiable by whomsoever committed,

Deploping the lack of cooperation by UNITA in clarifying the circumstances of these tragic incidents which occurred over territory under its control and in permitting the prompt dispatch of the United Nations search and rescue mission,

Acting under Chapter VII of the Charter of the United Nations,

1. Condemns the downing of the two aircraft chartered by the United Nations, deplores the loss under suspicious circumstances of other commercial aircraft, and demands that all such attacks cease immediately;

2. Reaffirms its resolve to establish the truth about the circumstances of and to determine the responsibility for the downing of the two aircraft chartered by the United Nations and the loss under suspicious circumstances of 99-00643 (E) /...

S/RES/1221 (1999) other commercial aircraft over UNITA controlled territory through an immediate and objective international investigation of these tragic incidents, and reiterates its call upon all concerned, especially UNITA, to cooperate fully with and to facilitate such an investigation;

3. Concludes that the leader of UNITA, Mr. Jonas Savimbi, has not complied with the demands contained in its resolution 1219 (1998) of 31 December 1998;

4. Reiterates its demand that the leader of UNITA, Mr. Jonas Savimbi, cooperate immediately and in good faith in the search for and rescue of possible survivors of the above-mentioned incidents;

5. Welcomes the concrete actions undertaken by the Government of Angola to follow up the commitment made by the President of Angola to the Special Envoy of the Secretary-General on 5 January 1999 regarding the cooperation to be extended to the United Nations search and rescue efforts, and encourages it to continue to extend such cooperation;

6. Requests the International Civil Aviation Organization (ICAO) to provide all possible support to the investigation of those incidents as soon as conditions on the ground permit, and urges Member States with investigative capability and expertise to assist the United Nations upon request in the investigation of those incidents;

7. Stresses the obligation of Member States to comply with the measures imposed against UNITA contained in resolutions 864 (1993) of 15 September 1993, 1127 (1997) of 28 August 1997 and 1173 (1998) of 12 June 1998;

8. Expresses its readiness to pursue reports of violations of the measures referred to in paragraph 7 above, to take steps to reinforce the implementation of these measures and to consider the imposition of additional measures, including in the area of telecommunications, on the basis of a report to be prepared by the Committee established pursuant to resolution 864 (1993) by 15 February 1999 drawing on the expertise of relevant bodies and organizations, including the International Telecommunication Union;

9. Encourages the Chairman of the Committee referred to in paragraph 8 above to consult with the Organization of African Unity (OAU) and the Southern African Development Community (SADC) on ways to strengthen the implementation of the measures referred to in paragraph 7 above;

10. Decides to remain actively seized of the matter.

Tekm 9. Assault on Terrorism

WASHINGTON – At first, the news from Yemen on May 25 sounded like a modest victory in the campaign against terrorists: an airstrike had hit a group suspected of being operatives for Al Qaeda in the remote desert of Marib Province, birthplace of the legendary queen of Sheba.

But the strike, it turned out, had also killed the province's deputy governor, a respected local leader who Yemeni officials said had been trying to talk Qaeda members into giving up their fight. Yemen's president, Ali Abdullah Saleh, accepted responsibility for the death and paid blood money to the offended tribes.

The strike, though, was not the work of Mr. Saleh's decrepit Soviet-era air force. It was a secret mission by the United States military, according to American officials, at least the fourth such assault on Al Qaeda in the arid mountains and deserts of Yemen since December.

The attack offered a glimpse of the Obama administration's shadow war against Al Qaeda and its allies. In roughly a dozen countries – from the deserts of North Africa, to the mountains of Pakistan, to former Soviet republics crippled by ethnic and religious strife – the United States has significantly increased military and intelligence operations, pursuing the enemy using robotic drones and commando teams, paying contractors to spy and training local operatives to chase terrorists.

The White House has intensified the Central Intelligence Agency's drone missile campaign in Pakistan, approved raids against Qaeda operatives in Somalia and launched clandestine operations from Kenya. The administration has worked with European allies to dismantle terrorist groups in North Africa, efforts that include a recent French strike in Algeria. And the Pentagon tapped a network of private contractors to gather intelligence about things like militant hide-outs in Pakistan and the location of an American soldier currently in Taliban hands.

While the stealth war began in the Bush administration, it has expanded under President Obama, who rose to prominence in part for his early opposition to the invasion of Iraq. Virtually none of the newly aggressive steps undertaken by the United States government have been publicly acknowledged. In contrast with the troop buildup in Afghanistan, which came after months of robust debate, for example, the American military campaign in Yemen began without notice in December and has never been officially confirmed.

Obama administration officials point to the benefits of bringing the fight against Al Qaeda and other militants into the shadows. Afghanistan and Iraq, they said, have sobered American politicians and voters about the staggering costs of big wars that topple governments, require years of occupation and can be a catalyst for further radicalization throughout the Muslim world.

Instead of “the hammer,” in the words of John O. Brennan, President Obama's top counterterrorism adviser, America will rely on the “scalpel.” In a speech in May, Mr. Brennan, an architect of the White House strategy, used this analogy while pledging a “multigenerational” campaign against Al Qaeda and its extremist affiliates.

Yet such wars come with many risks: the potential for botched operations that fuel anti-American rage; a blurring of the lines between soldiers and spies that could put troops at risk of being denied Geneva Convention protections; a weakening of the Congressional oversight system put in place to prevent abuses by America's secret operatives; and a reliance on authoritarian foreign leaders and surrogates with sometimes murky loyalties.

Текст 10. A Very Short Story by Ernest Hemingway

One hot evening in Padua they carried him up onto the roof and he could look out over the top of the town. There were chimney swifts in the sky. After a while it got dark and the searchlights came out. The others went down and

took the bottles with them. He and Luz could hear them below on the balcony. Luz sat on the bed. She was cool and fresh in the hot night.

Luz stayed on night duty for three months. They were glad to let her. When they operated on him she prepared him for the operating table; and they had a joke about friend or enema. He went under the anaesthetic holding tight on to himself so he would not blab about anything during the silly, talky time. After he got on crutches he used to take the temperatures so Luz would not have to get up from the bed. There were only a few patients, and they all knew about it. They all liked Luz. As he walked back along the halls he thought of Luz in his bed.

Before he went back to the front they went into the Duomo and prayed. It was dim and quiet, and there were other people praying. They wanted to get married, but there was not enough time for the banns, and neither of them had birth certificates. They felt as though they were married, but they wanted everyone to know about it, and to make it so they could not lose it.

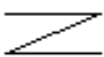
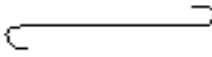
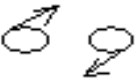
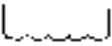
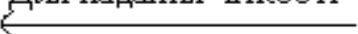
Luz wrote him many letters that he never got until after the armistice. Fifteen came in a bunch to the front and he sorted them by the dates and read them all straight through. They were all about the hospital, and how much she loved him and how it was impossible to get along without him and how terrible it was missing him at night.

After the armistice they agreed he should go home to get a job so they might be married. Luz would not come home until he had a good job and could come to New York to meet her. It was understood he would not drink, and he did not want to see his friends or anyone in the States. Only to get a job and be married. On the train from Padua to Milan they quarreled about her not being willing to come home at once. When they had to say good-bye, in the station at Milan, they kissed good-bye, but were not finished with the quarrel. He felt sick about saying good-bye like that.

He went to America on a boat from Genoa. Luz went back to Pordonone to open a hospital. It was lonely and rainy there, and there was a battalion of arditi quartered in the town. Living in the muddy, rainy town in the winter, the major of the battalion made love to Luz, and she had never known Italians before, and finally wrote to the States that theirs had only been a boy and girl affair. She was sorry, and she knew he would probably not be able to understand, but might some day forgive her, and be grateful to her, and she expected, absolutely unexpectedly, to be married in the spring. She loved him as always, but she realized now it was only a boy and girl love. She hoped he would have a great career, and believed in him absolutely. She knew it was for the best.

The major did not marry her in the spring, or any other time. Luz never got an answer to the letter to Chicago about it. A short time after he contracted gonorrhea from a sales girl in a loop department store while riding in a taxicab through Lincoln Park.

КОРЕКТУРНІ ЗНАКИ

Коректурний знак	Призначення	Зразок застосування
	Друкувати текст з абзацу	Констатуюча частина може бути відсутня
	Ліквідувати абзац	Думка не закінчена. Абзац не потрібен
	Вписати літеру	Цілком ^у спішно
	Вписати пропущене або замінити помилково написане слово	Документ ^{без} ~~помилки~~
	Вилучити проміжок між словами	Документ / ( ) / знаходиться на виконанні
	Вилучити проміжок у слові	До ~~к~~ умент
	Вилучити знак або літеру	Організація місця
	Роз'єднати слова, надруковані разом	Наказ ~~у~~ має
	Вилучити зайві слова	Літературна мова ~~мова~~
	Вилучити зайвий текст	При підготовці наказів слід враховувати ~~Іх розпорядчі та виконавчі значення~~
	Відновити помилково закреслене слово	Активна ~~форма~~ вживається
	Поміняти місцями слова, надруковані поряд	Розпорядча ~~може~~ частина поділятися
	Поміняти місцями слова в реченні	Слова поміняти в реченні місцями
	Переставити з одного рядка в другий слово або групу слів	Кожен пункт наказу арабськими цифрами ~~нумерується~~
	Вилучити розрядку	~~Наказу~~
	Замінити малу літеру великою	<u>у</u> країна
	Замінити велику літеру малою	Пу ~~Н~~ кт
	Збільшити інтервал	Текст повинен мати <u>наказову</u> форму викладу
	Зменшити інтервал	Для надання чіткості текстові наказу

ЗРАЗКИ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЙ

1. Зразок повністю формалізованої рецензії Рецензія на курсову роботу

№	Критерій	Макс. к-ть балів
1.	Актуальність, об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, практичне значення отриманих результатів (кількість балів нараховується залежно від наявності, ступеня обґрунтованості, правильності та чіткості формулювання актуальності, об'єкта, предмета, мети, завдань, матеріалу, методів, та практичного значення дослідження)	5
2.	Теоретична частина роботи (1-й розділ) (кількість балів нараховується залежно від ступеня висвітлення проблеми і викладення теоретичних засад дослідження та відповідності викладеного темі роботи)	10
3.	Практична частина роботи (2-й розділ) (кількість балів нараховується залежно від якості перекладу, його самостійності, наявності помилок, виправлень, ознак машинного перекладу)	20
4.	Практична частина роботи (3-й розділ) (кількість балів нараховується залежно від ступеня обґрунтованості і достовірності отриманих результатів та доцільності методів і їх застосування)	15
5.	Узгодженість компонентів роботи між собою (кількість балів нараховується залежно від обсягу роботи, пропорційності її розділів, рівня узгодженості між теоретичною та практичною частиною, а також між назвою роботи, її метою, об'єктом і предметом)	5
6.	Бібліографія: - оформлення відповідно до чинних вимог (2 б) о - не менше 20 джерел (2 б) о - наявність не менше 5 джерел іноземними мовами (2 б) о - наявність фундаментальних праць та праць викладачів університету/факультету (за наявності) (2 б) о - наявність праць, опублікованих протягом останніх 5 років (2 б) о	10
7.	Мова та стиль (кількість балів нараховується залежно від відповідності мови та стилю вимогам до написання академічних робіт)	10
8.	Самостійність та своєчасність виконання (пошук бібліографічних матеріалів, формування масиву емпіричного матеріалу та його опрацювання, написання та оформлення тексту роботи та бібліографічного списку)	10
9.	Анотація (кількість балів нараховується залежно від обсягу анотації, правильності її укладання та грамотності написання)	5

2. Зразок частково формалізованої рецензії

РЕЦЕНЗІЯ

на статтю:

Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»,

20__, № __

№	Критерій (за відповідності – 1 бал, за відсутності – 0 балів)	Макс. к-ть балів	Отримано балів
Зміст роботи			
1.	Актуальність дослідження	1	
2.	Нові та актуальні об'єкт та предмет дослідження	1	
3.	Релевантні мета і завдання дослідження	1	
4.	Практичне і теоретичне значення отриманих результатів	1	
5.	Надійні і достатні за обсягом матеріали	1	
6.	Грунтовна теоретична частина роботи	1	
7.	Практична частина роботи викладена логічно, послідовно (1 бал), добре проілюстрована (1 бал)	1 1	
8.	Анотація розкриває зміст роботи – 1 бал; Англомовна анотація оформлена за вимогами – 1 бал	1	
Організація і презентація тексту			
9.	Наявність усіх необхідних структурних елементів роботи: - актуальність, об'єкт, предмет, матеріал, ціль, завдання (6 балів) - наявність підрозділів у тексті - наявність загальних висновків - наведені перспективи дослідження	6 1 1 1	
10.	Список джерел бібліографічного матеріалу, довідників, джерел ілюстративного матеріалу за ГОСТ України (1 бал) References за форматом APA-6 (1 бал)	1 1	
11.	Оформлення за рекомендаціями видання (шрифт, ілюстративний матеріал, таблиці і рисунки тощо)	1	
Запитання та зауваження			
12.			
	Висновок рецензента	(відмітити потрібне)	
13	Рекомендувати до друку		
14	Рекомендувати із змінами		
15	Не рекомендувати до друку		

Дата:

Рецензент: _____
(підпис)

3. Рекомендації для написання неформалізованої рецензії

Наукові статті, які надійшли до редакції журналу, проходять через інститут рецензування. У журналі прийнято такі різновиди рецензування статей:

- рецензування, яке здійснює або надає висновок головний редактор (*main editor peer review*);
- відкрите рецензування, яке здійснює офіційний рецензент (*open peer review*) – зовнішній фахівець відповідного наукового профілю, що має науковий ступінь доктора або кандидата наук;
- одностороннє «сліпе» рецензування одним із членів редколегії (*single-blind review* – рецензент знає про автора, а автор про рецензента – ні);
- двостороннє «сліпе» рецензування (*double-blind review* – обидва не знають один про одного).

Для публікації статей студентів магістратури, аспірантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, окрім рецензії, має бути надана рекомендація профільної кафедри або наукового керівника роботи.

Головний редактор вирішує, який різновид рецензування обрати.

Рецензент має розглянути статтю впродовж трьох робочих днів з моменту її отримання та надіслати головному редакторові згоду або вмотивовану відмову від рецензування.

Терміни рецензування в кожному окремому випадку визначають з огляду на створення умов для максимально оперативної публікації статті, але вони не можуть перевищувати двох тижнів.

Рецензія має однозначно характеризувати теоретичну або прикладну значущість дослідження, співвідносити висновки автора з наявними науковими концепціями. Обов'язковим елементом рецензії має бути оцінка особистого внеску автора статті для вирішення розглянутої проблеми. Доцільно зазначити в рецензії відповідність стилю, логіки й доступності викладу наукового характеру матеріалу, а також зробити висновок про достовірність та обґрунтованість висновків автора.

Рецензія має містити такі елементи: (1) назва статті; (2) автор; (3) відповідність статті тематиці журналу; (4) актуальність; (5) наукова новизна; (6) дотримання структури змісту наукової статті; (7) повнота й достатність розкриття теми в анотації; (8) якість оформлення матеріалів; (9) зауваження рецензента; (10) висновок рецензента; (11) відомості про рецензента, підпис, дата.

Після отримання рецензії редколегія ухвалює остаточне рішення про опублікування або відмову в опублікуванні статті. На підставі ухваленого рішення авторові (авторам) надсилають лист з повідомленням про прийняте рішення щодо публікації його статті. У разі відмови в публікації імен рецензентів не розголошують.

Редколегія має право віддавати статті на додаткове зовнішнє анонімне рецензування. Головний редактор надсилає рецензентові лист з проханням про рецензування. До листа додають статтю й рекомендовану форму рецензії.

Наявність позитивних рецензій не є достатньою підставою для публікації статті. Остаточне рішення про доцільність публікації ухвалює редакційна колегія.

Оригінали рецензій зберігаються в редакції журналу.

За наявності в статті істотної частини критичних зауважень рецензента і в разі загальної позитивної рекомендації редколегія може вважати матеріал полемічним і друкувати його в межах наукової дискусії.

Можливий висновок рецензента: (1) рекомендувати статтю до опублікування; (2) рекомендувати до опублікування після доопрацювання з урахуванням зауважень; (3) не рекомендувати статтю до опублікування. Якщо рецензент не рекомендує статтю до опублікування, в рецензії мають бути зазначені причини такого рішення.